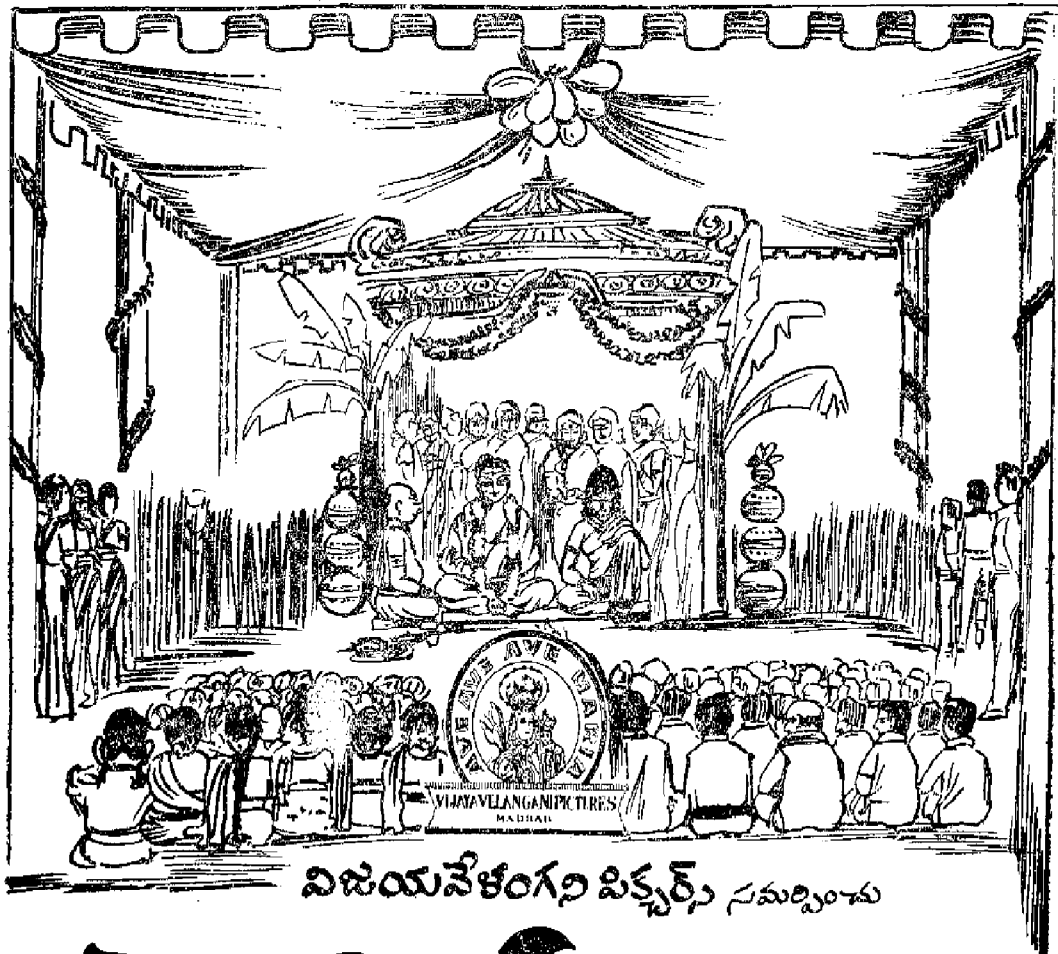

విషయానుక్రమణిక

అక్టోబరు 1974

వీధి మౌనాని సీయ గాధ	శి 'దాశరథి	1
శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామివారి క్షేత్రం	శ్రీ పి. ఆర్.	3
హృదయాకాశం	శ్రీ వసంతరావు వేంకటరావు	6
రాంగ్ లేబుల్	శ్రీ డి. వి. ఎస్. శర్మ	7
వేమన చిత్రము	శ్రీ పులిచెగ్గ సాంబశివరావు	9
వేకువ	శ్రీ రామా చంద్రమౌళి	11
విజయనగర చరిత్ర	డా. నేలటూరు వేంకటరమణయ్య	12
“ఆరిక కూడు”	శ్రీ పులికంటి కృష్ణారెడ్డి	24
నా తత్త్వం	శ్రీ మూతలపాటి గంగాధరం	30
సంశోధిత మహాభారతము—కర్ణ, శల్య, పాపిక, స్త్రీ పర్యములు	కళాప్రపూర్ణ శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు	31
వెనుకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధి	డా॥ ఎమ్. ఎల్. కాంతారావు	39
తెలుగు పలుకుబడిలో పరిహాసము	“సుచంద్ర”	44
కలగూరగంప		47
గ్రంథ విమర్శలు		81

స. శ్రీమతి శ్రీమతి కాంక్షలతో

పెళ్ళిపందిరి

కథ. మాటలు. స్క్రీన్ ప్లే. దర్శకత్వం సంగీతం నిర్మాత
డా. సరినారాయణరావు చ. రాజేశ్వరరావు తుమ్మ మరైడ్డి
నటీనటులు

చంద్రమోహన్... మురళీమోహన్... రాజబాబు... సత్యనారాయణ
అల్లరామలింగయ్య... ప్రభ... రాజసుతాచన మేనల్లువారు...
మరియు నాతనటుడు ముఖ్య నాగేశ్వరరావు.

—

వీధి మానిసి స్వీ

శ్రీ దాశరథి

ధగ ధగ మండే సూర్యగోళమును
తలపై నేనే మోయానా?
జగతిని జలముల ముంచే జలదుని
పైతం నేనే మోయానా?
తలపై ఆచ్ఛాదనయే లేని
తపసిని నేనే కావానా?
రోడ్డు వక్కగా యెల్లకాలము
గొడ్డులాగ జీవించానా?

పాదచారులు పయనంచేసే
పథమే అయినది నా యిల్లు
వానకు యెండకు తడిసీ యెండి
బండవారినది నా వళ్లు
వీధి జీవితం, వ్యధా జీవితం
విషాద గాథా కలిత జీవితం
అశుభారలో తడిసిన హృదయం
అనద బ్రతుకులకు ఐనదంకితం

చీకటియే నా శయ్యాసదనం,
జాబిలియే నా ప్రేయసి వదనం
తారల జరిబుటా పనిచేసిన
ధారాధర పథమే నా వసనం
నగ్నత నైచ్యమనే నాగరకులు
అగ్నికి చేలం కడతారా?

బా ర తి

భగ్నజీవుల రుగ్గుతమాచి
పకపకనుంటూ నవ్వేరా?

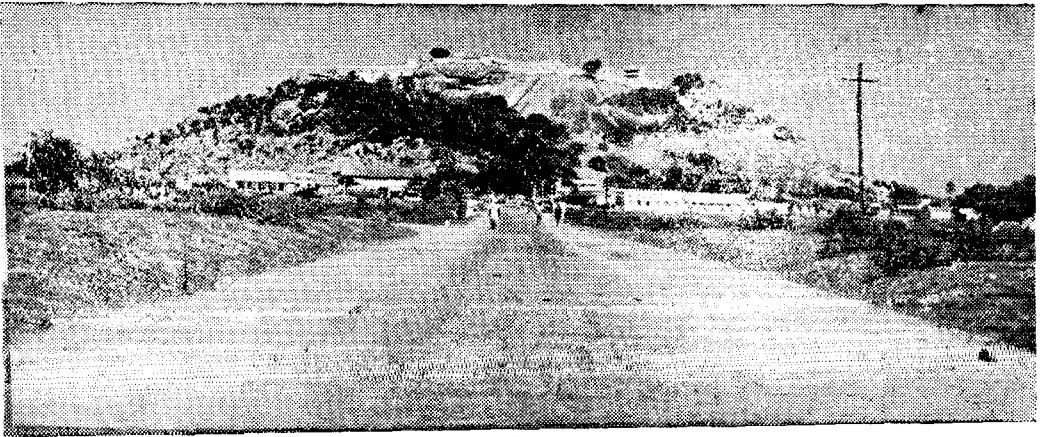
కట్టగుడ్డయే లేని వారికి
గుట్టూ రట్టూ యెక్కడిది?
చింకి పాత నోచని జీవులకు
సిగ్గు యెగ్గు యెందుకని?
సంస్కృతి పేరిట చచ్చు సమాజం
సవాలక్ష కథలల్లింది
సభ్యత పేరిట తన గొప్పదనం
జగాన బాగా చాటింది.

వీధిమానిసీ! గడచులేని సి!
భాధాతమమును విడనివ్వు
గుండెల కొండల చాటున దాగిన
నిండు సూర్యునిటు రానివ్వు
సుప్రభాత నవ సుప్రజా వటన
సూత్రధారివే ఇక నువ్వు
నువ్వు నేనూ ఒకటే నవ్వుడు
రవ్వలు రాబ్బును తొలి నవ్వు

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి - క్షేత్రం

శ్రీ పి. ఆర్.

యాదగిరి గుట్ట

శ్రీ యాదముని ఋష్యశృంగుని కుమారుడు శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి భక్తుడు. స్వామిని గూర్చి తపస్సు చెయ్యడానికి దేశ, దేశాలు తిరిగాడు. అలసి, సాలసి ఒక వటవృక్షంక్రింద నిద్రపోయాడు. శ్రీ అంజనేయుడు ఆయనకు స్వప్నంలో సాక్షాత్కరించాడు. 'నాయనా! ఇక్కడే ఒక కొండమీద గుహలో శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామివారు ఉన్నారు. కొండమీదే విష్ణుకుండము అనే తీర్థమున్నది. అందులో స్నానంచేసి, ఆయన గురించి ధ్యానంచెయ్యి, నీకు దర్శనం లభిస్తుంది' అని చెప్పాడు. ఆ ప్రకారమే చిరకాలం యాదమహర్షి నరసింహస్వామిని గూర్చి తపస్సు చేశాడు. స్వామి వ్యాఘ్రరూపంలో ప్రత్యక్షమై, ఏమి వరాలు కోవాలో కోరుకోమన్నాడు.

దానికి బదులుగా యాదర్షి ఆ కొండకు యాదగిరి అనే పేరు కావాలన్నాడు. లోకోపకారం

కోసం అక్కడే స్థిరంగా వేంచేసి ఉండాలని కోరుకున్నాడు. శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి తథాస్తు అని బిక్కునికి రెండు వరాలు ఇచ్చేశాడు. అప్పటినుంచి నల్గొండజిల్లాలో భువనగిరి తాలూకాలో ఉన్న యాదగిరి గుట్ట వైశ్రేణ్యక్షేత్రంగా శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి ఆరాధ్య ప్రదేశంగా విలసిల్లుతోంది. యాదమహర్షికి మార్గదర్శకుడైన శ్రీ అంజనేయుడే ఈ క్షేత్రసాలకుడు. యాదగిరి మహాత్మ్యాన్ని గురించి వేదవ్యాసుడు రచించిన నృసింహ పురాణం, స్కాంద, బ్రహ్మది పురాణాల్లో కొన్ని చేర్చి దేవస్థానంవారు ఒక గంధాన్ని ప్రచురించారు.

స్వామి వెలసిన వృత్తాంతం

శ్రీశైల ప్రాంతంలోని అహోబిల క్షేత్రంలో హిరణ్యకశిపుని సంహారం చేసిన శ్రీ నరసింహస్వామి

ప్రహ్లాదః స్వామిగా దర్శన మిచ్చి, రోకాన్ని యాదగిరి గుహలో శ్రీ లక్ష్మీ నరసింహ స్వామి ఆవిర్భవించాడు. ప్రహ్లాదుడు అనేక వర్ష సహస్రాలు అక్కడ తపస్సు చేశాడు. అతడు తపస్సు చేసిన కొండ యాదగిరి ప్రక్కనే ఉంది. ప్రహ్లాదగిరి అని ఇప్పటికీ దాన్ని పిలుస్తూఉంటారు. రాత్రిపూట ఈ క్షేత్రంలో ఋషులు, సిద్ధులు వచ్చి పూజలు చేసి వెడుతూ ఉంటారు. ఏటెల్లకాలం దేశం నలు మూలలనుండి భక్తులు వచ్చి ఇష్టావ్యర్థసిద్ధిని పొందుతూ ఉంటారు. ఫాల్గుణ శుద్ధంలో స్వామి కల్యాణోత్సవం జరుగుతుంది. నృసింహజయంతి, శ్రీరామనవమి, కృష్ణాష్టమి మున్నగు పర్వదినాల్లో విశేష ఉత్సవాలు జరుగుతూ ఉంటాయి.

హరగాలు

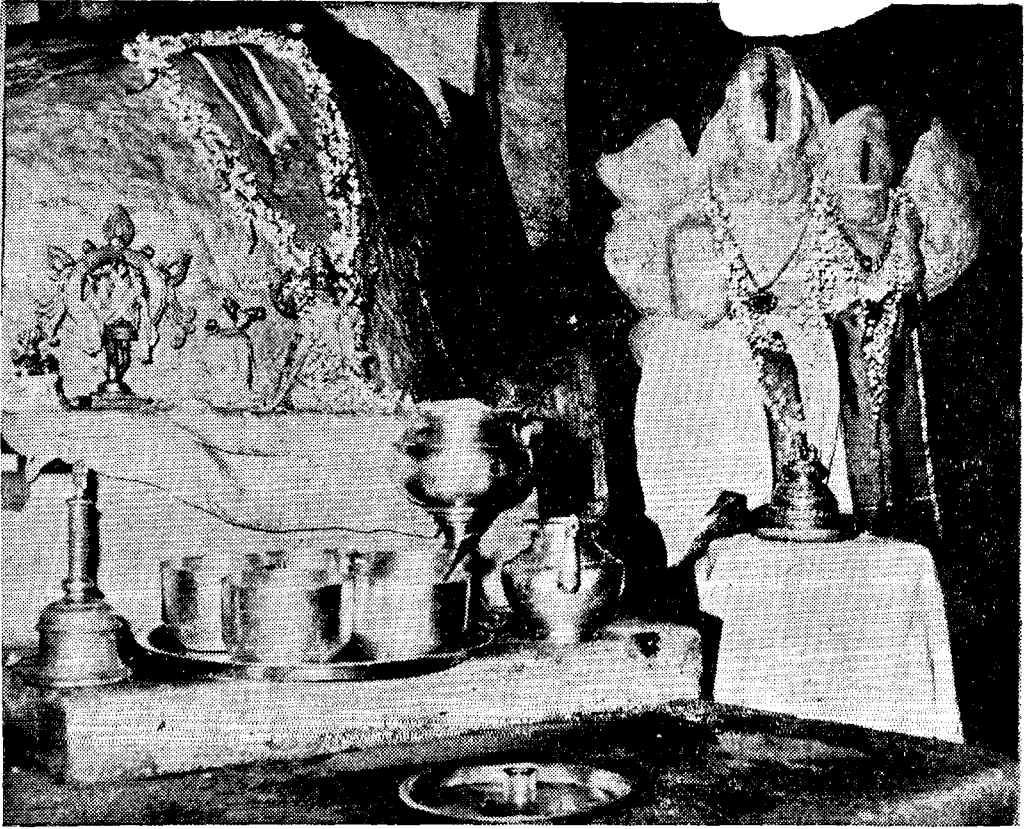
అట్టి మహాక్షేత్రాన్ని దర్శించాలంటే హైదరాబాదు—ఖాజీపేట రైలుమార్గంలో రాయగిరిస్టేషన్లో రైలు దిగాలి. అక్కడనుంచి 3 మైళ్ల దూరం నడచి వెళ్లవచ్చు. లేదా బస్సులలో పోవచ్చు. భువనగిరికి గూడా ఈ క్షేత్రం దగ్గరగానే ఉంది. హైదరాబాదు, నల్గొండ, సిద్దిపేట, మున్నగు అనేక స్థలాలనుంచి బస్సులు ఉన్నాయి. కొండపై జ్వాలా, యోగానంద, గండభేరుండ, లక్ష్మీ నరసింహమూర్తులుగా ఆయన వెలసి ఉన్నారు.

భృగవాది మహర్షులు, శ్రీ కృష్ణదేవరాయాది సామ్రాట్టులు, ఈ స్వామిని అర్చించి, తరించారు. దాదాపు నలభై ఏళ్లక్రితం బెల్లంకొండ స్వాములవారిని దేశ ప్రసిద్ధిగాంచిన సిద్ధులు శ్రీ రామానంద సరస్వతీ స్వాములవారు ఈ క్షేత్రంలో యంత్ర ప్రతిష్ఠ చేశారు. వారిని అక్కడికి ఆహ్వానించినది ప్రస్తుత ఆసునంశిక ధర్మకర్త శ్రీమతి రాధాభాయమ్మగారు. ఆమె భర్త శ్రీ భాస్కరరాయని సీతారామయ్యశాస్త్రి గారు. ఆ యంత్రంలో ఏ అక్షరాలు ఏ విధంగా ఉండాలో స్వాముల వారికి శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి చెప్పారని ప్రతీతి. యాదగిరి గుట్టలో బ్రాహ్మణులకు, ముఖ్యం

గాను, ఇతర వర్గాలవారికి అందరికిగూడా జాతి, మత భేదం లేకుండా అన్నదానం ఎంతవరకు జరుగుతూ ఉంటుందో అంతవరకూ ఆ క్షేత్రంలోనున్న లక్ష్మీ నరసింహస్వామి పిలిస్తే పలుకుతూ ఉంటాడని స్వాములవారు చెప్పారు. ఆ ఆదేశాన్ని అనుసరించే ఈ క్షేత్రంలో అన్నదానం జరుగుతూ ఉంటుంది దేవస్థాన ధర్మకర్తల పరిపాలకులు ఈ అన్నదానానికి ఇప్పటికన్న ఎక్కువ ద్రవ్యాన్ని కేటాయించడం అవ సరమని భక్తులు భావిస్తున్నారు. కల్యాణోత్సవాలలో జరిగే సంగీత సాహిత్య సభలు విశేషంగా చెప్పకో దగినవి.

ఈ కొండకు దగ్గరలోనే గుండ్లవల్లి అనే గ్రామమున్నది. స్వామి కొండమీద వెలసి వున్నానని, కొండమీద గుడి కట్టించమని కొంత కాలంక్రితం చెప్పి అంతర్దానమయ్యడు. గ్రామస్థులంతా కలిసి ముందు విష్ణు పుష్కరిణిని, తరువాత శ్రీ వీరాంజ నేయణ్ణి, ఆపై గుహలో ఉన్నటువంటి శ్రీ లక్ష్మీ నరసింహస్వామిని దర్శించారు. గుండ్లవల్లి రామ భట్టుగారిని స్వామి కైంకర్యానికి నియమించారు. వారు శ్రీ వైష్ణవులను తప్పించి స్వామి అర్చనకు నియమించారు. ఆయన కుమారుడు వెంకటభట్టు, ఆయన పుత్రుడు స్వామయ్య, ఆయనకు రామయ్య రామయ్యగారికి కుమారులు లేరు. రాధాభాయమ్మ గారొక్కరే కుమార్తె. సీతారామయ్యగారికి ఆమెను ఇచ్చి వివాహం చేశారు. ఈ పురాణ దంపతుద్దరూ శ్రీ స్వామియేడ అపూర్వ భక్తి శ్రద్ధలను ప్రదర్శిస్తూ తమ జన్మను ధన్యం చేసుకొంటున్నారు.

కొండమీదికి మెట్లు, రోడ్లుగూడా ఉన్నాయి. 150 దాకా సత్రాలు ఉన్నాయి. తిరుపతి దేవస్థానం వారుగూడా ఒక సత్రం నిర్మించారు. గుడిదాకాగూడా బస్సులు, కార్లు కూడా పోతాయి. కొండమీదకు ఎక్కడంతోటే అక్కడ వీచేగాలి, భక్తులకెంతో తన్మ యత్వాన్ని కల్గిస్తుంది. అక్కడి నీరు అమృతతత్వం. దీక్షతో ప్రదక్షిణలుచేసే భక్తులకు స్వామి సత్యక్షమై దేహ సంబంధమైన రోగాలనేగాక, భవరోగాలనుంచి గూడా తరింపజేస్తాడు. కొండమీద శివాలయం, బ్రహ్మగుండం, వేదపాఠశాల గోశాల వున్నాయి.

గుహలోని స్వయంవ్యక్త శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి మూలవరులు

కరావలంబ స్తోత్రం

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామి మహాత్మ్యం గురించి శంకరాచార్యాది మహాపురుషులు గానం చేశారు. 'ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక వ్యాసాంబరీష శుకశౌనక హృన్మినాస—భక్తానురక్త పరిపాలన పారిజాత-లక్ష్మీ నృసింహ మమదేహి కరావలంబం' అని శంకరులు రచించిన లక్ష్మీనరసింహస్తోత్రం రాని సంస్కార పరులుండరు. జగద్గురు శ్రీ శృంగేరి స్వామిలవారీ క్షేత్రాన్ని దర్శించి స్వామికి కాన్మలిచ్చారు. శ్రీ లక్ష్మీనరసింహ స్వామిని తల్లిగా, తండ్రిగా, గురువుగా, సోదరునిగా, దైవముగా ఆరాధించి తరించిన భక్తగ్రంథాలు ఎందరో ఉన్నారు. వా రందరికీ మర వందనములా.

శ్రీ రాందయాశ్లేశ్, శ్రీ మందుముల నరసింగరావు, రాజా పన్నాలాల్ పిత్తి, శ్రీమతి రాధాభాయమ్మగారలు ధర్మకర్తల సంఘ అధ్యక్షులుగా ఈ క్షేత్రోద్ధరణకు ఎంతో కృషిచేశారు. మొదట్లో రు 3 వేలు ఉన్న ఆదాయం రు. 30 వేలు వరకు పెరిగి, ప్రస్తుతం రు. 12 లక్షలదాకా గూడా వృద్ధి అయింది.

మహిమలు

స్వామి మహిమ తెలియాలంటే నిదర్శనాలు కోకొల్లలు. శ్రీమతి రాధాభాయమ్మగారిని అడగవచ్చు. 30 ఏళ్ళ పైగా దేవస్థానం కార్యనిర్వాహకోద్యోగిగా వున్న శ్రీ యాళ్ళ బసవయ్యగారిని అడగవచ్చు. స్వామిని ప్రార్థించి మందులు, మాత్రలు, పసరులు, ఇంజక్షన్లు,

శస్త్రచికిత్సలు ది భక్తులనుంచి తెలుసుకోవచ్చు. నాస్తికత్వం ఉన్నాగాని, కేవలం విజ్ఞాన పరిశోధనే లక్ష్యంగా గలవారుగాని ఈ విషయాలు అవహేళన చేయవచ్చుగాక. విశ్వాసం ఉన్నవానికే భగవంతుని మహిమలు గోచరిస్తాయి.

మనస్సిం భక్తుని కల్యాణ కట్నాలు

స్వామి కల్యాణ మహోత్సవానికి మధువర్కములు, పానకపు బింకెలు, ఫల, పుష్పములు, వన్నీరు, అగరు, చందనాది కర్పూరములు, వరుండుటకు వందిరి మంచం, కూర్చుండుకు కుర్చీలు, తేనీరు త్రాగుటకు మృణ్మయమైన కప్పులు, భోజనం చేయటానికి పాత్రలు తెచ్చియుచ్చ ప్రథమ భక్తు డెవరో తెలుసా? పైదరా బాదు సమీపంలో బండ్ల గూడెంలో ఉండే ఫక్రీ. ఆ కుటుంబంవారు స్వామి కల్యాణోత్సవాలకు విధిగా

హాజరై ప్రథమ కాన్క లర్పించి, స్వామి ఆజ్ఞను పాలిస్తున్నారు. తమ యింటిలోనే ఒక గుహను కల్పించి, శ్రీ లక్ష్మీనరసింహాలమూర్తులు పెట్టి, అఖండమైన అర్చనలను జరిపిస్తూ ఉన్నారు. దిక్కులేని ఒక హరి జన స్త్రీ సుఖప్రసూతి అవడానికి స్వామి ఏవిధంగా తోడ్పడిందీ, చెప్పకుంటూ ఉంటారు. 'ధైర్యమానుష రూపేణా' అని గూడా మనం వింటాము. శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాలు రాత్రివేళ వచ్చి, భక్తులకు వరాలు ఇచ్చి, రోగాలు కుదురుస్తూ ఉంటారు. మాటలు రానివారికి మాటలు వచ్చిన సందర్భాలు ఉన్నాయి. కుంటివారు నడిచిన కథలు వింటాం. పుట్టకురుపు రోగులు నిష్పీడితులయ్యారు. గ్రహాది పీడలు పోయాయి. ఈ క్షేత్రం భక్తులపాలిటి కామధేనువు, కల్పతరువు, చింతామణి.

హృదయా కా శం

శ్రీ వసంతరావు వేంకటరావు

త్రైకాశంలో సుకరంగా సంచరించి

బాహ్యకాశం జయించేవు;

హృదయాకాశంలో ఎందుకైనా

ఎప్పుడైనా పర్యటించేవా?

బాహ్యకాశంలో విద్యుదయస్కాంత తరంగాలు,

ప్రమాదకర వికిరణాలు, కిరణాలు, కణాలు,

విద్యుదావేశాలు. అయస్కాంత బలరేఖలు,

వికృత అయాన్ మండలాలు

విశాలవాన్ అలన్ మేఖలాలు

వ్యాపించగా, సంచారం

ప్రమాదభరితమైనా

ఫలవంతంగా పర్యటించే

పథకం కనుక్కొన్నావు

హృదయాకాశంలో చైతన్య స్ఫులింగాలు,

సుఖ దుఃఖ స్పందాలు,

స్వార్థ పరార ప్రకంఠనాలు,

కరుణ కాశిన్య తన్యతలు

రాగద్వేష పీడనాలు

ప్రేమ వైషమ్య తరంగాలు

భక్తి దౌష్ట్య వికిరణాలు

వ్యాపించగా, దుష్కరమైన సంచారం

అత్యంత సుకరం చేసుకొనే

మార్గాన్వేషణకు పూనుకొన్నావా?

మనస్సంయమనం తెలుసుకొన్నావా?

రాంగ్ లే?

శ్రీ డి. వి. ఎన్. శర్మ

(ఆంధ్రప్రదేశ్ 'ఆనంద' సంవత్సరాది సంచికతో 'శృంగారము—అశ్లిలము' చదివిన మీదట)

తర్క కర్కశులు శ్రీ తిక్కన్న శాస్త్రిగారు

ఆ భాష్యంత వైయాకరణులు ('ఆ' తెలుగే. అనుమానం లేదు. అనవసరపు
దెబ్బలాట అనవసరం. అబ్బ, ఎంత గొప్ప సత్యం.)
అలంకార శాస్త్రాలంకారులు, అద్వైతామృత రస ఘనులు
ప్రపంచంలో ధునులు, కించి న్నూనంగా మునులు.

అయ్యవారికి కలదు అంతేవాసి బాహుళ్యం
వారి నక్కడ జేర్చింది జిజ్ఞాసా ప్రాబల్యం
వారికి బోధించాడు వాత్సల్య సముద్రులు
శాస్త్రాలన్నీ నిరంతర హసస్మృతులు.

ప్రత్యాహారాలూ, ప్రాతిపదికలూ
సమవాయాలూ, అభివాయాలూ
స్ఫోటాలూ, రసారాటాలూ
వివర్తనాలూ, వివరణలూ
అన్నీ, వినిపించారు, అన్నీ చదివించారు

శిష్యులు ప్రజ్ఞానిధులై
భాష్యంబుల తోడ గ్రంథ బాహుళ్యంబున్
చోష్యంబుగాగ. జుర్రిన
ప్రాప్త్యన్నను డగుచు గురుడు నుత్సాహించెన్

(పద్యాలతో మనకేం విరోధం లేదు. ఎటొచ్చి ఒక పట్టాన ఊరివడవంతే. బైదిబై, ఆధునిక
చంపూ (సంస్కృతం మాట) కవిత్వాని కిది అంకురార్పణ.)

వారిలో ఉండేవాడో అర్థనాకారి బాలుడు
పేరే దయలేనేం? అశుకుందాం జాబాలుడు
అందరితోపాటు పోయేవాడు కాదు
అలోచిస్తూ ఉండేవాడు ఎవ్వడూ
నలుగురూ పాతాలు వల్ల వేస్తుంటే
నక్షత్రాలు లెక్కిపెడుతూ ఉండేవాడు
చెప్పినది అర్థం చేసుకుంటున్నట్లే కనిపించేవాడు
ఇష్టం లేకనో ఏమో తిరిగి చెప్పేవాడు కాదు

గ్నరు మిగిలిన శిష్యులు శాస్త్రాల్లో నిధులని
ఎంటున్నారు చేజిక్కినంతవరకూ నిధులని

అట్లు పట్టనట్లుండేవాడు
చీమయినా కుట్టనట్లుండేవాడు
ఆవార్యులవారి కీతని ప్రవర్తన వింత
వీడేవోతాడా అనేది ఆయన వంత
వీడి భవిష్యత్తును గురించే ఆయన చింత

ఉన్నట్లుండి రాశాడో కావ్య ఖండిక
'ఉన్నట్టుల మడనోన్మాదం' దాని శీర్షిక

చదివారు గురువులు, నిర్వాంతపోయారు
నిశ్చేష్టులయ్యారు, నిర్వాక్కులయ్యారు
నీరవులయ్యారు, నీరసించారు
విశ్వసించారు, తల పట్టుకున్నారు
నమాయించుకున్నారు, తేరుకున్నారు
సాయించారు, శాంతంగా

'నాయనా! శృంగారం, రసాలకు శృంగారం
దాన్ని నిర్వహించడం, పెద్దలకే అతిభారం
అనుచిత భాషవల్ల, అవుతుంది రసభంగం
అనర్హ వస్తువైతే, అవశ్యం రసభంగం

శృంగారం రాయడానికి చాలదయ్యా బలవం
సంతరించుకోవాలి విశిష్ట ఛందః శిల్పం
ఏమని ఎన్నుకున్నావయ్యా చూస్తూ
నీ ప్రయత్నానికి ఈ కావ్య పస్తువు.'

విన్నాడు శిష్యుడు, నిర్వాంతపోయాడు
నిశ్చేష్టుడయ్యాడు, నిర్వాక్కుయినాడు
నీరవుడయ్యాడు, నీరసించాడు
నిశ్వసించాడు, తల పట్టుకున్నాడు
తమాయించుకున్నాడు, తేరుకున్నాడు
విన్నవించాడు, వినయంగా

'అయ్యా! మన సాహిత్యంలో
శృంగారం మినహాయిస్తే
మిగిలిన నవరసాలూ నామమాత్రం
పూర్తి చేద్దామనుకున్నా ఆ లోటు కొంతమాత్రం
ఇక్కడ స్థాయి భావం జగుప్ప
ఉద్దేశించిన రసం బీభత్సం.'

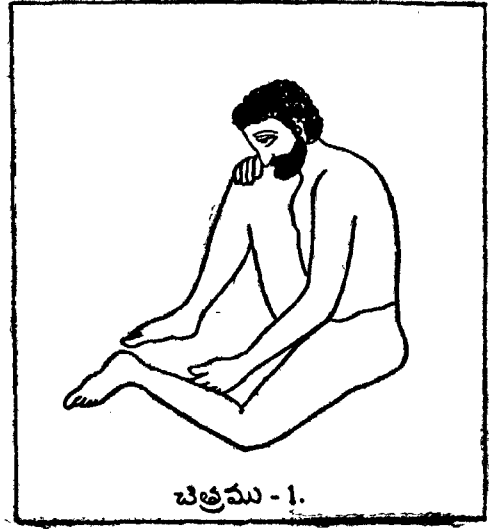
వేమన చిత్ర

రచన, చిత్రములు : శ్రీ పులిచెర్ల సాంబశివరావు

మన ప్రాచీనులు చిత్రకళలో సిద్ధహస్తులు. వారితో కీకమైన దివ్యమూర్తులను చిత్రించుటకే తమ పవిత్రమైన కళ నుపయోగించిరి. అందువలన మన మహానుభావుల రూపము లెట్లుండెడివో తెలియుట లేదు! శిల్పులు నింతే! శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యాకారము నీ నాడు శిల్పములోను, చిత్రములోను గాంచ గలుగుచున్నాము. ఈ వరుసలో వేమన, బ్రహ్మముగారి బొమ్మలనుగూడ చెప్పవచ్చును.

వేమన, వీరబ్రహ్మములకు పెక్కు సోలికలున్నవి. వీరబ్రహ్మము వేమన శిష్యుడు గాడు. కాని తన తత్త్వములలో బెక్కు చోట్లు వీరబ్రహ్మము వేమనను పేర్కొనెను. వేమన తాను జెప్పదలచిన వానిని పద్యములలో జెప్పెను. వీరబ్రహ్మము తత్త్వములలో గానము జేసెను. ఇరువురు చెప్పిన దొకటే! పద్యములు వేట. వారి చిత్రము లీనాడు లభ్యమగుచున్నవి. వేమన అన్వంతనే తలవంచికొని, చెట్టుక్రింద కూర్చుండునట్టి వ్యక్తి సాక్షాత్కరించును. గడ్డము కొంచెముగా బెరిగియుండును. కన్నులు నగము మూతపడి యుండును. బ్రహ్మము అన్నంతనే మన కెదురుగా పెద్దగడ్డముతో, చిరునవ్వుతో వేటొక వ్యక్తి కనువడును.

ఈ చిత్రము లెట్లు ప్రచారములోనికి వచ్చినవో గాని, కొన్ని చోట్లు వీరబ్రహ్మముగారివంటి వేమన చిత్రములు గూడ నున్నవి. నాటి వారికి తికమకపచ్చి యిట్టి చిత్రములలో భ్రమపడిరో యేమో చెప్పుట కష్టము. నేడు లభ్యమగుచున్న కొన్ని చిత్రములను పరిశీలించుదము.

చిత్రము - 1.

శ్రీ వేమన యోగీంద్రునిగా ప్రసిద్ధి కెక్కిన వాని చిత్రమిది. తంజావూరి రాచనగరునందున్న చిత్ర పటమిది. ఇదే యీ నాడు బాగుగ ప్రసిద్ధిగన్నది.

చలనచిత్రములకును, అచ్చు పుస్తకములకును నీ బొమ్మనే యాధారముగ గొనుచున్నారు. ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారు ముద్రించిన 'వేమన' అట్టపైని బొమ్మ దీని ననుసరించినదే!

తల్లి గర్భమందు దాబుట్టినవ్వుడు
మొదల బట్టలేదు తుదను లేదు
నడుమ బట్ట గట్ట నగుఁబాలు కాదొక
విశ్వదాభిరామ వినుతవేమ.

అటు వేమన పద్యము నీ బొమ్మ సార్థకపఱచుచున్నది. ఈ బొమ్మలో వేమనకు మొలతాడున్నది. వేమన కాపీసధారి. అది తెలియక వేమన పూర్తిగ

దిగంబరుడొ.

తగ గమనించిన సెట్ట

బొమ్మను జాగ్ర

త్వముగను.

ఇంతవఱకు వేమన యొకప్రక్కకు దిరిగి కూరుచుండగాఁ జూచితిమి. ఇక బ్రహ్మముగారివంటి వేమన! ఈ 3 వ చిత్ర మిట్టిది. రాయవరపు పూర్ణ యాచారిగారు ప్రకటించిన గ్రంథములో నిట్టి చిత్ర మున్నది.

మొగము వీరబ్రహ్మముగారి మొగమువలె నున్నను, కూరుచున్న పద్ధతినిబట్టి యిది వేమన బొమ్మయే యని నిర్ణయింపవచ్చును. 1-2 చిత్రము లలో నున్న వేమనను మనవైపునకుఁ ద్రిప్పినచో నిట్లే యుండునేమో!

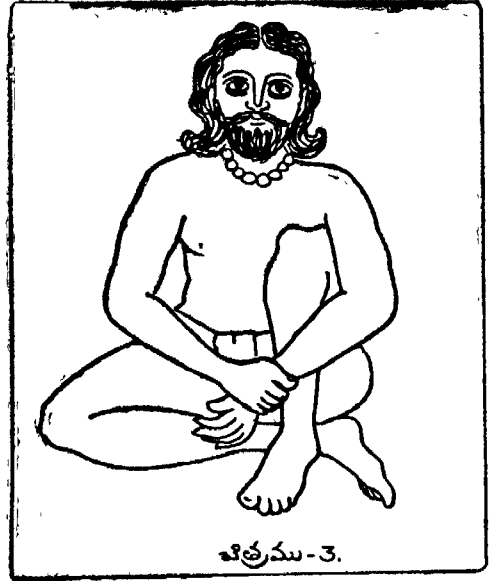

చిత్రము-2.

ఈ చిత్రమునకును పైని వివరించిన చిత్ర మునకును భేదము లేదు. మొల్లత్రాడీ చిత్రమున లేక పోవుట గమనార్హము. ఇది చిత్రకారుని కళా కౌశలమే గాని యదార్థము గాదని నా యభిప్రాయము. రేఖ లలో చిత్రకారుని అసమర్థత సుస్పష్టమగుచునే యున్నది. ఇది 1 వ చిత్రమునకు ప్రతికృతియేగాని వేరు కాదు. చెట్టుక్రింద, పులి చర్మముపై, పండ్లు ముందుంచికొని తినుటకు సిద్ధమగుచున్నాడు మన వేమన! కుడికాలు వశము తప్పినది పాపము!

ఈ బొమ్మ లభించుట కొక కథ యున్నది. ఒక సిపాయి యింట నీ రంగులబొమ్మ యుండెనట! పమ్మి త్యాగరాయశెట్టి కంపెనీవారా బొమ్మకు నకలు దీయించి 1807 లో వేమన పద్యములను పుస్తక ములో నచ్చు వేయించిరి.

కోశప్పన్ జేరి లక్ష్మణమొదలియారుగా రచ్చు వేయించి వేమన పద్యములు గ్రంథమందును నీ బొమ్మ కలదు. ఇట్టి బొమ్మలన్నియు తంజావూరి రాచనగరు నందున్న వేరున చిత్రమును పోలివట్టివే! చిత్ర కారుడు ప్రవీణుఁడు గాకుండుటచే గొంచెము పంకరటించరగాఁ జిత్రించెను.

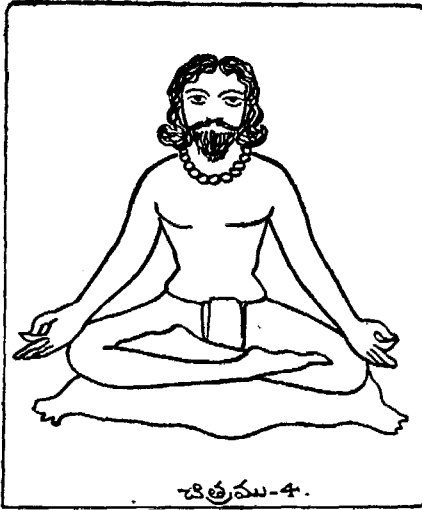

చిత్రము-3.

కాని, చిన్న సందియము. ఈ వేమనకు వెండ్రు కలు భుజములను దాఁచుచున్నవి. 1-2 చిత్రములలో జాతు సంస్కరింపఁబడినట్లున్నది! మొత్తముమీద మూడవ చిత్రములోని బొమ్మ వేమనయే యని నమ్ముచున్నాను.

ఈ చిత్ర మెవరిదో చెప్పట కష్టము. ఇది పెరంబూరులోనున్న పెన్నను సుబేదారుకడ నుండగా వావిళ్లవారు తీసికొని తమ గ్రంథములో నచ్చొత్తించిరి.

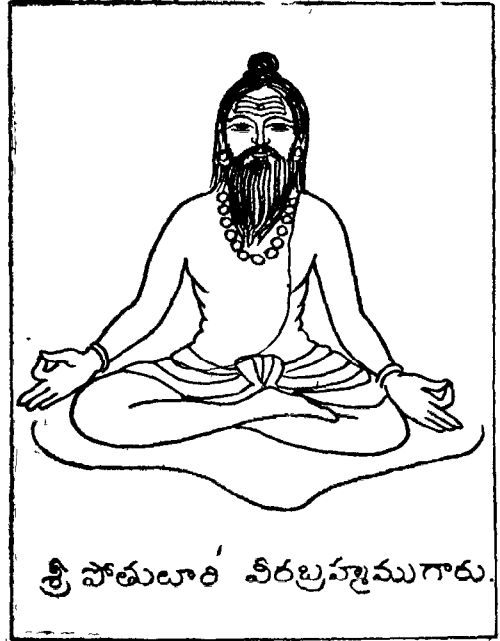
ఈ కూతుచున్న తీరు ప్రసిద్ధమైన వేమన వంటిది కాదు. అతడువలన ననుమానింపవలసి వచ్చు

చిత్రము-4.

బొమ్మయే ప్రసిద్ధి
యా బొమ్మయే ము

శిష్టంతనే
మున్నది. మన

శ్రీ పోతులూరి వీరబ్రహ్మముగాడు.

మున్నది. వీరబ్రహ్మము గూడ నిట్లేయుండును. కొన్ని భేదములనుబట్టి యిది వేమన బొమ్మయే యని యూహించుచున్నాను. వీరబ్రహ్మము మొలపై వస్త్రముండును. యజ్ఞపీఠమును ధరించియుండును. బొట్టు పెట్టికొనియుండును. వేమన కివి యుండవు. కావున నాల్గవ చిత్రము వేమనదేయని భావింపవచ్చును. ఈ నాలుగు బొమ్మలు వేమనవేయైనను మొదటి

మనసులలో మెదలు వేమన యాకారమున కది రూప కల్పన యగుటయే యందుకు కారణము.

వే కు వ శ్రీ రామా చంద్రవౌళి

శ్రీమరాళ్ల కొదలో కూర్చుని ఆలోచిస్తున్నాను—

కన్నెళ్లనుండి విద్యుదుత్పాదనకు ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి
ఆక్రందిస్తున్న ఆకలి ప్రేగుల చివరలకు బల్బులు వ్రేలాడుతున్నాయి చీకట్లో
జక వెలుతురు పట్టాలి.
నల్లగా మట్టి మనుషులు
కాంతికొనం చీకటిని త్రవ్వతున్నారు నిర్విరామంగా
.... అప్పుడప్పుడు ఆకాశం చిట్లుతోంది
ఆ పగిలిన ప్రభాశకలాల్లో
బిస్కెట్టు నములుతున్న మంత్రిగారి కుక్కవంక
ఆశగా, ఆకలిగా చూస్తున్న నిరుద్యోగి ముఖం రక్తచందనంలా మెరుస్తోంది.
నిశ్శబ్దంగా ముంచుకొస్తున్న నీరవ శలాకల్లోనుండి
నన్నగా... అన్నప్పంగా... మధురంగా
లాడ్డింగుల్లో కిరాయి ఆడవాళ్ల కృత్రిమ విరహ నికృతాలు నవ్వుతున్నాయి
ఈ అర్ధరాత్రి—
ఎవడో చిత్రకారుడు . అదిగో
పర్వత ముఖంపై ఆకాశమంత శవ చిత్రంగీసి 'దేశం'—అని రాస్తున్నాడు
నేను మార్పియా తీసుకున్న మనిషిలా
వేకువను సుందరంగా ఊహించుకుంటూ కళ్ళు మూసుకుంటున్నాను
ఎదురుగా గోడమీద
జింకపొదకు లంఘిస్తున్న సింహం పటం మనకగా కనబడుతోంది.

మనగర చరిత్ర

[రెండవ భాగము]

డా. నేలటూరు వేంకటరమణయ్య

అచ్యుతరాయలు (1530—1542)

(గత సంచిక తరువాయి)

కృష్ణదేవరాయలు మృతినందినప్పుడు అచ్యుత దేవరాయలు చంద్రగిరియం ధుండెను. అన్నగారి మరణవార్త విన్నంతటనే యతడు రాజధానియైన విద్యానగరమునకు బోవక తిరుమలయందు నేంకటేశ్వరుని సన్నిధానమునం దొక సర్వాయమును గాళహస్తీయం దీశ్వరుని సన్నిధానమున మరియొక సర్వాయమును రెండుమారులు పట్టాభిషేకము జేసికొనినట్లు సమ కాలిక శాసనములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. రాజధాని యందుగాక యన్యవదేశములందు పట్టాభిషేకము జేసికొనిన రాయలిత డొక్కడే. దీనికి కారణము లేక పోలేదు. మరణశాలమప్పుడు కృష్ణరాయ లష్ట్రదశ మాస వయస్కుడైన దశపుత్రుని గాని, సింహాసనము నెక్కి సర్వతగల యన్యవారసులను గాని లెక్కగొనక తన సవతి తమ్ముడైన యచ్యుతరాయలు దన యనంతరము సామ్రాజ్యమునకు పట్టబద్ధుడు గావలయు నని శాసించియుండెను గదా. ఈ నియామక మందఱి క్షుమ నచ్చినది కాదు. అందఱికంటె గృష్ణరాయల యల్లుడైన అళియరామరాజున కది కరమప్రియ మాయెను. ఇతని ప్రస్తావము గృష్ణరాయలవాటి శాసనములం దెచ్చటను గానరాకపోయినను అప్పటి రాజకీయరంగమున నితడు గొంత ప్రాధాన్యమును గడించి వాసికెక్కినట్లు ఆర్వాచీనాంధ్ర వాఙ్మయము వల్లను మహమ్మదీయ చరిత్రలవల్లను పాశ్చాత్య పోర్చుగీసుల రచనలవల్లను దెలియుచున్నది. అళియ రామరాజు చాళుక్యవంశజుడైన శ్మత్రియుడు. శ్రీ రంగ రాజు పుత్రుడు. ఆరెవిటి బుక్కరాజు రామరాజు మనుమడు. ఇతనికి ఎఱతిరుమల లేక తిమ్మరాజు

వెంకటాద్రి యను సోదరు లిరువురు గలరు. వీర లిరువురును ఇతనికి కుడియెడమ భుజములవలె వర్తించుచు నితడు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు సర్వాధికారియైన పిమ్మట నతని కార్యమునకు ఖడ్గ మునకును గర్తలై ప్రఖ్యాతినందిరి. వీరి జన్మస్థానము కందనవోలు. కాని రామరాజు మొట్టమొదట బయలు మెఱసినది గోల్కొండ కుత్బుశాహీ యాస్థానము నందు. ఇతని పూర్వచరిత్ర తారీఖ్ మహమ్మదు కుల్లీ కుత్బుశాహీ యనుగ్రహముగ వర్ణింపబడి యున్నది.

కుత్బుశాహీ రాజ్యస్థానమునకుడైన సుల్తాన్ కుల్లీ రామరాజును దన కొలుపులో జేర్చుకొని విజయనగర గడి ప్రదేశమునం దొక దుర్గమున కధిపతినీజేసి యచట కంపెను. అచట నితడు దుర్గాధిపత్యము సేయు చుండగా గృష్ణదేవరాయలు దగ్గరెత్తినచ్చి యాదుర్గ మును ముట్టడించెను. ముట్టడికి నిలవజాలక రామ రాజు కృష్ణరాయలకు ఆ దుర్గమును వశపఱచి గోల్కొండకు బోయి సుల్తాన్ కుల్లీ కావిషయమును నివేదించెను. అతడా వార్తను వినిగనే మండిపడి యట్టి రణభీరువు తన రాజ్యమునందుండ తగడని తెగనాడి వెడలగొట్టెను. అంతట రామరాజు చేయునది లేక గోల్కొండనుండి విజయనగరమునకుబోయి రాయ సంస్థానమును జేరుకొనెను. కృష్ణదేవరాయలతడు శక్తి సామర్థ్యములు గలవాడని గ్రహించి చేరదీసి తన కుమార్తెనిచ్చి యుద్వాహముజేసి తాజ్య పరిపాలనయండు ప్రవేశపెట్టెను. ఫాదిరి కైరా సను పోర్చుగీసు చరిత్రకారుడు తన సింహళ ద్వీప చరిత్రలో నితడు కృష్ణదేవరాయలకు మంత్రియై యుండెనని వ్రాసియున్నాడు. కృష్ణరాయ

లితనికి తన కూతునిచ్చి యద్వాహము జేసినది వాస్తవమని సమకాలికాంధ్ర వాఙ్మయము రుజువుసేయుచున్నది. రాయల యల్లునికి రాజకార్యములందు పలుకుబడి లేకపోవునా? కావుననే యచ్యుతరాయలు అతడు తాను సింహాసనము నధిష్టించుట కియ్యకొనడని యాశంకించి రాజధానికి బయలువెడలుటకు ముందే తిరుమలలిను కాళివాస్త్యియందను పట్టాభిషేకము జేసికొనెను.

అచ్యుతరాయల యాశంకికు కారణము లేకపోలేదు. అళిరు (అల్లుడు) రామరాజున కమ్యుతరాయలు సింహాసనము నధిష్టించిన రాజ్యమున దనకు పూర్వము నుండిన పలుకుబడి యటుమీద లేకపోవునని భయము గల్గినది. కావున నత డచ్యుతరాయలను సింహాసనము నెక్కినీయక భంగపఱచుటకు ప్రయత్నములు గావించెను. కృష్ణరాయల పుత్రుని, పదునెనిమిది మాసముల నిమగును, చక్రవర్తియని ప్రకటించి యాబాలునిపేర దాను రాజ్యముసేయ సమకట్టెను. కాని యతని యత్నము సాఫల్యముకని ప్రతిఘటనవలన కొనసాగదయ్యె.

అతడు కృష్ణరాయలయదేశము చొప్పునయచ్యుతరాయల పక్షము వహించి సింహాసనమును గాపాడుచు రామరాజు పన్నాగమును నెగ్గనీయక భగ్గుము గావించెను. అంత నచ్యుత రాయలు చంద్రగిరినుండి బయలువెడలి విజయనగరమునకు వచ్చిచేరెను. కాని యతనిని రామరాజువలన భయము విడువలేదు. ఏలనగా గృష్ణరాయల కుమారుడు పదునెనిమిది మాసముల పాపడైనను నతనికి రాజ్యాధిపత్యము వహించుటకు దనకంటె నధికతరమైన హక్కు గలదు. అతడు రామరాజు యొక్క సంరక్షణ యందురుడుటవలన సమయ మనుకూలమైనప్పుడు రామరాజు తన్ను పదచ్యుతుని జేయగలడను శంక యతని బీడింప గడగినది. కావున రామరాజుతో నెట్లైన సమాధానపడుట తనకు శ్రేయస్కరమనియెంచి యతనితో సంధి జేసికొనెను. ఈ సంధి షరత్తుల ప్రకారము అచ్యుతరాయలు గృష్ణరాయల కుమారుని రాజ్యపాలనయందు తనతో సహా నాధికారముగల భూస్వామిగజేసి యతని పక్షమున రామరాజు రాజకార్యములందు పనిగొన నంగీకరించెను. ఇట్లు తన స్థానమును స్థిరపఱచుకొనిన పిమ్మట నచ్యుతరాయలు మరల నొక పర్యాయము రాజధాని విజయనగర పట్టణమందు పట్టాభిషేకము జేసికొనెను.

రామరాజుతోటి గుదురుచు కొన్నను అచ్యుతదేవరాజు శాంతియుతముగ సాగలేదు. రాజ్యారంభకాలముండియు నతడు శత్రువుతో బోరాడవలసి వచ్చెను. వారిలో రాజ్యముపై నెత్తివచ్చిన పరమండలాధిపతులు గొందఱు అసంతృప్తులైన రాయసామంతులు గొందఱు. కృష్ణరాయల మరణవార్త విన్నవలననే పూర్వముకనివే పరాభూతులై రాష్ట్రములను గోల్పోయిన పరరాజులందఱును దుర్జయుడైన శత్రువు గఠించినందులకు సంతసించి తమకడనుండి పూర్వమాతడు నాచికొనిన భూములను మరల గైవసము జేసికొనుటకొఱకు రాయసామ్రాజ్యముపై నొక్కుమొట్టి దండెత్తి వచ్చిరి. గజపతి ప్రతాపరుద్రుడు కృష్ణానదికి దక్షిణమునందుండు తీరాంధ్రము నాక్రమించుకొనుట కొఱకును, కుత్బ్ షాహు సుల్తాను కల్గి కొండవీటిని. కబళించుట కొఱకును, ఇస్లామీలాదిలషాహు కృష్ణాతుంగభద్రల నడిమి యంతర్వేది నాక్రమించు కొనుటకును సైన్య సమేతులై వెడలివచ్చిరి.

గజపతి దండయాత్రను గూర్చి యొక యెత్తి హ్యము గలదు. కృష్ణరాయలు దివంగతుడైనందులకు వందురుచుండిన 'యాంధ్రకవితా పితామహు' డల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు గజపతి యెత్తి వచ్చిపాడని విని 'రాయరావుతుగండ' యను సీసపద్యమును రచించి యతని కంపెననియు, దానిని చదువుకొని లజ్జితుడై యతడు విజరాజ్యము నకు పోయెననియు జెప్పదురు. గజపతి యెత్తివచ్చినది వాస్తవము; కాని యతడు పెద్దన వ్రాసి యంపిన పద్యమును జదువుకొని లజ్జితుడై మరలిపోయెననుట యతిశయోక్తి. దండెత్తివచ్చిన శత్రువు పెద్దనగారి యెత్తిపాడుపు మాటలవలన లజ్జితుడై వెనుదిరిగి పోయెననుట నమ్మరాని సంగతి. అప్పటి శాసనాది సాక్ష్యమును బరికించి చూడగా గజపతియొక్క నిష్క్రమణమునకు గారణము యుద్దఘనం దతడు పొందిన పరాజయమని తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1529 30 నాటి యచ్యుతరాయల శాసనములం దొక దాని యందతడు 'ఒడ్డియ దళ విభాళుడనియు' 'దురుష్కమనోభయంకరుడనియు జెప్పుచున్నది. మఱియొకదాని యందు ఆత డుత్తరేశ్వరు నడించి యతనిపై గరుణ చూపెనని యున్నది. రాధామాధవకవి తన

తొరక బ్రహ్మ మందు గజపతి యోగముని ప్రస్తావించి ౧౨వ దండెత్తివచ్చిన గజపతిని అచ్యుతరాయలు దానిని రణమున బరాభూతునిగావించి పాఠదోలెనని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును.

గజపతి వలెనే గోల్కొండ సుల్తాన్ కుల్లీ కుత్బ్‌షాహుకూడ విజయనగర సామ్రాజ్యము పై నెత్తివచ్చెగదా. అతని దండయాత్ర విశేషముల నజ్ఞాత నామధేయుడైన గోల్కొండ చరిత్రకారుడిట్లు వివరించి యున్నాడు. కొండవీటిరాజు కప్పమును జెల్లించక యుపేక్షజేసి యుండగా సుల్తానుకుల్లీ నల్లగొండనుండి యా దుర్గముపై నడిచి ముట్టడి చేసెను. తీవ్రముగ ముట్టడి సాగినను ఆ రాజద్రుహతుడైన పలుబాహు పరాక్రమముతో కోటను సంరక్షించుచుండుటవలన చిరకాలము ఆ కోట పట్టుబడదాయెను. అతడంతట సుల్తానుగారి మహమ్మదీయ సర్దారులకు లంచ మిచ్చి వారి మూలము సంధి జేసికొనదలపెట్టెను; నీధి జేసికొనుట కిష్టపడినను, సుల్తాను కోట పట్టువడెను. అంతట సుల్తానుకుల్లీ తన విజయ సూచకముగ కోట నట్టునడుమ నొక గోపురము గట్టించి రాజధానికి మరలిపోయెను.

పై విజయ వృత్తాంతము సత్యాత్మకముగాఁగని తోచెడిది. క్రీ. శ. 1514 లో గృష్ణరాయలు గజపతిని జయించి కొండవీటి దుర్గము గైకొనినది మొదలు అచ్యుతరాయలు సింహాసనము నధిష్టించుట వఱకును నలుపిమ్మట గూడ నిరాచ్ఛేదముగ నచట రాయల యధికారము జెల్లుచుండి నట్లేచట గన్పట్టు శాసనములు దెచ్చుచున్నవి. కొండవీటిని జయించి స్వాధీనపఱచుకొనిన పిమ్మట గృష్ణదేవరాయలా దుర్గమును దాని క్రింది రాష్ట్రమును మహామంత్రి తిమ్మరుసయ్యగారికి నాయంకరమునకు పాలించి యుండెను. అతని పక్షమునం దతని మేనల్లుండ్రు నాదిండ్లయప్పనగోపనలు 1526 వఱకును నా రాజ్యమునకు పాలకులై యుండిరి. అటుతరువాత కృష్ణదేవరాయలు రాయసం కొండమరుసయ్య కుమారుని అయ్యచరుసయ్యను కొండవీటికి దుర్గాధ్యక్షునిగ, నియమించెను. ఇతడి పెదవీయందు క్రీ. శ. 1529-30 వఱకు పనిగొని యుండెను. అచ్యుతరాయలు రాజ్యభారము వహించినప్పుడు కొండవీటికి దుర్గాధ్యక్షుడై యుండిన వాడితడే. ఇతని తరువాత నచ్యుతరాయలు

సలకరాజు పెదతిరుమలరాజును రామయభాస్కరుని యొకని వెనుక నింకొకని కొండవీటికి దుర్గాధ్యక్షులనుగ నియమించెను. పై జేర్కొనిన దుర్గాధ్యక్షులతో నెవ్వరును గోల్కొండ కుత్బ్‌షాహున కరిగావులై కప్ప మిచ్చియుండలేదు. అప్పుడు కృష్ణానదికి దక్షిణముం దెచ్చటను గుత్బ్‌షాహుల యధికారము జెల్లుచుండినట్లు సూచించు సాక్ష్యమెద్దియు గానరాదు. కాని కొండవీటి సుల్తాన్ కుల్లీ దండెత్తివచ్చినది సత్యముగాదు. అప్పటి శాసనములలోను వాఙ్మయమునందును సదరు దండయాత్ర ప్రస్తావము గలదు. అచ్యుతరాయలు చంద్రగిరినుండి విజయనగరమునకు బోవుటకు ముందే మహమ్మదీయులను జయించినట్లు శాసనములు దెచ్చుచున్నవి. ఈ సందర్భమున వెలుగోటిగని తిమ్మానాయుడను బాచరసనబరు రామయ భాస్కరుడును రాయలతోగూడ దండునడచి తురకల వెచ్చి పాఠదోలెరి. గని తిమ్మానాయుడు గడిదాటి రాసియక అడ్డగించి మలకకాల్పమును నేలకాల్పముజేసెనని వెలుగోటి వారి వంశావళి యితనిని ప్రశంసించుచున్నది, రామయ భాస్కరుడు మహమ్మదీయ సైన్యములను దన బాహుపరాక్రమముచే జయించి రాష్ట్రమును సంరక్షించెనని యితని సోదరి తానెత్తించిన వంకాయలపాటి శాసనము జెప్పియున్నది. కావున కృష్ణరాయలు గతించిన తరువాత సుల్తానుకుల్లీ కుత్బ్‌షాహు కొండవీటిమీద దండెత్తి వచ్చినది వాస్తవము; కాని యతని కజ్ఞాత గోల్కొండ చరిత్రకారుడు చెప్పినట్లు జయము చేకూరలేదు; గడిప్రాంతముందే యతని నచ్యుతరాయులెదిర్చి యుద్ధమునం దోడించి పాఠదోలెనని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును.

కృష్ణరాయల మరణమును తదుపరి విజయనగరమున రాజ్యాధిపత్యము కొట కుద్దరించిన యంతఃకలహములను సందు చూచుకొనిన రాయచూరు రాజ్యమును మరల స్వాధీనపఱచుకొనుటకై కృష్ణా తుంగ భద్రతయందతర్వేదిపై దండువెడలెను. వరాడు దేశాధిపతియగు విమాదుశాహును బెడదకోట పాలకుడైన బరీదుశాహును దమతమ దళములతో గూడ నతనికి తోడు నడచిరి. వీరు రాయచూరు ముద్గలు దుర్గములను మూడునెలల కాలము ముట్టడించి కైవసముగావించికొనిరి మహమ్మదీయ చరిత్రకారుడు శైరిస్తానాసియున్నాడు. వీరి దండయాత్ర యుద్ధమాకలేక

సాగలేదు. రాయచూరంతర్వేదియం దుడిగి దనియక
యచట గాపుండిన రాయరాణున యడ్డగించెను. కూరక
చెర్లయనుచోట గొప్ప సంగ్రామము సంఘటినది. అని
మొననిలిచి తురకదళములను ముందుకు సాగిరానియక
యారనీటి రామరాజు తిమ్మరాజు పుత్రుడు, అప్పలరాజు
ఘోరగుగడోరును వీరస్వర్ణమును జూతగానెను. అంతట
రాయదళము వెన్ను విరిగి పటాపంచలైనది. తరు
వాత మహమ్మదీయులు గృష్ణా తుంగభద్రలను మధ్య
ప్రదేశమును సమర్థమును నిరాటంకముగ నాక్రమించు
కొనిరి.

అచ్యుతరాయలు వెంటనే దండుచేసిపోయి విజా
పుర సుల్తానును బాఅదోలి రాయచూరు రాజ్యమును
మరల స్వాధీనపఱచుకొనుటకు వలసపడకపోయెను.
దీనికి గారణము సాళువ నాయకుని యాధిపత్యమున
ద్రావిడదేశమున జెతరేగిన తిరుగుబాటు. సాళువ
నాయకుడొక చోళ మండలమునకు మాత్ర మధిపతి
యైనను ద్రావిడ దేశమును బాలించుచుండిన
పెక్కండు నాయకులును దొంలును నితని ప్రాభవము
నకు లోనై యతనికి తోడ్పడిరి. వారిలో బరమకుడి
ప్రభువైన తుంబిచ్చి నాయకుడును తిరువడి దేశాధి
పతియు బ్రముఖులు. తుంబిచ్చినాయని గూర్చి తెలియ
వచ్చు విశేష చరిత్రాంశము లేవు. తిరువడి దేశాధిపతి
ప్రబంధుడు. ఇతనినే రాజనాథ డిండిమకవి చేర
దేశాధిపుడని పేర్కొనియున్నాడు. ఇతని రాజధాని యిప్పటి
కేరళ రాష్ట్రములోని కొల్లము (Quilon) తిరువడికి
విజయనగరరాయలతో పొరంపర్యముగ వైరములదు.
సాళువ వరసంహరాయలు నరసానాయకుడును తిరువడి
దేశమును జయింపగోరి దండయాత్రలు నడిపియుండిరి.
కాని తిరువడిని జయింపజాలరైరి; కాని కృష్ణరాయల
కాలమున తిరువడిరాజు రాయలకరిగాపైనట్లున్నది.
కృష్ణరాయల నిర్యాణానంతరము స్వేచ్ఛాప్రియుడైన
యారాజు విజయనగర రాజ్యమందలి కలతలను నందు
చేసికొని సాళువనాయకునితో సఖ్యము గుదుర్చుకొని
నిజస్వాతంత్ర్యమును బునఃప్రతిష్ఠించుట కుద్య
మించెను. దక్షిణదేశమందలి యలజళ్ళను జూచి
కర్ణాటకమం దుమ్మత్తూరు నుగ్గిపాళ్ళి ప్రభువులు
రాయల యధికారమును ధిక్కరించి స్వతంత్ర పతాకల
నెత్తిరి. కావున నచ్యుతరాయలు ద్రావిడ కర్ణాటక
దేశములందు రేగిన యల్లరుల నణగగొట్టి నిజాధి

పత్యము నచట -- తనకు
ప్రథమ కర్తవ్యమని -- తాత్కాలికముగ
నాదిర్ఘామనిపై దండుసయుట నుజ్జగించి దక్షిణ
దిగ్విజయార్థము బయలువెడలెను.

సాళువనాయకు డచ్యుతరాయలకు హితుడు --
అచ్యుతరాయలు చంద్రగిరినుండి విజయనగరమునకు
వచ్చి చేరునందొక సింహాసనము నన్యాయక్రంతము
గానీయక సంరక్షించి యతని కప్పజెప్పెను గదా.
మఱి యచ్యుతరాయలు పట్టాభిషిక్తుడైన వెంటనే
యతడే తిరుగుబాటు చేసినో తెలియదు. శాసన
మేలుగాని యన్యచరిత్రాధారములుగాని యతని తిరుగు
బాటునకు కాణమున వివరింపబడవు. కాని యాధునిక
శాసన పరిశోధకులు కొందఱతని మత పక్షపాత మొక
కారణమందురు. అచ్యుతరాయలు తన పట్టాభిషేక
సమయమున కాంచీపురమందలి వరదరాజు యేకాగ్ర
నాథాలయములకు ఉమ్మడిని కొన్ని గ్రామములను
ధానము జేసియుండెను -- ఆ గ్రామముల నా రేండు
దేవాలయములకు నెక్కువ తక్కువలు లేకుండ సమ
ముగ బంచిపెట్టుమని రాయలు సాళువ నాయకుని
నియోగింపగా నతడు వరదరాజాలయమునకంటె
నేకాగ్రనాథుని కధికభాగము నిచ్చెను. ఆ విషయ
మచ్యుతరాయలకు తెలియవచ్చినంతటనే యాతడొగ్రామ
ములను సమముగ బంచించెను. అందులకు సాళువ
నాయకుడు కుసితుడై రాయలను ధిక్కరించి తిరుగు
బాటు చేసియుండునని శాసన పరిశోధకుల యూహ.
కాని యీ కారణము సరియైనదని తోచదు. తాను చేసిన
గ్రామ విభాగము సరికాదని రద్దు చేసి పునర్విభాగమును
జేసినంతమాత్రముననే సాళువనాయకుడు రాయలపై
గ్రోధము పోించి రాజద్రోహమును దలపెట్టి
యుండునా? అతని తిరుగుబాటున కంతకంటె బల
వత్తరమైన కారణ ముండియుండవలయును. రామ
రాజయొక్క యధికార వ్యాప్తి సాళువనాయకుని తిరుగు
బాటునకు వాస్తవమైన కారణమని తోచుచున్నది.
రాజ్యాధికారము హస్తగతము కాగనే రామరాజు తన
ప్రతిపక్షులను పదమృతులను గావించి వారి స్థానము
లందు తన భంధువులను, మిత్రులను, సనుచరులను
నియోగించెననియు నతనిపై రాయసామంతు లనేకులు
దిరుగుబాటు చేసిననియు దత్కారణమున రాయచూరు
ముదగ్గలు దుర్గములపై విజాపుర మహమ్మదీయుల

దండలు ప్రాసీయున్నాడు. గొనసాగెననియు ఫెరిష్టా పునఃప్రతిష్ఠించుట దిరుగుబాటు చేసిన రాయసామంతులు సాళువ నాయకుడును నాతని సంగడికొండను గావలయును.

సాళువ నాయకుని నాతని మిత్రులను నణగగొట్టి దన యధికారము నచట పునఃప్రతిష్ఠించుట కొఱ కన్యతరాయలు దక్షిణ దిగ్విజయమునకు బయలు వెడలెను. సైన్యము రాయల బావనరది సలకరాజు తిరుమలరాజు నాయకత్వముక్రింద యుద్ధమునకు నడచెను. యుద్ధకార్య మంతయు దిమ్మరాజు నిర్వహించుచుండగా యన్యతరాయలు చంద్రగిరిజేరి తత్ప్రవీణముననుండు తిరువతి, కాళహస్తి, కంచిమున్నగు పుణ్యక్షేత్రములను సేవించి తిరువణ్ణామలమీదుగ బ్రయాణముజేసి శ్రీరంగమును జేరెను. అచ్చట కొంతకాలము విడిచియుండెను. ఈ లోపల తిరుమలరాజు చోళమండలము నందెచ్చటనో సాళువనాయకుని దారసిల్లి యుద్ధమునందోడించి దిశాపట్టుని గావించెను. యుద్ధ విశేషము లెవ్వయు దెలియరావు. కాని రాజనాథ డిండిమకవి తన యన్యతరాయాభ్యుదయమునందీ యుద్ధ విషయము నీషన్మాత్రము బ్రస్తావించియున్నాడు. రాయల మీద చెల్లెప్ప (సాళువ నాయకుడు) తిరుగుబాటు చేసెననియు యుద్ధమున రాయరాజువచే పరాభూతుడై చేరరాజ్యమునకు బాటి యచ్చట చేరరాజు నాశ్రయమున తలదాచుకొనెననియు నతడు వ్రాసియున్నాడు. ఇందువలన సాళువ నాయకుడు యుద్ధమునందోడి దేశత్యాగముజేసి చేందేశమునకు పరారియైపోయి యచట దాగెనని తెల్లమగుచున్నది. సాళువ నాయకుడు పాటిపోగా సంరక్షించువారు లేకపోవుటవలన చోళమండలము రాయలకు సులభముగ స్వాధీనమై యుండు ననుటకు సందియము లేదు.

సాళువ నాయకుని పరాజయ పరాయనములతో నతని తిరుగుబాటంతమందలేదు. పరదేశమునందన్యాశ్రయమున బ్రవాసమున్నను నతడు తన కపటప్రయోగములను మానలేదు. తిరువడిని (చేరరాజును) తుంటిచ్చి నాళుకుని బ్రోత్సహించి తత్ప్రవీణమందలి తెంకాశి పాండ్య రాజ్యముపై దండలు వెట్టించెను. వారి ధాటి కాగజాలక పాండ్యరాజు విజయమును విసర్జించి పాటిపోయెను. అంతట వారాతని రాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి. ఈ విషయము శ్రీరంగమున రంగ

నాథుని సేవయందును, విద్యాది వినోదములందును నిమగ్నుడై యుండిన యన్యతరాయల కెఱుక సెడను. అంతట నాతడు సాళువనాయకుని మిత్రసహితముబట్టి తెమ్మని సేనాధిపతి సలకరాజు తిరుమలరాజు నాజ్ఞాపించెను. తిరుమలరాజు సైన్యముతో గదలి కతివయ ప్రయాణములమీద మధురమజేరి, యచటనుండి బయలువెడలిపోయి తామ్రపర్ణి తీరమున విడిసి యొక దండనాయకుని కొంత దళముతో దిరువడి రాజ్యము మీద కంపెను. రాయసైన్యము దన రాజ్యము మీదికి నచ్చుచున్నదని విని తిరువడి దళములను గూర్చుకొని తన రాజ్యపుటుత్తర సరిహద్దున నుండు కనుమలలో విజయనగర సేనల మార్గము సరికట్టెను. ఉభయపక్షములకు ఘోర సంగ్రామము సంఘటించెను. ఎంత పరాక్రమముతో బోరినను తిరువడి విజయనగర సేనల ధాటికి నిలువజాలక పరాభూతుడాయెను. ఇంతటనే సలకరాజు తిరుమలరాజును తామ్ర పర్ణి తీరమునుండివచ్చి రణక్షేత్రమును జేరెను. పరాజయానంతరము చేయునది లేక సాళువనాయక తుంటిచ్చి నాయకులతోగూడి తిరువడి రాయస్కంధావరమునకు బోయి తిరుమల రాజునకు గజాశ్వద్యుపాయముల సర్పించి శరణము వేడెను. తిరుమలరాజు వారిని దోడ్కొని వెనుదిరిగి శ్రీరంగమునకు బోయి యచ్చట నన్యతరాయలకు విజయవృత్తాంతమును నివేదించి శరణార్థులై తనతో వచ్చిన శత్రుల కభయ ప్రదానము సర్పించెను. తిరుమలరాజు విజ్ఞానమును మన్నించి వారి కభయ మొసగి యంతకుముందే కాందిశీకుడై వచ్చి తన శిబిరమున తల దాచుకొనియుండిన పాండ్యరాజు నాతని రాజ్యమునందు పునఃప్రతిష్ఠితుని గావించెను. పాండ్యుడు నిజ కృతజ్ఞతా చిహ్నముగ దన పుత్రుని రాయల కిచ్చి యుద్వాహము గావించెను. దక్షిణ దిగ్విజయ మిట్లు విజయవంతముగ సమాప్తి జేసికొని యన్యతరాయలు శ్రీరంగమునుండి తన శిబిరమును లేవనెత్తుకొని పశ్చిమాభిముఖుడై కావేరీ తీరముననే కూచించేసి యమ్మత్తురిపై నడచెను.

ఉమ్మత్తురు ప్రభువుయొక్క తిరుగుబాటు నకు కారణము వెఱు. సాళువనాయకునివలన నితడు రామరాజు మీది పగవలన రాయల యధికారమును ధిక్కరించి స్వతంత్రుడగుటకు తలపెట్టలేదు. ఉమ్మ

త్తూరు దొరలు తాము ప్రాచీన హొయ్సల వంశజులనియు గర్వాటక రాచరికము దమకు వంశపారంపర్యముగ సంక్రమించిన కాణయాచి యనియు విజయనగర ప్రభువులు దమ రాజన్యమున క్రమముగ నాక్రమించినయు విశ్వసించి సాళువ నరసింహరాయల కాలమునుండియు సమయ మనుకూలపడినపు డెల్ల వారు స్వతంత్ర పతాకము నెత్తుచు వచ్చిరి. సాళువ నరసింహరాయలు నరసా నాయకుడు, వీరనరసింహరాయలు, గృష్ణదేవరాయలు మున్నగు రాయ సింహాన నాధిపతు లొక్కొకరును వీరితో పోరాడక తప్పినదికాదు. అచ్యుతరాయలు సింహాసనము నధిష్ఠించిన వెంటనే రాయ సామ్రాజ్యము నందున్నతిలిన కళవళమునదను జేసి కొవి పూర్వుల మార్గము ననుసరించి యుమ్మత్తూరు ప్రభువు రాయలను ధిక్కరించి తన స్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించెను. ఇతని పేరెద్దియో తెలియదు. కాని యప్పటి శాసనములను బరికించి చూడగా నుమ్మత్తూరు రాజవంశమునకు జెందిన వారిరువురు గాన వచ్చుచున్నారు. ఇరువురును మల్లరాజ నామధారులే. ఒక మల్లరాజ దేవల్లు ఒడయుల కొడుకు; ఇతడు వీరనరసింహ కృష్ణాచ్యుతుల సామంతుడు; మఱి యొకడు మంగపరాయల పుత్రుడు. గజబెంటకార, గణాంక చక్రేశ్వర, జవాది కోలాపాల, యరసంక సూనె గారేత్తాది బిరుదాంకితుడు. వీరిద్దరిలో నెవ్వరు రాయలపై దిరుగుబాటు చేసెరో నిశ్చయించి చెప్పటకు వలనుగాదు; కాని బిరుదుల పటాటోపమును జూడగా రాయలవీర దత్తీంద్రుని నాతడొకవేళ నీ మంగపరాయల పుత్రుడే కావచ్చునను యాహా పొడము చున్నది. వాస్తవముగ దిరుగుబాటు చేసిన దేమల్ల రాజయినను తక్కినవాడతని ధాటి కాగజాలక దేశ త్యాగముజేసి పాటిపోయి యచ్యుతరాయల శరణు జొచ్చెను. ఉమ్మత్తూరు ప్రభువుయొక్క దొర్లన్యమున కోహటించి రాయల యాస్థానమునకు పాటిపోయిన కర్ణాట ప్రభువు మల్లరాజొక్కడే కాదు. నుగ్గిహళ్లి పాలకుడైన రాయణరాజును, మఱియొక సంస్థానాధిపతియైన వెంకటాద్రియును అతని ననుగమించిపోయి రాయసంరక్షణను కోరిరి.

అచ్యుతరాయలు శ్రీరంగమునుండి బయలువెడలి కావేరీ తీరమున దండు నడవుకొని పోయినదీ యుమ్మత్తూరు మల్లరాజును శిక్షించి కర్ణాటకముపై దన యాధిపత్యమును మరల నెలకొల్పుటకును రాజ్య

భ్రష్టులై పాటివచ్చి సామంతులను వారి స్వస్థమున పునఃప్రతిష్ఠించుట కొఱకె; కాని యుద్ధ యత్రా సందర్భమున నడిచిన వృత్తాంత మెద్దియును మనకు తెలియరాదు. లబ్ధమైన చరిత్రాధారములను బట్టి చూడగా రాయలకే జయము కలిగినట్లు తోచుచున్నది. రాజనాథ డిండిముడు తన యచ్యుత రాయ భృదయమునందు రాయలు నిరాటంకముగ నుభయ కావేరీ మధ్యమందలి శ్రీరంగ పట్టణమును జేరెననియు నా పట్టణ పాలకు డనర్జ్యమైన కానుకలను సమర్పించెననియు జెప్పియున్నాడు, మఱియు క్రీ. శ. 1532 జూలై మాసాంతమునందు అచ్యుతరాయలు శ్రీ కాళహస్తియందు కాళహస్తిశ్వరుని కోవలయందు నెలకొల్పిన శాసనములలో దానుమ్మత్తూరు మల్లరాజు నుగ్గిహళ్లి రాయణరాజు, వెంకటాద్రి మొదలైన సామంతులను బెక్కిండ్రను సంరక్షించితి ననియు, తిరువడిని రణరంగమున నొడించి యతని దన కరిగాపుగజేసికొంటిననియు, సాళువనాయక తుంటిచ్చి నాయకులను బరాభూతులను గావించి వశపర్తులుగ జేసికొని తామ్రపర్ణి తీరమున జయస్తంభమును బ్రతిష్ఠించితినియు బాండ్య రాజపుత్రులను బెండ్లాడి యతని నిజరాజ్యమున బునఃప్రతిష్ఠితుని గావించితి ననియు బ్రకటించియున్నాడు.

విజాపుర దండయాత్ర

రాజనాథ డిండిమకవి యచ్యుతదేవరాయలు శ్రీరంగపట్టణమునుండి విజాపుర రాజ్యముపై దండు నడుపుకొనిపోయెనని వ్రాసియున్నాడు. కాని శాసన సాక్ష్యమును బరికించి చూడగా నిది వాస్తవముగాదని తోచుచున్నది. క్రీ. శ. 1532 జూలై మాసములో నచ్యుత రాయలు కంచికి వచ్చి యచ్చట కొంతకాల ముండెను. అప్పుడతనితోగూడ నతని పట్టమహిషి వరదాంబికయును యువరాజు కుమారవెంకటాద్రియు విచ్చేసియుండిరి. అచ్యుతరాయ లప్పుడు వరదరాజస్వామిని సందర్శించి స్వామికి పదునాల్గు గ్రామములను దానము జేసెను. పట్టమహిషితోడను, యువరాజుతోడను గూడి మౌక్తిక తులాభారము దూగి గోసహస్రమును బ్రాహ్మణుల కర్పించెను. కంచినుండి బయలువెడలి జూలై మాసాంతమున గాళహస్తిజేరి యచటనుండి చంద్రగిరికిబోయి కొంతకాల మచట నుండెను. చంద్రగిరి నధివసించి

స్వారంభమున తిరువతి కేగి వేంకటాచలమునకు పయనించి పెక్కు దానములను గావించి వేంకటేశ్వన కన్నులను కానుకలను వాభరణములను సమర్పించి యచటినుండి 1533 ఫిబ్రవరిలో విజయనగరమునకు వచ్చిచేరెను. అచ్యుతరాయలు విజాపురముపై దండవెడలినది. యటుపిమ్మటనేకాని యంతకుముందు కాజాలడు.

ఈ దండయాత్ర విశేషములను దెల్పెడి యాధార గ్రంథములు ముఖ్యమైనవి. రాజనాథ డిండిమ కవి విరచితమగు నచ్యుతరాయాభ్యుదయ మొకటి. బారానను పోర్చుగీసు చరిత్రకారుడు వ్రాసిన 'ఏషియా' యను గ్రంథము రెండవది. ఇవిగాక దక్కను మహమ్మదీయ చరిత్రలయందును నీ దండయాత్రకు సంబంధించిన విషయములు కొన్ని తెలియుచున్నవి, ఇంత పఱకు నుపలబ్ధమైన సాక్ష్యమునంతటిని క్రోడీకరించి చూడగా నీ దండయాత్ర వృత్తాంతమిట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. విజాపుర సుల్తాను ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ్ క్రీ. శ. 1533 లో గోల్కొండ రాజ్యముపై దండెత్తిపోయి యా రాజ్యమునకు చెందిన కోవెలకొండ దుర్గమునకు ముట్టడివేసెను. ముట్టడి యింకను జరుగుచుండగానే ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ్ జ్వరపీడితుడై నిజశిబిరమందు మృతినందెను. ఇతనికి పుత్రులిరువురు కలరు. పెద్దవాడు మల్లు, రెండవవాడి బ్రాహ్మణుడు. శత్రుదేశమున రణక్షేత్రమున వైరివర్గముచే సమాకాంతియై యున్నను రాజ్యాధిపత్యమునకై యా యన్నదమ్ములిద్దఱు నొండొరులపై కత్తులదూసి కలహమునకు సంసిద్ధులైరి. అంతట నిస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ్ క్రింద నాదిల్ షాహ్ రాజ్యమున కంతటికిని సర్వాధికారియై యుండిన పారసీక మహమ్మదీయ యోధుడు ఆసాద్ఖానుడు ముట్టడిని లేవదీసికొని నిజరాజ్యమునకు మరలిపోయి తన కిష్టము లేకపోయినను రాణిసానము యొక్కయు యమీరుల యొక్కయు యిష్టము చొప్పున మల్లు యాదిల్ షాహును సింహాసనముపై నధిష్ఠింపితుని గావించెను. ఈయసాదుఖానుడు మనకు క్రొత్తవాడు గాడు, పరిచితుడే. ఇతడు మహామేధావియైన రాజనీతి కుశలుడు. కుట్ర సేయుటయం దితని నేర్పననన్య సామాన్యము వంశక వంశకుడు; జిత్తులలో జంబుకములకు చదువు చెప్పగలవాడు. కావున మల్లు

యాదిల్ షాహున కితని ప్రవర్తనయెడ సంశయము గలిగెను. తత్కారణమున నతడు ఆసాదుఖానుని యధికారమును బూర్వమువలె విభంజనముగ సాగనియక కొన్ని కట్టుబాట్లకు లోబడినెను. అందుపై నతడనంతృపుడై రాజస్థానమందలి తన యుద్ధ్యోగమును వినర్జించుకొని తన జాగీరైన బెల్గామునకు బోయిచేరి రాజ్యమందు పెక్కుతావుల జాగీరుల ననుభవించుచుండిన లాతి మహమ్మదీయ ప్రభువులను సర్దారులను సుల్తానుపై దిరుగుబాటు సేయ బురికొల్పెను. అతని కుట్రల మూలమున విజాపురరాజ్యమందతటను అల్లరులు చెలరేగినవి. వాని నణచి మరల దన యధికారమును నిర్దిరోధముగ బ్రతిష్ఠించుటకు సుల్తానునకు శక్యము గానట్లు తోచెను.

విజాపుర రాజ్యములో ప్రబలుచుండిన అల్లరులను అడను జేసికొని కృష్ణా తుంగభద్రల యంతర్వేదిని మరల స్వాధీనపఱచుకొనుట కదియే తరియని యచ్యుతరాయలు వెలిగు దారము వేయించి దండయాత్రకు బయలువెడలెను. రాజ్యమునందు చెలరేగిన గుల్లగుళుకు గోడు రాగులు గూడ విజ్ఞప్తుచున్నాడని విని మల్లూఆదిల్ షాహ్ ఆసాదుఖానుని రాజధానికి మరల రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. కాని యాతడు రాజాజ్ఞ మేరకు రాజధానికి బోకపోవుటయే కాక పోర్చుగీసులతోడను, రాయలతోడను కుట్రలు సేయగడగెను. అంతట నతడు 13000 పదాతులతోడను, 200 యేనుగులతోడనువచ్చి రాయల దర్బాసము జేసికొనెను. రాయలతని చక్కగ వాదించి యాతని మనోవర్తికొఱకు తుంగే తురుగులులను రెండు పట్టణములనుం బలిగ నిచ్చెను.

అచ్యుతరాయలు సైన్యముతోగూడ నాసాదుఖానుడు నిజపరివారముతో వెంట నడువగా మత్తరాభిముఖుడై విజాపుర రాజ్యముపై దండంచేసి దుర్గములను వేలమట్టమునకు బడగొట్టి పట్టణములను బరశరామస్థితి సేయుచు దేశమును చూఱవట్టుచు సర్వనాశనము గావించెను. మల్లూయాదిల్ఖానుడు సైన్యముతోగూడ బయలువెడలినచ్చి రాయల నెదుర్కొనెను. ఆసాదుఖానుడు తాను రాయలను త్యజించి మరల తురకలను జేరెనని ప్రమాణ పూర్వకముగ వాగ్దానము జేసియుండినను ద్రోహము దలపెట్టి మల్లూయాదిల్ షాహుతో నతిగూఢముగ సంధి సంభా

షణులు సేయ నారంభించెను. అచ్యుతరాయలతని ద్రోహ ప్రవర్తన నెఱిగి యతని బంధించి ప్రభుత్వము సేయగా నతడు విజయనగరముతో గూడ తప్పించు కొనిపోయి మల్లా యాదిలానుని గూఢము. తరువాత సుభయపక్షముల సైన్యములును రాయ చూరువంక నడువ నారంభించినవి. అచిరకాలము ననే యుండోంటిని ఆరసిలుటవలన ఘోర సంక్రా మము శంఘటల్లినది. యుద్ధమున మహమ్మదీయులు పరాజయము నందిరి. మల్లా యాదిల్ షాహా రణ రంగమునుండి యెంటరియై పాఠిపోయెను. అచ్యుత రాయలు శత్రువుల యేనుగులను, గుఱ్ఱములను బెక్కిం టిని గైవసము జేసికొని, కృష్ణానది దక్షిణపు ట్టెడ్డున విడిసి యెదుటి యెడ్డున మరల దళములను గూర్చు కొనుచుండిన యాదిల్ షాహాయొక్క ప్రవర్తన నారయు చుండెను. కాని పరిస్థితు లిట్లుండగనే యుద్ధము పాటాత్తుగ పరిసమాప్తమందెను. అందులకు గారణము పై బెక్కినిన యసాధ్యుడే అతడు రాయలగిరిరము నుండి పాఠిపోయి మలా షాహాను జేరినను నతనియెడ ద్రోహ చింతను మానలేదు. మల్లాను పదభిష్టుని గావించి యతని స్థానమున నతని తమ్ముడైన ఇబ్రా హీమును సింహాసనము నెక్కించుటకు రహస్యముగ కుట్రలు సేయగడగెను. అతని దుష్ప్రవర్తన దెలియ వచ్చినంతటనే రాయలంతటి ప్రబలనితో యుద్ధ కార్యము నడపుట సులభపాద్యముగాదని నిశ్చయించి రాయచూరునకు బ్రత్యాహ్వానముగ మఱియొక రాజ్య మును రాయలకిచ్చి సంధి చేసికొనియెను.

ఈ యుద్ధమునం దచ్యుతరాయలకే జయము చేకూరినట్లు రాజనాథ డిండిముడును, బోర్లుగీసు చరిత్రకారులును దెల్పుచున్నారు. కృష్ణాతుంగభద్రల యంతర్వేదియు రాయచూరు దుర్గమును విజయనగర సామ్రాజ్యపు టుత్తర సరిహద్దునం దాయపట్టు స్థానములు. అట్టియెడ నచ్యుతరాయలు రాయచూరు నకు బ్రత్యాహ్వానముగ మఱియొక రాజ్యమును గొని దానిని దురకల కేల వదలిపెట్టెనో తెలియదు; కాని యప్పుడు కాకపోయినను తరువాత శీఘ్రకాలమునందే దానిని స్వాధీనము జేసికొనెననుటకు గొంత యాధారము గలదు. క్రీ. శ. 1535-6 లో నిబ్రాహీం ఆదిల్ షాహా తన యుద్ధయగు మల్లాను దొంగద్రోహి వైజాపుర సింహాసనము నాక్రమించుకొనెను. తరువాత

నతడు క్రీ. శ. 15:

నెత్తినచ్చినప్పుడు అతడు సకనకవన్నువాహన ముఠతోపాటు రాయచూరు (రాయచూరు)ను గూడ రాయలు సమర్పించిన దాను ముట్టడి లేవదీసికొని పోయెదనని యతడు తెల్పెనని మ్యానిజా వ్రాసి యున్నాడు : ఇది విశ్వాసపాత్రమగునేని యచ్యుత దేవ రాయలు క్రీ. శ. 1536 లో మల్లాయాదిల్ షాను నితో సంధి జేసికొనిన తరువాతను 1537-38 లో నిబ్రాహీమాదిల్ షాహా విజయనగరమును ముట్టడించుటకు ముందును నెప్పడో యొకప్పుడు రాయచూరును ముట్టడించి స్వాధీనము జేసికొని యుండవలయును.

పై జెప్పినట్లుచ్యుత రాయలు ఆదిల్ షాహా నోడించియు రాయచూరు దుర్గము పట్టుకొనక యతనికే వదలిపెట్టి విజయనగరమునకు మరలి నచ్చుట కొక కారణమగవడుచున్నది. అది గుత్తి దుర్గమున రేగిన యల్లరి. అచ్చట తిమ్మానాయకుడును నమర వాయకుడు కోటను స్వాధీనము జేసికొని యచ్యుత రాయల యధికారమును సాగనియక యడ్డు పెట్టెను. ఇతడెప్పుడో నిశ్చయించి చెప్పటకు వీలుగాకున్నది. ఒక వేళ నితడు గండికోట ప్రభువైన పెమ్మసాని తిమ్మా నాయడైనను గావచ్చును. అగునేని యితడు రామరాజు నకు మిత్రుడు. అచ్యుతరాయలపై నితడే తిరుగు బాటు చేసెనో తరువాత వివరించెదను. రాయచూరు నుండి విజయనగరమునకు వచ్చివేరిన వెంటనే యచ్యుత రాయలు గుత్తి దుర్గముపై నెత్తిపో నిశ్చయించి దళములను సమకూర్చి తన బాపమరదియైన సలక రాజు తిమ్మరాజునకు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి వెలిగుడారము వేయించెను. తరువాత నల్లకాలమునందే సైన్య మును నడపించుకొని గుత్తినిచేరి దుర్గమునకు ముట్టడి వేయించెను. ముట్టడి కార్యచేగముగ నడచినది. కొలది దినములలోనే సలకరాజు తిమ్మరాజు కోటగోడను తట్టు పగులగొట్టి తోవల బ్రవేశించెను. రాయరాజువ తాకునకు నిలుపొనక దుర్గ సంరక్షకులు కోటను రాయలకు వశపఱచిరి. విజయమును జేసిని యచ్యుత రాయ లచటి నుండి బయలువెడలి క్రీ. శ. 1535 సంవత్సరాంతమున తిరుపతికి జేరి వెంకటేశ్వరుని దర్శించి యచట మహాలక్ష్మీ మహాలక్ష్మణమును పునర్వసు తిరువాళ్ళను రెండు ఉత్సవములను జరుపుటకు తగు నేర్పాటులను గావించెను. తరువాత మరల రాజధానికి బయలువెడలి శకాబ్దము 1458

(క్రీ. శ. 1536)

నాటక ముగించుచు తీరమున విత్తలేశుని సన్నిధియందు ఉదయ జ్యమునందలి పోలెపల్లె యను గ్రామమును చింతలపల్లి యన్నమ యను బ్రాహ్మణున కగ్రహారమున దాన మిచ్చెను.

ఇంతవఱకు సమ్యతరాయల రాజ్యపాలన విజయ వంతుముగ సాగినది. తరువాత నతని ప్రభుత్వ మొడు దుడుకులకు లోనాయెను. దీనికి కారణము రామరాజు లోడి నైరము. కృష్ణరాయల కుమారుడైన వదు నెనిమిది మాసముల యల్పకుని ముందుంచుకొని యతని పేర సింహాసనము వాక్రమించుకొని సామ్రా జ్యము నేల బ్రయత్నించుటచేత సమ్యతరాయలంతటో సంధి జేసికొని రాజ్యపాలన మందతని దనతో సమాన భాగస్వామిగా జేకొనవలసి వచ్చెనని యింతకు ముందు వివరించి యున్నాడను. ఆ యర్థకుడు సజీవుడై యున్నంతకాలము నీ యేర్పాటు నిర్వక్రముగ సాగినది. కాని మూడేండ్లు గడచిన పిమ్మట క్రీ. శ. 1533 - 35 లో నా బాలుడు వ్యాధిగ్రస్తుడై మృతి సందెను. అంతట సమ్యతరాయలకు రామరాజును దనతో సమా నాధికారము గల భాగస్వామిగ నుండవలసిన యావశ్య కత తీరిపోయెను. మఱియును దన బావమరుదులగు సలకరాజు పుత్రులయిన పెద చినతిరుమలరాజులను జేరదీసి వారికి రాజ్యపాలనము నప్పజెప్పెను. క్రీ. శ. 1534 లో పెద తిరుమలని దనకు బ్రధానిగ జేసికొనెను. తర్వాత స్వల్పకాలము లోపలనే యతనికి సర్వశిరః ప్రధాని పదము గూడ విచ్చెను. చిన తిరుమలని సైన్యాధిపతిగ నియమించెను. సాళువ నాయకుని మీది దండయాత్రయు గుత్తి దుర్గ ముట్టడియు నితని నాయకత్వము క్రిందనే నడచెను. సలకరాజు పుత్రు లిట్లు తన కార్యమునకును ఖడ్గమునకును గర్తలు కాగా సమ్యతరాయలు రామ రాజును సరకుసేయక రాజ్య పాలన జేయగడగెను.

రామరాజు దూరదృష్టిగల రాజనీతివేత్త. భావి కాలమున రాగల క్లిష్టసమస్యల నూహించి వాని నెదుర్కొనుటకు దగిన సదుపాయములను ముందే కల్పించుకొను శక్తిగల ధీమంతుడు. కావున నతడు దనచేత నధికార ముండునన్నదే రాబోవు నిక్కట్లు లను దొలగించుకొనుటకు వలసిన యేర్పాటులను ముందే జేసికొనెను. మహమ్మదీయ చరిత్రకారు లీ విష యమును జక్కగ వివరించియున్నారు. వీరితో మొదట

పెర్క్సానదగినవాడు రఫియుద్దీన్ షీరాజియును పారశీ కుడు. ఇతడు రామరాజు నెఱుగును. రక్షసి-తంగడి యుద్ధమునకు ముందొకసారి విజయనగరమునకు బోయి యుండెను. ఇతడు రామరాజును గూర్చి యిట్లు వ్రాసి యున్నాడు. 'రామరాజు కృష్ణరాయల కొడుకు పేర మూడు సంవత్సరములు రాజ్యపాలన మొనర్చెను. అప్పుడతడు ప్రాత దొరలను నుద్యోగులను నగరి పద పులనుండి తొలగించి వారి స్థానమున దన బంధువు లను గొప్ప యుద్యోగములందు ప్రవేశపెట్టెను'— ఇట్లే ఫెరిష్తా కూడ రామరాజు క్రమక్రమముగ 'బ్రాచీనకాలమునుండి నగరి కొలుపునందుండిన దొరల నెల్ల నాశ మొనర్చి స్వకీయ బంధు వర్గమును రాజ్యమునందున్నత పదవులలో బ్రతిష్ఠించె'నని వ్రాసి యున్నాడు. పేరు తెలియరాని గోల్కొండ కుత్బ్ షాహీ చరిత్రకారుడు సైతము రామరాజు కృష్ణరాయల పుత్రునికి బాపై రాజ్యము నేయుచుండిన కాలమున దనకహితులైన పిరుగు రాజులను పట్టుదలలో జయించి స్వాధీనపఱచుకొని తన యనుచరులను బంధు పులను సున్నతోద్యోగములందు నియోగించెనని వక్కా ణించియున్నాడు. రామరాజు మిత్రులలో బెక్కండు దొరలును సమర నాయకులును గలరు. గండికోట పెమ్మసాని తిమ్మానాయడును, అనంతపుర హందే హను మప్పనాయడును, నడిమిదొడ్డిపాళెపు మేసా పెద్దా నాయడును, నల్లూర మజ్జరి తోళసెరెడ్డియూ వీరిలో బ్రముఖులు; మరియు రామరాజు సోదరులు ఎఱతిమ్మ రాజును వెంకటాద్రియు నతనికి బాసటయై కుడి యెడమ భుజములవలె వర్తిల్లుచుండిరి. దూరజ్ఞాతు లైన నందియాలవారును సన్నిహితులైన యవుకు వారును సమయ మనుకూలమైనపు డతనికి దోడ్పడ సంసిద్ధులై యుండిరి. మిత్రుల సహాయ సంపత్తి యెంతయుండినను తనకడక నెఱవేరుటకు సైన్య బల మావశ్యకమనీ గ్రహించి దాని సమకూర్చు దల పెట్టెను. విజాపుర రాజకీయము లతని కీ సందర్భమున మిక్కిలియు సమకూరించినవి. ఇబ్రాహీమాదిల్ షాహీ క్రీ. శ. 1535 సంవత్సరమున దన యన్నయైన మల్లాయాదిల్ షాహీను / ద్దియ డిగ్గద్రోసి కన్నులు బొడిచి యంధుని గావించి సింహాసన ముక్రమించు కొనెను. ఇబ్రాహీంషాహీ మహమ్మదీయులలో సున్ని సమయమునకు జెందినవాడు. విజాపుర సైనికులలో

బహుసంఖ్యాకులు పారశీకలు. వీరందఱును షీయా వంశదాయము ననుసరించు వారగుటచేత వీరిని తన కొలువునుండి తగరు గావించెను. ఇట్లు పదచ్యుతులైన పారశీక సైనికులలో మూడు వేలమందిని రామరాజు తన కొలువున జేర్చుకొనెను. అమ మతాచారములకు విరుద్ధము లేక వారు తనకు మ్రొక్కుట కొఱకు తనకు గద్దెముందర నొక కొరాను సంపుటమును బెట్టించెను. ఈ మూడు వేల సిపాయిలను నార్గురు నాయకుల యధికారముక్రింద నుండిరి. సిపాయిలకు జీవితములును నాయకులకు జాగీరులను నేర్పఱచి వారిని గౌరవముతో నాదరించెను. వారు రాజధాని విజయనగరములో దురకవాడ యను నొక ప్రత్యేక నగర ప్రాంతమున దాము వసించుటకు గృహములను వివణి వీధులను, సమాజ కొఱకు మసీదులను నిర్మించుకొనిరి. అచట వారు నిరాటంకముగ దమ మతాచారముల నాచరించనగును; పశువధగూడ సేయవచ్చును.

అచ్యుత దేవరాయలు క్రీ. శ. 1536 లో దిరుమలనుండి తిరిగి వచ్చిన తరువాత రాజధానిలో నడచిన వర్తమానము లెవ్వయు స్పష్టముగ దెలియరావు. కాని లభించిన సాక్ష్యలేశమునుబట్టి చూడగా రామరాజు స్వయము పట్టాభిషేకము జేసికొని తానె రాయలైన తన పేరనే రాజ్యము పరిపాలించుటకు బ్రయత్నము సేయగా సామంతులును దొరలును బ్రతిఘటించ రాజధానిని త్యజించి పెనుగొండకు బోవలసి వచ్చినదని తెలియుచున్నది. రామరాజున క్రాంతిదును దన్నామాంకితుడును, నైన రామరాజభూషణుడు స్వనిరచిత వసుచరిత్ర వీతికయందు 'పట్టాభిషేక విపర్యయంబున బ్రోలు వెడలి ప్రియానుజులైంట్ల గొల్లగి జిత్రకూటాఖ్య జెలగు పెన్నొండ...జెంది' యను సీసపాదములందు వక్కాణించి యున్నాడు. హండ్ అనంతపుర చరిత్రయందు కృష్ణరాయల దేవేరులైన తిరుమలదేవి చిన్నాదేవుల యవస్థంభము వలన నిది జరిగెననియు సలకం తిమ్మయ్య ప్రతిఘటన వలన కొవసాగక పోయెననియు బెప్పియున్నది. 'అతని (కృష్ణరాయల) భార్యలు తిరుమలదేవి చిన్నాదేవి అనే వారు యిద్దరు. వీరికి ఆడబిడ్డలు మాత్రము

కలిగి వున్నందున, తిరుమలదేవి చిన్నాదేవి యిద్దరును రామరాజు చేసుకొనిరి. ఇంతలో లోగడ సంస్థానంలోవున్న బొక్కనం గొల్ల సలకం తిమ్మయ్య అనేవాడు, రాజ్యము అరాజకమై బొక్కనం తన స్వాధీనములో వున్నందున, చతురంగ బలాన్ని పదిల పఱచుకొని, అల్లండ్లయిన రామరాయ తిరుమల రాయలను పట్టి చెర వుంచవలెనని యోచించెను. ఈ వర్తమానమును వారు విని, ఆ దేశమును విడిచి పారిపోయి పెనుగొండ సంస్థానములో సంచరించుచు, కొంత సైన్యమును కూర్చుకొని ... విద్యానగరమునకు దండెత్తి వచ్చిరి.' వసుచరిత్రవలె హండ్ అనంతపుర చరిత్ర సమకాలిక రచన కాదు. అది కైపియతుల తరగతికి చెందిన యర్వాచీన గ్రంథము. అందు అనుశ్రుతముగ వచ్చు గాథలు పెక్కు జేరియుండును. ఈ గాథలు శైలదేహస్థనములు. కావున సమకాల రచనగా సాక్ష్యమునకు నవీన సాక్ష్యమునకును నొకే విధమున విలువ కట్టుట సరిగాదు. కాని పై రెంటికిని రెండు విషయములు సామాన్యము. ఒకటి రామరాజు పట్టాభిషేక ప్రయత్నము. రెండవది తద్విఘ్నమును పెనుగొండ. వలసయ—ఇవి రెండును వాస్తవ చరిత్రాంశములని నిస్సందేహముగ మనము గ్రహించవచ్చును. రామరాజు కృష్ణరాయల కల్లుడని యన్యచరిత్రాధారములవలన తెలియుచున్నది. కావున కృష్ణరాయల రాణిలతనికి ప్రాప్త పట్టము గట్టయత్నపడుట సంగతమే. రామరాజు పట్టాభిషేకమును విఘ్నము జేసినవాడు సలకం తిమ్మయ్య యను బొక్కనం గొల్లయని చెప్పియున్నది. సలకం తిమ్మయ్యను సలకయ తిమ్మయనియు, సలకము తిమ్మాసూరుడనియు, సలకఖరుడనియు నప్పటి ప్రబంధ రచయితలు రామరాజు ప్రతిపక్షిగ బేర్కొని యున్నారు. ఇతడు బొక్కనం గొల్లకాదు—క్షత్రియుడు. అచ్యుతరాయల బావమరదియైన సలకరాజు తిరుమల రాజేకాని యన్యుడుగూడు. కావున పై గ్రంథ

గర సామ్రాజ్యమునకు
అనుసరించి ము జేసికొన బ్రయత్నము సేయగా ... యల బావమరదియై సలకరాజు తిరుమల రాజుడువడి భగ్గుము గావించె ననియు దత్తులితముగ రామరాజు తన తమ్ములతో గూడ విజయనగరమును వదలిపెట్టి పెనుగొండకు పోవలసి వచ్చునని తేలుచున్నది. మహమ్మదీయ చరిత్ర కారాశీ వృత్తాంతమును ధృఢపఱచుటయే గాక మఱి కొన్ని నూతనాంశములను దెబ్బచున్నారు. బుర్హాన్-ఇ-మ అసీరు రచయితయగు సయ్యద్ అలీ తబాతబా 'రామరాజు తనపై దిరుగుబాటుచేసి యతని నోడించి చేజిక్కించుకొని కారాగరబద్ధునిజేసి రాజ్యము నాక్రమించుకొనె'నని వ్రాసియున్నాడు—ముహమ్మద్ కాసిం ఫెరిష్తా తన తారీఖులో 'రామరాజు తానే రాయలై తన పేరనే రాజ్యము నేల దల పెట్టెను; కాని సామంతులను దొరలు బ్రతిఘటించుట వలన నా యుద్ధ్యమమునకు స్వస్తిచెప్పి వారి యిష్టానుసారము బ్రవర్తింపగడగెనని వాక్రుచ్చి యున్నాడు.

వట్టాభిషేక బ్రయత్నము భంగమై పోయినను రామరాజు రాజ్యాధికారమును విడిచిపెట్టలేదు. తాను కృష్ణదేవరాయల కల్లుడైనను తులు వంశజుడు గాకపోవుటచే సింహాసనము నెక్క సర్దుడుకాదని కదా సామంతాదులు ప్రతిఘటించిరి—వారి నడ్డవడసియుక రాజ్యాధికారము చెలాయించుట కతిదోక మార్గము గనిపెట్టెను. అచ్యుతరాయలకు రంగరాయలను నొక యన్న యుండెను. అతడు కృష్ణరాయల రాజ్యకాలము ననే మృతినందినను నదాశివరాయలను పుత్రుడుండెను. అతడభేద, శక్తిహీనుడు; కాని యచ్యుతరాయల జ్యేష్ఠభ్రాత పుత్రుడుగుటచేత సింహాసనము నధిష్ఠించుట కచ్యుతరాయలకంటె నతని హక్కు శ్రేష్ఠ తరమైనది. కావున రామరాజుతని పక్షము వహించి యతనిని రాయలని ప్రకటించి యతని ప్రాప్త యథా పూర్వము రాజ్యము సేయగడగెను. కాని రామరాజు కృత్రిమము సర్వత్ర యంగీకృతము గాలేదు. దక్షిణ దేశమున నాయకులు కొందఱు తిరుగుబాటు చేసిరి.

'మలబారు దేశము'దలి రాజులు కొందఱు కప్పము నీయక తిరుగుబాటు సేయగా రామరాజు తామన్నత పదవికి దెచ్చిన యొక బానిసనికి విజయనగర రాజు ధానికి గావునెట్టి గొప్ప సైన్యముతో వారి మీది కెత్తి పోయెనని ఫెరిష్తా చెప్పియున్నాడు. తంజావూరు నాయక రాజ్యస్థాపకుడైన చెవ్వప్ప నాయకుని తండ్రి యైన చిన్నరాజును నతడు కృష్ణరాయల యల్లుడైన రామరాజునకు మంత్రి యాయెననియు నతడు రామ రాజు నాజ్ఞాప్రకారము సేతు పర్యంతగల ద్రావిడ రాజులను జయించి తంజావూరుమును నెలవిడు జేసికొనె ననియు నొక నొక వంజనగూడు శాసనమున జెప్పి యున్నది. ఇందుదాహృతమైన నాయక వంశావళి యన్యత గానవచ్చు వారి వంశావళికంటె భిన్నమైన దగుటచేత విది కల్పిత శాసనమని తలఁచుట కవకాశము కలదు. శాసనము కల్పితమైనను సందుకత్తమైన చరిత్రాంశములు సత్యాత్మకములే కావచ్చునను పరిశోధక మహాశయుల సూక్ష్మననుసరించి పై శాసన సాక్ష్యమును గ్రహించవచ్చును. క్రీ. శ. 1537 వ సం॥న వ్రాయించిన తిరునల్వేలి తామ్ర శాసనము నదాశివదేవ మహారాయల పక్షమున మహామండలేశ్వర రామరాజు విఠ్ఠలదేవ మహారాజాస్రాంత దేశమును పాలించుచుండినట్లు చెప్పియున్నది. ఈ విఠ్ఠలరాజుళియ రామరాజునకు జ్ఞాతి. అతని పెదతండ్రియైన అవుకు రామరాజు తిమ్మరాజు పుత్రులతో నొక్కడు; అతని ఖడమునకు కర్త. పై శాసనములు సాక్ష్యము ఫెరిష్తా చెప్పినట్లు క్రీ. శ. 1533 తరువాత రామరాజు మలబారు దేశముపై దండయాత్ర చేసినది వాస్తవమని రుజువు సేయుచున్నది. ఈ దండయాత్రకు గారణము మలబారు దేశప్రభువులు గవ్వమీయక తిరుగుబాటు సేయుటయే యని ఫెరిష్తా నుడివి యున్నాడు. అట్లు తిరుగుబాటు చేసిన ప్రభువు త్వస్వరో యాతడు పేర్కొనలేదు; కాని యూహించి కనుగొన దుస్సాధ్యము గాదు. వారిలో దిరువడి రాజొక్కడై యుండవచ్చును. తామ్రవర్ణి దక్షిణ తీరము నుండి కొల్లము (Quilon) పర్యంతము వ్యాప్తమైన రాష్ట్రమితని యేలుబడి క్రింద నుండినది. ఇతడు

విజయనగరచరిత్ర

ముందొకసారి సాళువ నాయకునిగూడె యచ్యుత రాయలపై తిరుగుబాటుచేసి యుద్ధమున నిర్మితుడై యా రాయల యాధిపత్యము నంగీకరించి యుండెను గదా. విజయనగరమున జరిగిన విప్లవ సంఘటనల నదనుజేసికొని యాతడు విజస్వాతంత్ర్యమును బునఃప్రతిష్ఠించుటకు బ్రయత్నించి యుండవచ్చును. అతనితోగూడ నా ప్రాంతమును పాలించుచుండిన ప్రభువులు మఱికొందఱేకీభవించి యుండవచ్చును. వీరి తిరుగుబాటు నణగగొట్టి రామరాజు విత్తలుని కొంత సైన్యముతో తాణ్యముంచి రామరాజు విజయనగరమునకు మరలెను. కాని యాతని ప్రయాణము శిరవధికముగ సాగలేదు. మార్గమధ్యమున రాజధానికి దక్షిణముందున్న భూములు నేలుచుండిన జమిందార్లొక్కనితో నతనికి బోరాటము గలిగెననియు, నాఱు మానము లతనితో బోరినను విజయము లభించక పోవుటయేకాక యుద్ధపు ఖర్చులకై కొనిపోయిన ధనము సర్వమున వ్యయమైపోవ నాతడు విజయనగరముందున్న తన ప్రతినిధిని రాయభండారమునుండి వలసిన ధనమునంప నాజ్ఞాపించెననియు, భండారమందలి ధన సంచయమునుగాంచి యా ప్రతినిధి దురాశాపీడితుడై తానే సర్వాధికారి కావలయునని యెంచి స్వామిద్రోహము దలపెట్టి యచ్యుతరాయలను బంధ విముక్తు గావించుటయేకాక, సలకరాజు తిరుమలనితో జరిమి చేసికొని రాయలపేర దానే రాజ్యాధికారము నడప గడగెననియు సంతట రామరాజు చేయునదిలేక తాను యుద్ధము సేయుచుండిన జమిందారునితో సంధి చేసికొని విజయనగరము చేర జనెననియు ఫెరిష్తా తెలుపుచున్నాడు. రామరాజు

నిట్లు ముప్పాత్రపులు తెలియదు. ఇతడొకవేళ న్నవ్వు నాయకుడై యుండిన నుండవోవు. చిన్నప్ప నాయకుడు రాజ్యమధ్యము నండు కొచ్చి దిశయందున్న భూముల నేలుచుండెనని న్యూనిజు చెప్పియున్నాడు. ఇంతేకాక యితడు మధుర ప్రాంతమును అచ్యుత రాయల పక్షమున క్రీ. శ. 1537—42 ల మధ్య హతించుచుండిన గోళ్ల నాయకులకు మిత్రుడు. వీరన్నదమ్ము లిద్దరు, పెరియ చిన్నరామప్ప నామాంకితులు. వీరు వచ్చకప్పురపు తిరువెంగళనాథుడను కవినరుని కొశయ మిచ్చి యతనిచే తమ కిష్టదైవమైన మధుర చొక్కనాథ స్వామియొక్క లీలను వర్ణించు చొక్కనాథ చరిత్ర యను ద్విపద కావ్యమును వ్రాయించి యంకితము గొనిరి. అందు పెరియరామప్ప వాకిటి చిన్నభూవర సహితుడనియు నచ్యుత దేవరాయ ప్రతాపకార్య భురంధరుడనియు నచ్యుత దేవరాయ ప్రతాప దక్షిణ బాహు దండంకుడనియు స్వామి ద్రోహగండడనియు గీర్తింప జడియున్నాడు. ఇందుస్వామి ద్రోహగండ యనునది ముఖ్యముగ గమనింపదగినది. అచ్యుత రాయలకు ద్రోహము దలపెట్టినవారిలో రామరాజుగణత్య డగుట చేత నతని నోడించినందువల్లనే పెరియరామప్ప కీ బిరుదు గలిగెనని తోచుచున్నది. ఫెరిష్తా యుద్దేశించిన జమిందారుడు వాకిటి చిన్నప్ప నాయకుడైనను కాకపోయినను నదరు చిన్నప్ప నాయకుడు నిజమిత్రులయిన గోళ్ల నాయకులతో గూడ రామరాజు నెదిర్చి యోడించెనని మన మనుకొనవచ్చును.

(నకేషము)

క కూడు”

శ్రీ 'పులికంటి కృష్ణారెడ్డి

‘మొరచేతంత అస్సాను అయిదు రాష్ట్రాలుగా విభజించినప్పుడు అరటాకంత ఆంధ్రదేశాన్ని రెండుగా చీల్చితేమాత్రం మునిగిపోయేదేముంది?’— అని ఉన్నట్టుండి శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ ఈ మధ్య మధ్యంతరం ఎన్నికల ప్రకటన చేసినట్లు ప్రకటించి దని వింటేగూడ అంత ఆశ్చర్యపడేవాడివి కాను! కానీ ఆ మాటలు నా చెవుల్లో పడ్డప్పుడు కాలు నిలదొక్కుకొని నిలబడలేకపోయాను.

పనిగట్టుకొని పెంచిన పూలతోట అందంగా వుంది. అంతకంటే అందంగా వుంది ఆవరణలో మేడ! మరొకప్పుడైతే ఆ ప్రశాంతావరణము, గాలితో మేలమాడుతున్న పూ బాటలు...గుండె పరవశించి పోయేవేమో? కానీ ఓరగా మూసిన తలుపునందున నుండి దూసుకొని వచ్చిన మాటలుమాత్రం నన్ను హడలగొట్టాయి—అక్కడ కుక్కలు ఫూర్కాలు లేక పోయినా!

ఆశ్చర్యంలో మునిగి అడుగు అటు యిటు కదల్చలేకపోయాను. ముందడుగు వేయువాడు మొనగాడు. వెనుకంజ వేయువాడు పిరికివాడు. అటో యిటో తేల్చుకోగలిగేది మొనగాడే! నీళ్ల నములుతూ నిలబడేది పిరికివాడు. అనలు పిరికి వానికే బోలెడన్ని ఆలోచనలు. అప్పటికే నేను ఆ యింటి ఆవరణదాటి వీధినపడి నడుస్తున్నానంటే—నే నెవరో మీకు తెలుసు!

నడుస్తున్నాను. నడుస్తూ ఆలోచిస్తున్నాను. ఆలోచిస్తూ అడ్డమైన వాళ్లమీద పడినట్లు పడి తప్పకొంటున్నాను. ‘బిడ్డతప్ప తాగినట్లుండే! అన్న కూటలు వినడం తప్పకలేక పోతున్నాను. ఆలోచనల నుండి తెప్పరిల్లుకోలేకపోతున్నాను. ‘మనిషి చాల మట్టుకు, డబ్బును కాలాన్ని చాల జాగ్రత్తగా వాడు కొంటాడు’—అని ఋజువు పరచుకోవడానికి ఆ స్థితిలో కూడ ‘రైలుసౌకర్యమా? మోటారుమేలా? ఏది

ముందు వెళుతుంది? ఎందులో పదిపైసలు తక్కువ?’ అని వినలాలు అడిగి తెలుసుకొంటున్నాను. ఆంధ్రదేశంలో కరువో, కామో అని బస్సు చార్జీలు విపరీతంగా పెంచారని, ఒళ్లు గుల్లకాకుండా కొంప చేరాలంటే రైలేమేలని—బాటప్రక్కన మసాలావడలు అమ్ముకొనే ముసలిది చెప్పింది. కమ్మని మసాలా వడలాంటి కమ్మని మాట చెప్పింది. అంతవంచి సలహాకు కృతజ్ఞత తెలుపలేదని జగడ మాడడానికి పాపం! ఆ సాతకాలపు ముసలిదానికి తెలియదు. బదులుగా రెండు వడలు కొనుక్కున్నాను, ఆలోచనమేతగా ఉపకరిస్తాయని.

రైలు సిద్ధంగా వుంది. నా కోసమే వేచి ఉన్నట్లుంది. పై చిల్లర డబ్బుగతి పరమాత్ముడెరుగునని టిక్కెట్టుచేతికందడమే తరువాయిగా ఒక్క అడుగులో బండిలో పడ్డాను. బండి బయలుదేరింది. స్లాట్ ఫారంమీద అయిదు నిముషాల అందమైన జాతర జరిపి; ఆ అయిదు నిముషాల జాతరలో కొందరిని యేడిపించి, మరి కొందరిని నవ్వించి సుఖదుఃఖాలకు, మోదభేదాలకు అతీతుడైన వేదాంతాల బిగ్గరగా నిట్టూర్చి రైలు బయలుదేరింది.

చేతిలో కమ్మని మసాలా వడలు...మనసులో తొలిచే ఆలోచనలు...ప్రజాసామ్యానికి ప్రతీకగా నిలబడివున్న ఆ మూడవ తరగతి రైలు పైట్టెలో అర్థంకాని రంపు...నిర్లక్ష్యంగా పరుగులుతీస్తూ వుంది రైలు. అందమైన ఆ యింటిముందు నిలబడ్డ రెండు నిముషాల్లో చెవుల్లోపడ్డ మాటలు మాత్రం తీపులు దీస్తున్నాయి! ‘ఛీ ఛీ! ఎంత బుద్ధి హీనంగా ప్రవర్తించావు లక్ష్మీ!...ఆ ఉత్తరాన్ని చూచి వాడెంత కంగారుపడిపోయాడో?...ఏమంత కొంపలు మునిగిందని అలా రాశావ్? పాపం!...ఈ పాటికి వాడుకన్న తీపులు పడివస్తుంటాడు.’—రానడ మేమిటి? ‘వచ్చి వాకిట నిలబడి ఆ మాటలు వింటున్న సంగతి వాళ్లకు తెలియదు.

‘వస్తే రానీయండి చెబుతాను. నేనేగదా—
నాలంటి ఆడది ఎవరైనా సరే! చిటికెడు విషం
చింతలేకుండామింగి గుటుక్కుమంటుందికానీ, యిది
సహిస్తుందేమో అడిగి చూడండి.’

‘ఇంతకూ నేనేం చేశానని?’

‘అబ్బ! పోనీరెద్దా!! యింకనూ ఆ పాడు
మాట రెండుకు? అదొక పీడకల. వదిలిపెట్టండి.’

‘అవేశంతోకూడిన ఆలోచనలకు, ఆలోచనతో
కూడిన అవేశానికి సామ్యం చూద్దామని!’

‘మీ కవిత్వానికి సమాధానం చెప్పలేను కానీ
పదిరోజులు నేను యింట్లో లేకపోయేసరికి పనిమనిషి
కాటుక డబ్బా, కుంకుమ బరిణె, చేతిరుమాలు
యింట్లో కనుపిస్తాయా? అదివంట మనిషో, యింటి
మనిషో అర్థంకాక నా వళ్ళ కంపరిమెత్తింది. ఆ
అవేశంలో నేనేం చేశానో నాకే తెలియదు. ఇంతకూ
నిజం తెలియకుండా వుంటేనా?’

‘ఉంటే యేంచేసే దానినో?’

‘బోడి ఆడది యేం జేస్తుందంటే! చచ్చి
పూరకుంటుంది.’

‘అ! ఆలాగా!!’

ఆ పై కిలకిలా నవ్వులు. చిలుకా గోరు
వంకా కలిసి నవ్వి నవ్వులు! ఆ ప్రశాంత వాతా
వరణంలో నన్ను కలవరిపెట్టడానికి నా మీద దువ్వి న
నవ్వులు!...

రైలు పోతూనే ఉంది. ఆ మాటలు, నవ్వులు
కలిసి నా చెవుల్లో ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. ఆలోచనలు
రైలుతో పోటీ పడుతున్నాయి. అయితే రైలులాగ
ముందుకుమాత్రం కాదు; వెనక్కు!...

చిట్టిబాబు, నేను, విజయలక్ష్మి ఒక తరగతిలో
చదువుకొంటున్న రోజులవి. ఒక తరగతిలో చదువు
కొంటున్నా ఒక తరగతికి చెందిన వాళ్ళం మాత్రం
కాదు. విద్యా విషయకంగా ప్రజాస్వామ్యం సాధించిన
ప్రగతి యిది. విజయలక్ష్మిది సంపన్న కుటుంబము.
సంపన్న కుటుంబములో పుట్టిన సంపెగ ఆమె! నేను
మధ్య తరగతి వాడిని. చిట్టి బాబుమాత్రం కట్టు కడ
పటి వాడు. అయితే తరగతిలో మొట్టమొదటి
వాడు. దరిద్రుణ్ణి దూరంగా వుంచడం లోక సహజం.

లోకంలోని దరిద్ర నారా

కొండలవాడే ఏడుకొండ

చిట్టిబాబు చుట్టూ చాల

రాడట. కానీ

చేరేవారు.

ఓ నాటి ఉదయం నోట్లో పచ్చి మంచినీళ్ళ
కూడ పోయకముందే చిట్టిబాబు ఓ ప్రకటన చేశాడు.
ఆ ప్రకటనతో నేను యేడవాలో నవ్వాలో తెలియ
లేదు. చేష్టలడిగి చిట్టిబాబును అదేకంగా చూస్తూ
నిలబడిపోయాను. చిట్టిబాబు!...ఓ పూట అంత తాడి
మరో పూట కానీని మంచి నీళ్ళ ఫలహారంతో పూట
గడిపే చిట్టిబాబు...ఉన్న రెండే రెండు జతల బట్ట
లను రాత్రి పూట మార్చి మార్చి ఉడుక్కొని చెంబు
యిస్త్రీ చేయడానికి చెంబుకోసం వక్కింటి పిల వానితో
స్నేహాన్ని పెంచుకొన్న చిట్టిబాబు...కాలేజీ ఆవరణలో
వంచిన తలను పైకెత్తకుండా నడుస్తూ...గది వదల
కుండా పుస్తకాల పురుగుల మార్పులు ప్రాగుచేసు
కొంటూ...‘అబ్బ! ఎంత బుద్ధిమంతుడని పేరు
దెచ్చుకొన్న చిట్టిబాబు...ప్రేమిస్తున్నాడట!...నక్క
ఊరవేసింది. నాకలోకం ఊహాపథంలో మెదిలింది.
మహాగజేంద్రము మార్గమున హందాగా నడచింది.
దోసు కనులముందు గిరికిలు కొట్టింది. భేదం కొట్ట
వచ్చినట్లు కనుపించింది. అందుకే అడిగాను—

‘నీవు చేస్తున్న పనియేమిటో నీకు తెలుసా?’
అని.

‘నేనామెను ప్రేమిస్తున్నాను. అంతే!’ అన్నాడు
చాల తేలికగా. నాకు కడుపుబ్బ నవ్వుతోపాటు అరి
కాలి మంట నెత్తికెక్కింది. అనూయతోమాత్రం
కాదు. వీడి బ్రదుకంతా ఆమె చెప్పలకైనా సరి
పోవునా? అన్న సందేహంతో.

‘అది సరే బాబూ! ప్రేమించడం చాల
తేలిక. ఈ కాలంతో అది గురువులేని విద్యకూడ.
ఎందుకంటే రాస్తున్న నవలలన్నీ, తీస్తున్న సినిమా
లన్నీ—ప్రేమ పాతాల్ని నేర్పడమే పనిగా పెట్టు
కున్నాయి గనుక. పోనీ! ఆమె నిన్ను ప్రేమించిందా?’
అని అడిగాను.

‘ఆమె ప్రేమిస్తే నాకే? ప్రేమించకపోతే
నాకే? నేను ప్రేమిస్తున్నాను. అది నా తృప్తి!’—
అంటూ అదో రకంగా చూశాడు నా కొత్త బోడి
గుండువైపు. ఆ ముందు ముందు రోజే నేను వేంక

కొన్నాను.' కాలేజీ నీడ చూచుకొంటూ దినానికి నాలుగుసార్లు సజెంగా దువ్వుకొంటూ వుంటే నీ ముద్దు ముద్దుల క్రాపును. ఈ నాడు సుద్దంగా కొట్టిపారేశావే! పోనీ! నీవు అంతభక్తిగా పూజించిన దేవుడు నీతో మాట్లాడాడా? కోరిన వరా లిచ్చాడా? మరెందుకు అలా చేశావంటే—అది నీ నమ్మకం! కదూ!!' అని గుచ్చి గుచ్చి అడిగినిట్లుంది ఆ చూపుల్లో భావం. అందుకే మాట మార్చాను.

'ఏకపక్ష ప్రభుత్వమైతే కత్తికెదురుండదు కానీ యిది సేమకద నాయనా? దీనివలన యెవరికేం లాభముంటుంది?'

'ఎందుకుండదు? ఆమెను నా హృదయ సీమలో పదిలపరచుకొంటాను. చక్కని విరహ గీతలు వ్రాసు కొంటాను. కమ్మగా పాడుకొంటాను. అది నాకా నందము.' ఆనందలవారిలో తేలిపోతూ అన్నాడు చిట్టిబాబు.

చిట్టిబాబు అద్భుతంగా కాకపోయినా ఓ మోస్తరుగా పాడుతాడని తెలుసు. విరహగీతలు వ్రాస్తాడనిమాత్రం తెలియదు. 'అయితే వాగ్గేయకారుడవై పోయావన్నమాట!' ఎకసక్కెమాడింది వ్యంగ్యం.

చిట్టిబాబుకు కోపం వచ్చింది. కొర కొర చూశాడు నా వైపు.

'మీరంతా అనుకొంటూ వుంటారు—రచయితలంటే దైవాంశ సంభూతులనీ, పూర్వజన్మ సంస్కారం కలవారనీ!—దైవాంశము లేదు. గాడిద గుడ్డు లేదు. అవసరం ఆలోచించ చేస్తుంది. ఆలోచనలో భావం పుడుతుంది. భావానికి అందమైన భాష పేరే కవిత్వం!' 'అలాగా!...నాకు తెలియదే?... కాస్త చూపించు తండ్రి నీ అవసరం ఎంత పని చేయించిందో చూద్దాం!' అని అడిగాను సోళనగా.

పండ్లాడిన వాడి దవడలా పదహారు సాట్లు తిరిగిన తన పాతపెట్టెను తెరవాడు చిట్టిబాబు. అందులోనుండి అంతకంటే పాతదైన ఓ నోటు బుక్కును బయటికి తీశాడు. మాసిన పుస్తకంలో కాగితాలు బాగా నలిగి వున్నాయి. జాగ్రత్తగా పేజీలు త్రిప్పుతూ ఒక చోట ఆగి, ఒకసారి నా మొగాన్ని,

మరోసారి ఆ పేజీని తదేకంగాచూచి ఆ పుస్తకం చేతిలో పెట్టాడు. చూశాను. చూడడమేం ఖర్మ? ఈ కడనుండి ఆ కడదాక జాగ్రత్తగా దృష్టి మరల్చుకుండా చదివాను. భావము భాష ఒక దానితో నొకటి పోటీపడుతూ సాగింది కవిత్వం. అది 'అవసరం' చేయించిన పనిగా తోచలేదు. ఆత్మానందంకోసం కవిత అనుకొంటే—అది అందులో వుంది. ఆశ్చర్య పడ్డాను.

అప్పటికే నేను ఒకటో అర కథలు వ్రాస్తున్న అలవాటు కలవాడిని. కాబట్టి అందరితో చనువుగ తిరిగేవాడిని. ఒకనాడు విజయలక్ష్మితో మాట్లాడుతూ వుంటే ఆమె అడిగింది 'ఏవండీ! మీరు కథలేనా రాయడం! పాటలేమీ రాయరా? అని. ఆ మాటలో చిట్టిబాబు మనసులో మెదిలాడు. ఆతని ప్రేమ వ్యవహారం మనసులో వెదిలింది. ఆపై ఆతని ప్రణయ కవిత్వం తలపును తాకింది. నాకు తెలియకనే చిరునవ్వు నా పెదవుల పరామర్శించింది. నా నవ్వును అంగీకారంగా తిసుకొని ఆమె పాట విని పించమని పట్టుపట్టింది. పాటపాడాను. ప్రేమలో పడ్డ చిట్టిబాబు పాట పాడాను.

'అరే! మీరు పాటలుకూడ బాగా రాస్తారే!' ఆశ్చర్యాన్ని వెలిబుచ్చింది విజయలక్ష్మి.

'ఇది నా పాటకాదండీ! చిట్టిబాబు పాట!'

'నిజంగానా? చిట్టిబాబు పాటలుకూడ రాస్తాడా?'

'రాయడమేగాదు చక్కగా పాడుతాడుకూడా.'

'ఏదో పుస్తకాల పుడుగనుకున్నాను. నిజంగా నాకు తెలియదే!'

కనురెప్పలు అలా అలా అల్లార్చి ముద్దు మురిపెంగా పలికింది లక్ష్మి.

'మీకు తెలియనివి యింకనూ చాలావున్నాయి.'—దీమాగా అన్నాను, చిట్టిబాబు సాక్షాత్ ఈ విజయలక్ష్మిని ప్రేమించడం దృష్టితో వుంచుకొని.

'అయితే ఆతనిని మనింటికి ఒకసారి తీసుక రాదా!'

'ఒకసారేం ఖర్మ? మీరనుకొంటే వందసార్లు వస్తాడు.'

నిజంగానే వందసార్లు కాదు పదివందసార్లు వెళ్ళివుంటాడు చిట్టిబాబు ఆ పై విజయలక్ష్మి యింటికి. ఆ పదివందసార్లలో వంద ప్రణయగీతాలు వ్రాశాడు. ఆ వంద గీతాలను విజయలక్ష్మి అందంగా అచ్చు వేయించింది. ప్రతి గీతానికి ఓ బొమ్మ గీయించింది. ఆ బొమ్మల్లో ఆడబొమ్మ తనది మగబొమ్మ చిట్టిబాబుదిగా వూహించుకొనింది. ఆ పై ఊహలకు ఊపిరిపోసి చిట్టిబాబును అమాంతంగా ప్రేమించింది. పెద్దలు కాదంటే కాదన్నారు. ఆమె అవునంటే అవునన్నది. ఒక్కగా నొక్క కూతురి ముచ్చట కాదనలేక పెద్దలు తలలు వాల్చేసరికి ఆమె కూడ తల వాల్చింది సిగ్గు బరువుతో. తల వాల్చిన తరుణంలో చిట్టిబాబు గట్టిగా మూడు ముళ్లు వేశాడు. ఇంచుమించు ఆ పెళ్ళికి పెద్దను నేను!

ఆ పై చిట్టిబాబు—అసలే బుద్ధిమంతుడైన చిట్టిబాబు బంగారుకు వాస నబ్బినట్లు కాగా బంగారు బాబయ్యాడు. బాగా చదివాడు మామగారి సాయంతో. బంగారంలాంటి ఉద్యోగాన్నే సంపాదించాడు. కలలు గన్న జీవితాన్ని కమ్మగా అనుభవిస్తున్నాడు. నేను నమ్మకమైన ‘ఎస్టేట్’ జీవితాన్ని భరిస్తున్నాను. స్పష్టి చిత్ర మేమోమర! కొందరి జీవితాలు సీనిమా కథల్లాగ చిత్రవిచిత్రంగా మారిపోతూంటే—మరి కొందరి జీవితాలు ఓ గూటానికి కట్టుబడ్డ గొడ్డులాగ ఆ గూటంచుట్టు గిరికిలు కొడుతూనే వుంటాయి. కొందరి జీవితాలు నిత్యనూత్నంగా విచ్చి వికస్తూంటే—కొందరి జీవితాలు అలానే మ్రోడువారిపోతున్నాయి. ఈ సమతా సాధనకు కవులు రచయితలు రాజకీయ నాయకులు ఎవరి తిప్పలు వారు పడుతున్నారు. అయినా ఒకరు ఎదగరు. మరొకరు తగ్గరు.

చదువు మమ్మల్ని ఒకచోట చేరవేస్తే జీవితం మమ్మల్ని మూలకొకరుగా విసిరి పారవేసింది. దాని లక్షణమే అంత!—అయితే మాత్రం విజయలక్ష్మి చిటి బాబులు నన్ను మరచిపోలేదు. వాళ్ళ అనుబంధానికి కారణం నేనేనని వాళ్ళ భ్రమ. పెండ్లిండ్లు ఈ లోకంలో నిర్ణయించబడినవి కావని నా నమ్మకం. నేనే నాల్గిద్దరికీ ముడివేశానని వాళ్ళ నమ్మకం. వారానికో ఓ నిడుపాటి ఉత్తరం వ్రాయడం తత్ఫలితం.

విజయలక్ష్మి

ఎప్పుడు వ్రాసినా కవరే .. అదికూడ యెడమ వైపున చక్కని ఖాళీ స్థలాన్ని వదలి ముద్దు పెట్టుకొందామన్నంత ముచ్చటగా వ్రాస్తుంది. తీరా ఉత్తరం పూర్తిచేసేటప్పటికి అది అటు తిరిగి, యిటు తిరిగి, సూచనలు షరాలతోనిండి, ‘అయ్యో! యిక కాస్తజాగా వుండివుంటే!’ అన్న కొడువను మిగిల్చి పూర్తి అవుతుంది. ఆ ఉత్తరం నా టేబిలు మీద కనబడ్డప్పుడు ఆ రోజంతా పండుగే! ఆ రోజు ప్రభుత్వం యిస్తున్న జీతం దండుగే!

అలాంటి విజయలక్ష్మి కార్డు వ్రాసింది. ఒక్కటంటే ఒక్క వాక్యంతో కార్డు వ్రాసింది. రాజా! నువ్వు రెక్కలు గట్టుకొని యిక్కడ వాలకపోతే నా జీవితమేమవుతుందో నాకే తెలియదు! అన్న ఒక్కటి వాక్యంతో కార్డు పూర్తి చేసింది. రెక్కలు గట్టుకొని కలపోయినా, ముప్పు తిప్పలుపడి మా నేనేజరు మిడిగుడ్లు, మాతి విరుపులు, మెడవిరుపులు కిక్కిరుచునకుండా భరించి మూడు రోజులు పెలపు సంపాదించి పుట్టి మునిగినట్టు పరుగెత్తి యింట్లో అడుగుపెట్టబోతే అడుగు ముందుకు కదలలేదు. నిలబడి విన్నాను. నవ్వాలో యెడవాలో తెలియలేదు. వాళ్ళ వాదనలద్వారా తేలిన సారాంశమేమిటంటే?—అమ్మగారు పదిరోజులు ఊళ్లో లేకపోయారట! అయ్యగారు యింట్లో ఒంటరివాడేనట! ఒంటరి అయ్యగారికి తోడు వంట మనిషి. ఆ వంట మనిషి కాటుక డబ్బా, కుంకుమ బరిణి, చేతిరుమాలు యింట్లో అమ్మగారు అడుగుపెట్టేసరికి కనుపించాయట. కంపెరమెత్తి, కాలుగీరి, ఖణిల్లిన అంకె వేసిందట—గోమాతలాంటి భారతవారి! మగధీరుడు మాత్రం సామాన్యుడా? అతడుకూడ పై అంటే పై అని వుంటాడు. అదృష్టవశాత్తు ఎలాగో నిజం తెలిసిపోయింది. చెలరేగిన స్పర్ధ పులిసిపోయింది. ఆ నిజం ఎలా తెలిసిందో తెలుసుకొనే అవకాశం నాకు లేకపోయింది. దాంతో నిమిత్తం కూడ నాకు లేదు. వాళ్ళ జీవన ప్రసంగి సాఫీగా సాగిపోవడమే నే నెప్పుడూ కోరేది.

వాళ్లు... ఎవరమ్మ... కలిగిన చిన్న అంతరాయము... అంతా సునగతి ముందు వాళ్లు యేళ్లు తరబడిగ సాధించిన పరస్పరావగాహన వీగిపోవడము... వాళ్లు రేగిపోవడము... అంతా చిత్రంగా కనుపిస్తూంటే ఆలోచిస్తూ కూర్చున్నాను. రైలు అక్కడ ఉక్కడ అగుతూ సాగుతూ పోతూనే వుంది.

'ఏటిటిడి?' రైలు శబ్దాన్ని మించిన గర్జింపు చెవిని పడింది.

ఆలోచనలను అటకెక్కించి చూద్దాను గదా! ఎదురు సీట్... అల్లంతనవ్వుతో ఒకావిడ! ఎడమ చేతిలో నగం తెరచిన పెట్టెను ఫట్టుకొనివుంది. కుడి చేతిలో ఓ కొత్తచీర వుంది. నగం తెరచిన పెట్టె నుండి చల్లగా సంగ్రహించిన బిస్కట్ పాట్లంతో యిద్దరు పిల్లలు రాజీ పడుతున్నారు. ఆమె, ఆమె భర్తలాంటి మగవాడు చీరతో పోటీ పడుతున్నారు.

'ఎందుకంటే అట్లా గుడ్లు మిటకరిస్తారు? విసిరించాలా?... అడుగుతున్నా మిమ్మల్నే!'

'చెల్లాయికి...' నీళ్లు నసులుతున్నాడతడు.

'సంతోషించాం! ప్రియరాలి కనలేకపోయారా? మారు కట్టుకోడానికి చీరలేక మగ్గిపోతున్నా, ఒక్క చీరపేలికకోసం వందసార్లు మొత్తుకొన్నా చెవిని పడదు. ఆ పిల్ల వాళ్లని చూడండి, కొడుకులని చెప్ప కోడానికే సిగ్గేస్తుంది. అయినా చెల్లాయల!... చెల్లాయ!... హూ! ఇంతకూ ఒకరినని యేం ప్రయోజనం? నా రాత సరిగ్గా రాసి యేడ్చుంటే నేనీ యేడు పులు యేడవలసి వచ్చేదిగాదు!'

అది రైలుపెట్టె అని ఆమె మరచిపోయింది. తమ చుట్టూ తమ సంగతి మరచి చెవులు రిక్కించే మానవజాతి వుందని ఆమె మరచిపోయింది. తన ధోరణి తనదిగా వుంది. అంతవరకు నిందితుడై ఆమె వైపే తడేకంగా చూస్తూవుండిన మగధీరుని చూపులు అటు యిటూ మళ్లాయి. కొందరు ఆశ్చర్యంగా చూస్తున్నారు. నన్నగా కొందరు కళ్లతో మరికొందరు బిగ్గరగా పళ్లతో నవ్వుతున్నారు. అరికాలికింద రైలు చక్రాలమీది మంట ఆ మగరాయుడి నెత్తికెక్కింది.

'అబ్రహ్మగాడికి బుద్ధిలేక రాస్తే రాశాడు గానీ, వాడికి బుద్ధిలేదని గ్రహించిన నీబుద్ధి మాత్రం చాల గొప్పది. నాతో యిలా వుండి నువ్వేడుస్తూ నన్నేడిపించడ మెందుకూ? నవ్వుతూ, నవ్విస్తూ ఎక్కడ హాయిగా వుంటావో అక్కడికే వెళ్లిపోరాదూ! ఒక్కనాటితో వీడ విరగడపుతుంది!'

'అలా! అలాగా!!... ఆ పైన యెవరినో ధారిన పొయ్యే దానిని తెచ్చిపెట్టుకొని కులుకుదామా?... చీ! చీ! సిగ్గు లేకపోతే సరి!...' అంటూ ఆమె చూపు మరల్చింది. అప్పటికది రైలుపెట్టె అని గ్రహించి నట్లుంది. ముఖం షణ్ణానికే రంగులు మారింది. కండ్లు నిండుకొన్నాయి. అభిమానం చూపిన పెగ్గె అది!

'రండి! మీ చేతులతోనే గబ. కుక్కన కింద తోసేయండి. పడిచస్తాను. మీ రన్నట్లు ఒక్క నాటితో వీడ విరగడై పోతుంది!'

ఆమె అతని చేతినిబట్టి లాగుతూ వుంది. పెనగులాటలో పైట జారింది. తలలో పువ్వులు జారాయి. రైలు పెట్టెలో నవ్వులు చెలరేగాయి. ఏదీ గమనించని స్థితిలో ఆమె వెక్కిరిస్తూ యేడుస్తూ వుంది. ఇద్దరు పిల్లలు బిస్కట్ పాట్లాన్ని వదలి పెట్టి తల్లినిచుట్టుకొన్నారు. కనుగందుల యేడ్పులు ఈ కమ్మని దృశ్యానికి రంగులు పులుముతున్నాయి. 'చేయి వదలులావా? లేదా?'—అంటూ చేయి పైకెత్తుతున్నాడు తాళిగట్టిన ధీరుడు.

'చీ! చీ! మీకేమన్నా బుద్ధుందా లేదా? ఇన్నేండ్లు సంసారంచేసి యిద్దరు బిడ్డల్ని కనుక్కొని యింకా కుక్కల్లాగ కాట్లాడుతున్నారే!... తోడబుట్టుకు ఒక చీరతీసిస్తే నీ యబ్బ గంటేంచి పొయ్యింది. మీ అన్న నీ కొక చీరతీస్తే మీ వదిన వాడినలా అడిగితే నువ్వేమంటావు?... పోనీ! ఆడది... అడిగితే అడిగింది... దాని బుద్ధే అంత... దానికి చెయ్యి చేసుకుంటావే?... చాలుగాని కుచ్చోండి!'—ఓ పండు ముత్తయిదున నిండు హృదయంతో యిద్దరినీ గడమాయించింది. నాలాంటి ఒకరిద్దరు ఆశ్చర్యంగా ఆమెవైపు చూస్తే

‘ఏ:వుందిలే నాయనా! అలా మగల కొట్లాట అరిక కూడు వుడికేడాక!’ అని సమాధానపరచింది. అంత తేలికగా ఆమె సమాధానపడ గలిగింది కానీ, నా సందేహం నాది. ఆ దృశ్యం నా కనులముందు మెదిలే సరికి యిక జన్మలో నాళ్ళ ఒకరి మొగ మొకరు చూచుకోలేరన్న సందేహం కలుగుతూ వుంది. వెంటనే చిట్టిబాబు సంసారం చిందులేస్తూ ముందు కన బడింది. మనసు గందరగోళంగా వుంది. రైలు వరు గిడుతూనే వుంది. నా మనసు శూన్యాన్ని చూస్తూ ఈ సమస్య పూరణకు ప్రాకులాడుతూ వుంది.

ఎంత సేపు గడచిందో తెలియదు. బాగా ప్రొద్దుపోయినట్లుంది. రైలు ఓ స్టేషనులో ఆగింది. విద్యుత్కాంతలలో ‘ప్లాట్ ఫారం’ వింత కాంతు లీనుతూ వుంది. ఇంతవరకు కీమలాడు కొంటున్న ఆలుమగలు ఆ స్టేషనులో దిగడానికి సామానులు సర్దుకొంటున్నారు, ఆదరాబాదరా. ప్లాట్ ఫారం బాగా రద్దీగా వుంది. బండి ఆగీ ఆగకముందే ఎక్కేవాళ్ళు, దిగేవాళ్ళు తోచులాడుక చస్తున్నారు. ఆ తోచులాటలో కాలు, చేయి యేదో ఒకటి తప్పక పోగొట్టుకొంటారేమో అన్న భావన బయట నిలబడి చూస్తున్న వాళ్ళకు కలుగుతూవుంది. ఎక్కేవాళ్ళు దిగేవాళ్ళకు, దిగేవాళ్ళు ఎక్కేవాళ్ళకు నిదానాన్ని గురించి పాఠాలు చెప్పడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. చెబు తున్న పాఠాలను పెడచెవిని పెడుతున్న నేటి విద్యార్థిలా, ఆ తోచులాటలో యిరుక్కొన్నాడు యంతవరకు భార్యతో యుద్ధానికి తలపడిన మగధీరుడు. మనిషి గోగుడంటులా సన్నగా వుంటాడు. ఆ తోచులాటలో ఆయాస పడుతున్నాడు. ఆయాస పడుతూ అదో రకంగా దగ్గుతున్నాడు. దగ్గుతూ దిగలేక నలిగి పోతున్నాడు. ఆ మానవుడి సతిమణి మధన పడిపోతూ వుంది. ‘అబ్బబ్బ! యేం పాడుగుంపో? రీతీ రివాజు లేదు. వీళ్ళకంటే గొతెగుంపు మేలు!’ అని వాపోతూ వుంది. ‘నిదానంగా యెక్కిదిగితే ‘మీ అబ్బగంటేం పోతుంది?’ అని అందరిని మందలిస్తూ జాగ్రత్తగ దిగమని భర్తను హెచ్చరిస్తూ వుంది.

అతడు దిగాడు. ఆమె చెప్పినట్లు జాగ్రత్త గానే దిగాడు. ఆ పై యిద్దరు పిల్లలను దించు

కొన్నాడు. ఆమె చేసిన పాపపురిస్తున్నాడు. ఎ. లో హారుంటే— ‘అడమనిషి దిగటం తెలుసుందేదా?’ అని అందరి పైన గుడ్డురుముతున్నాడు. ప్లాట్ ఫారం కాస్త యెత్తున కట్టిననాళ్ళని నిందిస్తున్నాడు. నా అచ్చగ్గా నికి అవధులు లేవు. గంటకు పూర్వం, ఈ పెద్ద మనిషి, ‘ఫా! ఎవడితో నీకిష్టమైతే వాడిలో ఫా! పీడ విరగడవుతుంది!’ అని పదిమంది ముందర వల్లికగా చాటంపుచేసిన పెద్దమనిషి—పడుతున్న అవేద నకు అర్థం తెలియలేదు. రైలుపెట్టెలో స్వజాతి నవ్వులు గనపొసుకొంటున్నాయి.

అంతలో యెన్వరో ఓ పల్లెటూరి మొద్ద బ్బాయి. ముద్దుగ వున్నాడు. ‘అనలు సినలైన తెలుగుజాతికి వారసుడిని నేను!—అన్న తీరుగా వున్నా యతని దుస్తులు. పండ్ల సందున టిక్కెట్టు కరచి పట్టు కొన్నాడు, చేతిలో పాత సంచి ఒకటుంది. మరో చేత్తో పూడిపోతున్న గోచీని సర్దుకొంటున్నాడు. రైలు వెళ్ళిపోతుందేమో అన్న తపన వాడిది. ఏదీ గమనించే స్థితిలో లేడు. కండబట్టిన పాట్టెలులా పెట్టెలోనికి జొరబడ్డాడు. పల్లెటూరి మొద్ద బ్బాయి చేయి ఆ హడావుడిలో దిగుతున్న సాధ్వికి తగిలింది. మగధీరుడు రచ్చిపోయాడు.

‘కండ్లు కనపడలా?...అడవాళ్ళ దిగుతున్నా రన్న యింగితజ్ఞానం కూడా లేదు. ఛీఛీ! వట్టి ఫూల్స్!...’

‘పొరపాటయిందయ్యా!...రైల్వే పోతందేమోనీ తొందరపడితి! ఏవనుకోబోకండయ్యా!’ తప్పు తెలుసుకొన్నాడు పల్లెటూరబ్బాయి. వాడి మాటల్లో తపన వుంది.

‘రైల్వే క్కడిరా పొయ్యేది?... నుద్ద పల్లెటూరి గొట్టెలా మాట్లాడుతున్నావే?’

‘నేను గొట్టెకాదయ్యా! మేకపోతు!...’

‘అఁ!’

‘మరేందయ్యా నీ యిష్ట మొచ్చినట్టు నోరు పారేసుకుంటుండావు. చేసినతప్పు ఒప్పుకుణ్ణోడు

...దని సెప్పినా తెల్పుకోలేని
మవ్వు గొట్టె! నీ... థై! నీ తాత గొట్టె!!'

రైలుపెట్టె విరుచుకుపడి నవ్వింది.

'ఎవరితోనో నవ్వుతూ నవ్విస్తూ హాయిగా
వుండు! ఫో!!' అని గంటక్రితం ధారాళంగా పర్మిషన్
యిచ్చిన పెద్దమనిషి పొరపాటుగ పరపురుషుని చేయి
తగలడాన్ని సహించలేకపోవడం నా మెదడులో మరిన్ని
ఆలోచనల్ని పులిమింది. గార్డు చేతిలో పచ్చదీపము
తలమీద మూరెడు పైకిలేచి శోభాయమానంగా
వెలుగుతున్న విద్యుద్దీపాలను 'చూడు నా దెబ్బ!' అని
సవాలచేసినట్లు అటు యిటు ఊగినలాడేసరికి రైలు
బయలుదేరింది.

కొన్ని ఆలోచనలను, అనుభూతులను వదలి
పెట్టి మరికొన్ని కొత్త ఆలోచనలను, అనుభూతులను
మోసికొని రైలు బయలుదేరింది.

జయలక్ష్మి దిట్టిదామిల సంసారం కనం
ముందు కదిలింది.

రైలుపెట్టెలో కీచులాట కీచకీచ నవ్వింది.

ఈ అనుభవం నా ఆలోచనలను ఓ అందమైన
ముడివేయడానికి ఆతురతపడుతూ వుంది.

'రైలు ఒక సంసారము. రెండు రైలుపట్టాలు
ఆలుమగలు. రైల్వే స్టేషన్లు ఆలుమగలమధ్య జగ
డాలు...రైలు గమ్యస్థానం చేరుతుంది. ఆలు మగలన
బడే రెండు పట్టాలమీద సంసారమనబడే రైలు...
జగడాలనే స్టేషన్లలో ఆగుతూ ఆగుతూ గమ్యస్థానం
చేరుతుంది!'

అనుభవం నేర్పిన పాఠం యిది! నాతో నేను
నవ్వుకొన్నాను. నవ్వుతూ ఆ పండు ముత్తయిదువ
నైపు చూశాను. ఆమెకూడా నవ్వుతూ వుంది. అది
నవ్వుగాదు. ఆ తల్లి జీవితానుభవాల తోరణంలో
అరివీరిసిన పువ్వు! 'నాయనా! ఆలా మగల కొటా
టెంత సేపు?...ఆరికకూడు ఉడికేదాక!' అన్నట్లుందా
నవ్వు!

రైలు పోతూనే వుంది!

నా తత్త్వం శ్రీ నాతలపాటి గంగాధరం

నాకు వెనక్కి నడవటం రాదు,
అప్పు డప్పుడూ తిరిగి చూడటం తప్ప!
ఎందుకంటే నా శరీర నిర్మాణం కూడా
ముందు నడకకే సిద్ధంగా ఉంది.

వెడుతూ వెడుతూ వెనక చప్పుడైనప్పుడు
తిరిగి చూస్తాను,
—దారి సరైనదా కాదా,
—దారి మార్చవలసిన అవసరం ఏర్పడిందా,
—నడుస్తున్న నా నడకలో
కొత్తదనం, గొప్పదనం ఉందా లేదా,
అని తెలుసుకోవడానికి!

నాదెప్పుడూ ముందు చూపే!
నా కళ్లు ముందే ఉన్నాయి కాబట్టి!
కొందరి కళ్లు వెనకే ఉంటాయి

అది ప్రకృతి విరుద్ధం కదా మరి—
అని ఏం చెప్పినా వాళ్లు చూపు
వెనక్కే వెడుతుంది

వెనక్కి నడవడం కూడా
పెద్ద ప్రతిభ అనుకునేవాళ్లున్నారు
గారడీవాడు కూడా నడుస్తుంటాడు—
వీధిలో అంగడి పెట్టి నవ్వుడు!
అదే బ్రతుక్కి పరమార్థ మనుకుంటే ఎలా?

జరిగిపోయింది ఎంత ఘోరమైనా
ఒక కథలాగా నిశ్చింతగా వినడం,
జరగబోయేది ఎంత చిన్నరైనా
సంచలించి—సన్నద్ధమవడం—
ఇదీ నా తత్త్వం!

సంశోధిత మహాభారతము -

కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ పర్వములు

కథా సపూర్ణ శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు

సంశోధిత మహాభారతమున కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ పర్వములుగల ఈ సంపుటమైదవది. దీనికి 1. అచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనము (2) అచార్య దివాకర్ణ వేంకటావధాని (3) అచార్య బిరుదు రామరాజు (4) శ్రీ చెలమచెర్ల రంగచార్యులు అనువారు సంపాదకులు. ఇందు రెండుపోడ్డతములున్నవి.

1. ఉపోద్ఘాతము : ఇందుపై నాలుగు పర్వముల కథా వృత్తాంతములున్నవి. దీనికి చివర స్త్రీ పర్వమునందలి వృత్తముల పట్టిక గలదు. కర్ణ : అచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనము.

2. ఉపోద్ఘాతము : తిక్కన సోమయాజి ఇతి వృత్త నిర్వహణము. రసపోషణము కర్ణ అచార్య దివాకర్ణ వేంకటావధాని.

సాధారణముగా నిట్టి ఉత్తమ స్థాయిలో ముద్రితమైన గ్రంథములలో ముద్రణాది దోషముల కాస్కారమే లేదు. అయినను ప్రస్తుత సంశోధిత మహాభారతము మాత్రమట్టి దోషములను చూపుట కవకాశమిచ్చినది.1 ఈ సంపుటమునను నివి గలవు. తొలుత వానిని చూపి, ఆ వెనుక-గ్రంథవృత్తి విషయములను విమర్శించెదను.

గ్రంథముద్రణ-అవ్యవస్థ

ఈ సంపుటమున ముద్రణము జాగరూకతతో జరుగకపోవుటవలన-పదలోపములు, అక్షర లోపములు, ముద్రణ స్థైలిత్యములు దొరలినవనియు, దానివలన-గణయతి ప్రాస భంగములు గలిగినవనియు సంపాదకులు గమనింప లేదు-చూడుడు-వాని వివరములు.

పదలోపములు

స్త్రీ 1-89.

క. డెందము తిర్యగ్యముల
కరుణా సమగ్రమై యుండు భవ

న్నందమః డజాత శత్రున
కుందచ్చరితంబు నీవు కొంత యెఱుంగవే
ఇందు ప్రాసభంగమగుటయేగాక రెండవ పాదమున గణము-లోపించినది.

క. డెందము తిర్యగ్యముల
యందున కరుణాసమగ్రమై యుండు భవ
న్నందమః డజాతశత్రున... అని. పూ. ము. 2
సౌప్తి. 2-7. క. అఱచినఁ బఱచిన వ్రేచులు
గఱచిన నత డించుకయును గరు
ణింపక యం
దఱ నుఱుము సేసె గుంపుల
యుటికి ఖడ్గదాతుణ్ణోల్లసనములన్.

నాల్గవపాదమున-పదము లోపించినది-గణభంగము. యుటికి యుటికి ఖడ్గదారుణ్ణోల్లసనములన్ అని పూ. ము.

స్త్రీ.2-212. క. కురువంశమెడల వచ్చినఁ
బరమోపాయమున మగుడఁ బడ
సెన్ మడిసెన్
గురునికరము తోడన యి
పురుషార్థసార భూషణుండు గదే.

నాల్గవ పాదమున గణభంగము-'పురుషుండు' అను పదము లోపించినది.

పురుషుడు పురుషార్థసార భూషణుండు గదే. పూ. ము.

1. సంశోధిత మహాభారతము-శాంతిపర్వము
6 సంపుటము-నవీమాక్ష - భారతి సెప్టెంబరు
1973. 34-43 పుటలు.

2. పూ. ము. పూర్వ ముద్రణము.

ములు
శ్లో.1-184.శా. ౨ మండు
ప్రాకారం
వాకల్ప
శ్రీకాంతుండు.
ప్రాసభంగము--ఆ కారవ్య--పూ. ము.
2-44. మ.చె
చెర రూపించినవేళ జెప్ప నెడకుం
జేరంగ వీతె తువో.
గణభంగము--వీతెంతువో. పూ. ము.
సాప్తి.1-120. చ
జొరుండనివంచె దీని దివిజుల్ గనిరి
కిట వేయు వేటికిన్.
గణభంగము. 'రింకిట'—అని పూ. ము.
2-156. సీ. గీ. తనయు లందఱు నీ కూర్మి
తమ్ముడును.
గణభంగము - 'మ' లోపించినది.
స్త్రీ. 2-131. క.....ల
ర్జునుఁ డిట్టి నీ చర్మం
బున కెట్టులు.....
3 వ పాదమున గణభంగము--
నీచర్మంబున— అని. పూ. ము.
అక్షర వ్యత్యాసములు
కర్ణ—3.210. శా. ఆ భీలత్సంబలరింసఁ
ద్రిష్ట జలదం బృద్ధీస్థలిన్
ఇచట 'జలదం' కాదు—'జదలన్' అని యుండ
వలెను. చదలన్=ఆకాశమునందును, పృథ్వీస్థలిన్
భూమియందు అని యర్థము.
స్త్రీ. 1-125. శుద్ధ విరాటి వృత్తము—
ఒల్లం బోవుచు నుచ్చె నన్విభుం—
'ఒల్లంబోవుచు నుచ్చె నన్విభుం'
అని పూ. ము.
నున్నె—అనునది 'నునిచె' అనుట మప్ర
యుక్తము. అల్లంగొగిట నానృపాలకున్—అని తరు
వాతి పాదము కాబట్టి—ఉనిచె—కొగిటననిచె' అను
అర్థము కుదురును.

ఈ క్రింది పద్య ముద్రణము సరిగా లేకపోవు
టచే ప్రాస భంగమైనది.
శ్లో. 2-326. భూరిశ్రవుఁ డొక్కనితో
బోరంగ నేయించి తట్లు పాడిచీకటి
రంహో రహితు సైంధవుని నట
బారి పఱచి తిట్టి నీకు పల్కులు
సనునే
ఇందు ప్రాసభంగముగుటయేగాక—రెండవ పాద
మున గణభంగమైనది.
క. భూరిశ్రవుఁ డొక్కనితోఁ
బోరంగ నేయించి తట్లు పాడి చీకటి రం
హోరహితు సైంధవుని నట
బారి పఱచి తిట్టి నీకు పల్కులు సనునే—అని
ముద్రితము గావలెను.
ఇంకను గలవు. స్థావరీపులాక న్యాయమున కొన్ని
మాత్రమే చూపితిని.
ముద్రణ స్థావరీత్యములు
ఇంకను గణాదుప్రాస వివర్యాసముల నొడ
వించిన ముద్రణ దోషములను గనుడు.
కర్ణ వర్ణము
1-116. ఉ. విస్తార మనోజ్ఞహర లసితంబగు
నా ఘనబాహు వకముల్ (గణము)
2-16. మ. తరుచెం డాడెద సుగ్రతం దలలు
నా దోర్దర్శముం జూడువీ (యతి)
26. ఉ. ముందటి... ..నం
క్రందన సూతి మార్కొని
తిరణబులు పోరదఁ దాఁసఁ
బ్రాణముల్ (గణము)
.....దా
నం దుదిఁ జొచ్చినన్ జను
మొన న్నరుఁ దాఁకురిత్తవోవునే
(గణము)
163. క. వానపయింగురియ నతండు
వారింఁచి గళ
దానాంబులలో.....(గణము)
280. క.క
వృడి యర్థచంద్రిశరముల (గణము)

శల్య పర్వము

క్రీడయ పోలెంగ
న్గాడంగ నిగిడిం

అంబులి.

(కర్ణ. 2—201)

1-265. చ. నిరతనివర్తిత త్రిభువన
మహనీయుని దైత్యమర్దిన
(గణము)

వీనికి—నోనాడగ, మొయినాడగ—అని పాఠాంతరములు గలవు. కావున నరసున్నగల గాడంగ అన్న పాఠము సరికాదు.

2-226. గీ. ధర్మ పుత్రాదులును
సుయోధమండు నతని (గణము)

క. కేతవ కపి భయదంబై
తోతేరంగం జక్రధర...
ద్యోదితవర్ణన బారు—
శ్వేతపారులు మెఱయవచ్చు వీరునిగంటే.

(కర్ణ. 3—174)

339. గీ. గవి యున్నప్పుడు మము
నీవు గావకున్న (గణము)
సౌప్తిక పర్వము

‘తోతేరు’లో అరసున్న లేదని యీవలెకే ప్రయోగములను చూసితిని

1-12. సీ. గీ. నాకతంబున బొలిసిరి
నందనులును జెలులు (గణము)

21. మత్తకోకిల. తానచుటు దగిల్చి
యగ్ని యుదగ్రతం దరిగొన్న
(గణము)

వ ప ప్రా స

36. గీ. గలిగి శిశువయి
మారుగతి యెలర్చ (గణము)

క. కవదొనలును గాండివము
నవల నిడంబనుపు ముందర రదము డిగు మే
న విదవ డిగియెద శుభకర
మవున విధమట్లు సేయమనుడు నతండున్.
(శల్య. 2—333)

94. క. నెరియక యుండంగ
శొకమేఁ దొరగెదనని (గణము)

పుట యడుగున పాఠము లుదాహరింపబడినవి.

121. సీ. పా. డని పల్కుదురు
కొంద అస్పర్శుల జేరి (గణము)

‘ను విదవ— స. వ. వలప్రాస విషయమున చర్చ కలదు’—ఇవట ‘వలప్రాస’ చర్చయేమి?— ‘ప’కు ‘అ’కు ప్రాసయుండునా? ఎప్రాస యునుటకు, వలప్రాస అని ముద్రణము జరిగినది — అనలు, వ, ప ప్రాసయుండునా?— ‘ప్రాసస్వర్ణేషు చైక ఏవస్యాత్’ అని సూత్రము—ఓషష్టవర్ణమగు ‘ప’కును, అంతస్థమగు— ‘ప’కును ప్రాసయెట్లు కుదురును—వ, ప ప్రాసలేదని సిద్ధాంతము. ‘ఏను విదవ’ ఈ పద్య ప్రాసనుగూర్చి, ఇప్పటికి డెబ్బదితొమ్మిది యేండ్ల క్రింద— క్రీ. శ. 1895 లో— అముద్రిత గ్రంథ

146. గీ. కీడ్చ వలచ లోలుచుటయు
నెఱిగి సుతుల (గణము)

2-6. లయగ్రాహి
యూరబహులాంశుచయ
చాతర రేఖులగు (గణము)

సౌప్తిక పర్వము

2-53. సీ.2 పా. మాన్య రథంబుల
శైల్య సుగ్రీవంబులను (యతి)

తిక్కన ప్రాసలు—ఖండాఖండ ప్రాస

తిక్కన ఖండా ఖండప్రాస వాడలేదని—ఎనగు శబ్ద నందర్పమున నా శాంతివర్ష సమీక్షలో నిరూపించితిని. ఇందు అరసున్నలతో ప్రాసస్థానమున ప్రాసలు గలవు. గాని అవి నిర్బిందుకములు.

క. తోడనె హయ సూతులమెయి
గాడంగ నేయుటయు...వివే

3. భారతి సెప్టెంబరు 1973. ‘ఎనగు’ శబ్దము సార్థబిందుకము కాదని అది నిర్బిందుకమని వ్రాయగా— శ్రీ రావూరి దొరసామిశర్మగారు డిసెంబరు 1973 భారతిలో ఎనగు సార్థబిందుకమని— ఒక వ్యాసము వ్రాసినారు. ఎనగు శబ్దము నిర్బిందుకమేయని సోపవత్తికముగా చూపుచు, ఆ వ్యాసమునకు ప్రత్యుత్తరముగా నొక వ్యాసమును వ్రాయుచున్నాను.

పై శాంతివర్ష సమీక్ష—

చంటి మునుపటి
యతి పానలనుగూర్చి
యున్నది.

ప్రపంచబడినది— తిక్కన
అవశ్యకముగా చేయదగి

‘మేటిమగలు తిచ్చవడిరి మెయిగలి’ అని పాత
మాయబడినది—పుట యడుగున—

పాతభేద విమర్శనము

1 కర్ణ-1-3. క. బల విక్రమములు వినుతం
బులు.....పొందుపుత్రానీకం
బులు 4రెండునాళ్లు వోరుట

పుట యడుగున-3-1 రెన్నాళ్లును (బ)
ఉ. ఏ. ఐ—ఘ, జ, ట, డ, త, ద, ల, వ.

పదునొకొండు ప్రతులలో ‘రెన్నాళ్లు’ అను
పాతముండగా—దానిని విడిచి—‘రెండు నాళ్లు’—అను
పాతము నిలుపుట సరికాదు—రెన్నాళ్లు కేవలము వ్యాస
వారికమని కవిప్రయోగము లేదని విడిచియుందురు.
కాని కవి ప్రయోగము దీనికి గలదు.

‘క. పది దినము లైదు ప్రాద్దులు
పదపడి రెన్నాళ్లు నొక్క పవలున్ రేయున్
ముదమున రణ మొనరించిరి
నది సుతగురుకర్ణశల్య నాగపురీశులు’

వాత ప్రతి-అధర్వణ భారతము—(సంశోధిత మహా
భారతము—అదివత్సము—పుట 28 అథోజ్ఞాపిక.)

రెన్నాళ్లుకే గాదు—‘రెన్నెల్లు’కు కూడ కవి
ప్రయోగము గలదు.

క. రెన్నెల్లులోన నాకుం
జెన్నుండగ జెప్ప...భా. రా. సం. 204.⁴

11 1-116. ఉ. ధీరజనోత్తముండు సహదేవుండు⁴
మైగలి దుస్ససేనుడున్

పుట యడుగున-1. మైగలి-కొన్నిప్రతులు—
మైగలి శూరుండు.

సూ - చూడు—కర్ణ 2-186.

కాని కర్ణ 2-186—మేగలి యని యతి
స్థానమందున్నది.

‘క. ఆ టోప మడగి యచ్చటి
మేటిమగలు తిచ్చవడిరి మేగలి కట్టం
డేటలవికి గవిసె’

ఈ సంశోధిత ముద్రణమున—(పుట 99)—
నీ పద్యమున

2. మేగలి, మైగలి అనియు పాతములు—అని
కలదు—కాని యిచ్చట—పాతము — ‘మేగలి’ అనియే
యుండవలెను.

మెయిగలి— అను పాతమెక్కడిదో తెలుపబడ
లేదు— ఈ పాతము — శ.ర.లో నున్నది— కాని,
‘మెయిగలి’ పాతము సరికాదని సూ-ని. ‘మేగలి’
గ్రహించినది—అనలు ‘మెయిగలి’ అను పదమే అందు
లేదు— (చూ. 6 వ సంపుటము. 552 పుట).
‘మెయిగలి’ అన్నది కరాలపాటి ప్రతి-ష-లో గలదు—
అదియు చూపబడలేదు— అనందముద్రణము—
శ-లో మేగరి అని గలదు— అదియు చూపబడలేదు—
మేగలి అని భా.ల వ్యాఖ్య— (భా.కూ) ఇదియు
పేర్కొనబడలేదు— కర్ణ. 1-116 లోను.
2-186 లోను—‘మేగలి’ అనియే పాతముండవలెను—

11.1-273.నీ.పా. ఇమ్మువ్వరుకు దారుణాక్రమణ
మున భువ
నత్రయతి సంబంధం బొనర్చు—
చున్నారు...

పుట యడుగున- ‘3. నత్రయంబును బాధ
నలుచుచున్న— కొన్ని ప్రతులు— (అఖండవడి చూడ
వలెను)’— అని కలదు.

ఇచట— ‘నలచు’ అను ధాతువు— అలచు—అని
అజాదిగా భావించి, సంపాదకు - అఖండయతి యని
వాసి యుందురు.

నత్రయంబును బాధ నలచుచున్న— అఖండ
యతి యగును.

కాని—‘నలచు’ హలాదిగా యతి స్థానమునగలదు.

మ. గెలిచెన్ బూర్వ నరేంద్రులన్
బలపె నాగ్నేయావనీ నాదులన్
నలచెన్ దక్షిణరాజ
పంక్తి జెఱచెన్ నైర్వత్యరాట్కొటి,

ఉ. శారి. 5-16

4. ఇట్టి ప్రయోగము లన్నింటిని నా శబ్ద
రత్నాకర సంస్కరణ ముద్రణమున నిచ్చియున్నాను—
అది ముద్రితము గావలసియున్నది.

1V.2-6. గీ. బాడుదలఁబట్టి...పాండుతనయ
2ముఖ్యపీరు వారననేల మునుము
వట్టి.

పుటయడుగున— 2. ముఖ్యఁ డెదిరించినను
మొగమోటలేక —

(ఇచ్చట అఖండయతిగా చూచుకొనవలెన—
అని కలదు.)

మొగమోట—అను శబ్దమున కుభయవశ్లు గలవు.

స్వరయతికి—

నీయున్నతికంటె నాకు మొగమోడి సహించిరిగాక
కు. సం. 2—163.

హల్లుయతికి. క.

జూడఁ గనడవఁగఁదగు మొగ

మోడంగారాదు మాకు మొగి
నెవ్వరికిన్.

హరిశ్చ. 5—94.

కావున— మొగమోట శబ్దములో— హల్లునకు
యతి యున్నది— అఖండయతి కాదు.

V శ్రమము—శ్రవము—

కర్ణ=2-90.సీ.పా. 'శ్రమమునకై యేను సకలాంబ
కములునె
క్కుడు వెసనేయ నయ్యెడను నొక్క'

79. పుట యడుగున-1 శ్రవమునకై యేను...
వివిధాంబకఁబు లెక్కిడి—
పెక్కు తాళపత్ర ప్రతులు.

వీరుండనై నేను వివిధాంబకంబు—ఎ. గ.

'శ్రవము' అను శబ్దము తాళపత్ర ప్రతులలో
నిర్ధారకముగనున్నను, పాఠము 'శ్రమము' అని గ్రహిం
చుట సరికాదు—సంపాదకు లీ 'శ్రవము' తప్పనుకొని,
శ్రమము అను పాఠమును నిలిపిరి. వారు పరిశ్రమ
చేయలేదుగాని—'శ్రవము' అను శబ్దము, తాళపత్ర
ప్రతులలో, పై యొక్కచోటనేగాక, ఈ సంపుట
మున—నింకను వేటొక చోట గలదు—చూడుడు.

కర్ణ-2-30-సీ.పా. పాలువును గలుగు కాంభోజ
హయంబుల
వలసినఁ జేర్చు సత్త్వంబులందు

69. పుట యడుగు.

న. బ. ఎ. స.

జవంబులందు—

పెక్కు ప్రతులు.

ఈ శబ్ద సందర్భమున పై రెండు పట్టు
లను, ఆనంద ముద్రణ పాఠములు సూచితము కాలేదు—
ఆ ముద్రణమున

కర —2—30. పెక్కు శ్రవంబులందు—క. చ. జ.

2—90. శ్రవమునకై యేను వివిధాంబ

కంబుల—క, గ, జ.

అను పాఠభేదములు సూచితములైనవి.

కర్ణ పర్వముననే గాక, శల్య పర్వమునను—
'శ్రవము' అను పదము—తాళపత్ర ప్రతులలో గలదు.

1) శల్య-2-269.చ.....కౌశలంబు పెం

పున నధికుండు తత్పరతఁ

బూని శ్రమం బధికంబు

సేయుటన్.

పుట 401. పై పద్యమున పాఠ భేదమే
లేదు—కాని—

ఆనంద ముద్రణమున—శ్రవం బధికంబు

జేయుచున్—క. గ. జ—

అని పాఠభేద మీయబడి యున్నది — (ఆనంద
ముద్రణము.)

2) 2-71. వ. భీము జయించుటకై గదా పరి
శ్రమం బాచరించె.

పుట. 402. పంక్తి. 9.

ఇచటను ఏ పాఠభేదము చూపబడలేదు—కాని
ఆనందముద్రణమున— 'పరిశ్రవం బాచరించె' అను
పాఠభేదము చూపబడినది—

సంపాదకులొనందముద్రణమునకు 'శ' అను
సాంకేతికమునిచ్చిరి— కాని యీ సంపుటమునం
దేకారణముచేతనో, ఆ ముద్రణ ప్రతి పాఠములు
చూపలేదు—

పై తాళపత్ర ప్రతులలో ప్రాసస్థానమున
నిర్ధారకముగ నుండుటయేగాక— అన్నిచోట్లను,
'శ్రవము' అను పాఠముండుటచేత— నదియే సరి
యైన పాఠమని గ్రహింపవలెను.

రూపాంతరము⁶—
 'శ్రవము' అనునది
 'శ్రవము' శబ్దమునే
 వాడినాడని మనము నిశ్చయింపవచ్చును — తిక్కనకు
 ముందే, పాల్కురికి సోమనాథుడు తన బసవపురాణ
 మున— నీ శబ్దము నిర్దారకముగా వాడియున్నాడు.

ప్రస్ని యెంతయును శ్రవంపడి యిట్లు—5
 ఆ. 190 పంక్తి.

తిక్కన వాడుకనుబట్టి విన్నకోట పెద్దన తన
 కావ్యాలంకార చూడామణిలో నీ శబ్దమును ప్రయో
 గించినాడు.

చ. వసుమతి నెల్లవారలు

శ్రవం పడకుండిన—

తృతీయోల్లాసము—44 ప.

అతడే తన గ్రంథమున— నవమోల్లాసము
 10 వ పద్యమున.

'క్రవమున తత్త్వమును ద
 ద్వవమును'

అని క్రమశబ్దమునకు 'క్రవము' అని ప్రాసలో
 ప్రయోగింపగా, ఆ రూపము వ్రాతప్రతిలో నుండగా
 ముద్రితమైన ప్రతిలో 'భువిలో' అను పాఠ మగ
 పడుచున్నది.⁶ ఈ శ్రవ. శ్రవ-శబ్దములను గూర్చి
 యావజ్జీ విపులముగా చర్చించుటచే నిపుడు విర
 మించితిని.⁷

VI. సాదామని—సాదామిని—

కర్ణ-2-188.నీ. భేదింప రత్న ప్రభాదీప్తమగునది

సాదామనిచారు జలదమంబు

పుట యడుగున—దామినీ కొన్ని ప్రతులు—
 అని కలదు.

సాదామని శబ్దమే సరియైనదనియు, సాదామిని
 సరికాదనియు నభిప్రాయముచే వ్రాతప్రతులలో సాదా
 మిని శబ్దమును విడిచినారు—కాని 'సాదామిని' సరి
 యగు రూపమే.

కొఱవి గోపరాజు సింహాసన ద్వ్యతింకలో నీ
 సాదామిని రూపము నిర్దారకముగా వాడియున్నాడు.

క. అని చక్రము చేవెలుగంగఁ
 వినతాసుతు నెక్కివచ్చి విభుడొప్పె సువ
 ర్ణ నగంబు మీఁద సాదా
 మనితోఁ జెలువొందునట్టి మేఘము పోలెనోరి
 (2-146.).

మంకణ మహామని మహాత్మాభి వర్ణనము
 VII. శల్య. 2-160.

సి. అతడు సరస్వతి నవగాహనము సేయు
 చుండియా చేరువనోర్తు తడుపు
 గట్టక నీళ్లాడఁగాఁ జూడ దనదు శు
 క్లము నిర్గమించిన ముట సురక్షి
 తము సేయ సప్త భేదము లందియది సత్పు
 రుషు లైరి వారు మరుద్గణంబు
 నకు సంజన నకారణం బైరి.

పుట యడుగున—160. 5. సప్త ఋషు
 లైరి—పెక్కు ప్రతులు సప్త మునులైరి—చ. ఈ
 పాఠమున యతి భంగమైనది—అని కలదు. సప్త
 మునులైరి అనుచో యతి భంగమగుట వాస్తవమే

5. భాషాశాస్త్రమున— ఉచ్చారణలో —
 మ—వ గా మాటుట కుదాహరణములు గలవు—
 మామయ్య—మావయ్య—ఏమిటి—ఏమిటి—ఏమండీ—
 ఏవండీ— కీ. శే. గురజాడ అప్పారావు దీనిని తొలుత
 గుర్తించి, తన కన్యాశుల్కము నాటకమున —
 'మ'కారము— 'వ'కారముగా, మాత్రన శబ్దములలో
 నర్ధానుస్వారచిహ్న ముంచుచున్నాడు— కన్యాశుల్కమున
 భాషాశాస్త్ర సంప్రదాయములనుగూర్చి చూడుడు. నా
 వ్యాసమునందలి భాష—గురజాడ శతజయంతి సంచిక.

6. కావ్యాలంకార చూడామణి—వేదము వేంకట
 రాయశాస్త్రిగారి ముద్రణము.

7. భాషాశాస్త్ర పరిశోధన — యతిప్రాస
 తత్త్వము — Annals of Oriental Institute
 Madras University Vol 15. 1958—59.

8. చూడుడు శబ్దరత్నాకరాను బంధము.
 శబ్దరత్నాకరము 1959, పుట 866.

గాని యచట సప్తముని శబ్దముండుట మాత్రము గమనింప దగినది.

బు—రు—యతి

తిక్కన యీ సీసపాదమున పై యతి మన యోగించినాడు.

“తము సేయ సప్త భేదములంది యది సప్త
బుష్పలైరి వారు మరుద్గణంబు”

తాళవక్ర ప్రతులలో లేఖకులు సప్త బుష్పలు అని సరిగానే వ్రాయగా, ఈ బు—రు యతి అప్పు కవీయమున జెప్పనందున ముద్రణ కాలమున పరిష్కర్తలు—

సప్త బుష్పలను సత్పురుషులుగా మార్చిరి.

కాని ‘సత్పురుషులు’ అన్నది శబ్దముగా అప పాఠము. సప్తబుష్పలు అనునదే సరియైన పాఠము—మూలానుగుణము.

మంకణ మహాముని మాహాత్మ్యాభివర్ణనమ్

‘సప్త సారస్వతం చైవ
తీర్థం పుణ్యం తథాస్మృతమ్
శ్రుణు మంకణ కన్యాసే
కౌమార బ్రహ్మచారిణః
అపగా మవగాధస్య
రాజనే ప్రకీడితం మహాత్
దృష్టాయ దృచ్ఛయా తత్ర
స్త్రీయ మంభసి భారత
స్నాయం తీం రుచిరాపాంగీం
దిగ్వా సనమనింది తామ్
సరస్వత్యా మహారాజ చ
స్కందే వీర్యమంభసి
తద్రేతస్సతు జగ్రహ
కలశేనై మహాతపః
సప్తధా ప్రవిభాగంతు
కలశస్థంజగా మహ
తత్రర్షయస్సప్త జాతా
జిజ్ఞీరే మరుతాంగణాః’

సంస్కృత భార
32-35 శ్లో.

వావిళ్ళ ముద్రణము పుట 1239.

మూలమున ‘సప్తర్షయ’. అని యున్నది. గాన పాఠము సప్తబుష్పలు. తిక్కన—బు—రు—యతి మనయోగించినాడు.⁴

పాఠములు—మూలాతిక్రమణములు

1) 1-282. వారిధి—మందరము.

సీ. సామర్థ్యమొప్పు విశ్వంభరాచక్రం
రథముగజేసి చంద్రముని నున్న
కరునిఁ జక్రంబులుగాఁబెట్టి 1వారిధి
సక్షమొనర్చి.....

పుట యడుగున— 1. యిరుసుగా నబ్ది నొనర్చి— ఊ—వి— మందర పర్వతము అక్షముగా జేయబడినదని మూలము.

‘మందరః పర్వతశ్చక్ష్విజంఘాతస్య మహానదీ 8-34-20’ చిత్రశాలాప్రతి—అని కలదు—

శివుడు త్రిపురాసుర సంహారము చేసినపుడు — భూమిరథముగాను, సూర్యచంద్రులు రథచక్రములు గాను— మందరపర్వతము అక్షము—అనగా ఇరుసుగా చేసినని సంస్కృత భారతమూలము — కాని తిక్కన యిట—పర్వతమును తీసివేసి వారిధి — సముద్రమును, యిరుసుగా చేసినాడు— ఇది శైవసంప్రదాయము — కావుననే ‘యిరుసుగా నబ్ది నొనర్చి’ అను పాఠము గలదు.

శివుడు త్రిపురాసుర సంహారమును, విలక్షణము లైన సాధనములతో లక్ష్యమును సాధించెను. ఇచట మందర పర్వతము స్థిరమైనది. దానితో యిరుసు చేయుట సులభము—కాని సముద్రముతో—(అదియును

9. ఈ విషయమును తొలుత నేను వావిళ్ళ వారి అప్పకవీయము పంచమ ముద్రణము (1951)లో దెలిపినాను. ఈ సందర్భమున—భారతము లక్ష్యవతి శకటరేఫ నిర్ణయము — బ్రౌను దొరవారి భారత పాఠములు—పరిశీలించ దగినవి.’

ధ్యము—శివుడే
బరుసు చేయుట దుస్సా
—చూడుడు.

సీ. ఖండఖండములు, గెసిన తేరిపై
భంగంపు టిరుసు పొసంగ గూర్చి
విజ్జేడు పడి నిచ్చ విసురీధి దిరిగెడు
చక్రంబు లొసంగూడ సంఘటించి
తలకొన్న భీతి కొందలపడ బహుముఖ
భ్రాంత పారధి నేరు పరిగ నిలిపి
పలుక వద్రకమంబుల నలుజాడలు
వోయెడు గుఱ్ఱము లే పూనుకొలిపి

గీ. కుంటివింటను బలువంకకోల దొడిగి
విషమ లక్ష్మ్యంబులేగతి వేసితయ్య
వేల్పు తెవ్వరు నీసాటి విజయవాటి
మల్లికార్జునలింగ! ఉమావ్రసంగ
బొడ్డపాటి పేరయ మల్లికార్జునలింగశతకము.

చ. అనలుడు భాస్కరుండును
సుధాంశుడు నధ్వర సంప్రవర్తకుల్
వినుము నరేంద్ర యీ క్రతువు
విష్ణుమయంబిది నిర్వహించి ర
ర్జునుండును గర్జుడున్ సమర
రూపమునందగ నీ ప్రబంధమిం
పొసర బతించినన్ వినిన నొందు
నరున్ జిర సౌఖ్యసంపదల్.

(3—397.)

పుట యడుగున పాత భేదములలో—‘అనిలుడు’—

ఉ. ణ. త. వ — అని కలదు — పై పద్యమున —
‘అనిలుడు’ అనియే ముద్రితమైనది. మూలశ్లోకమిది—
దీనికి పాతభేదము కలదు. కాని రెండింటియందు
‘అనిలుడు’ అనియే కలదు.

- 1) మఖోహి విష్ణుర్చగవాన్ సనాతనః,
వదంతి తచ్చాఖ్యనిలేందు భానవః.
- 2) మఖోహి విష్ణుర్చగవాన్ సనాతనో
వహంతి యంచాప్యనిలేందు భానవః.

ఈ పాతమును గూర్చిన చర్చ లేదు.

తిక్కన యజ్ఞముచేసి సోమయాజియైన కతన
యజ్ఞమున అగ్నిహోత్రునికి గల ప్రాధాన్యతను పురస్కరించుకొని, మూలము ననుసరింపక—‘అనలుడు’ అను
పదమును వాడినాడు—అని గ్రహింపవలెను.

పర్వ వివరణము

ఈ సంపుటమునగల ఉపోద్ఘాతములు రెండింటి
లోను ఇందున్న పర్వములను గూర్చిన వివరణమే లేదు.
ఒకే సంపుటమున నాలుగు పర్వములున్నప్పుడు వాని
వివరణ ఆవశ్యకము.

కర్ణపర్వము

మహాభారతమున కర్ణపర్వము ఏనిమిదవ పర్వము.

క. అనుపమ బలులగు కర్ణా
ర్జున వీరుల శౌర్య మహిమ శోభిల్లంగా
నెనిమిది యగు పర్వంబిది

యన బరగుం గర్ణపర్వమతి హృద్యంబై—

(అది 1—50)

నన్నయ సంస్కృత మూలమున ‘నాలుగువేలు
దొమ్మి న్నూలు శ్లోకంబులు గలిగి’ అని చెప్పియుండు
టచే నిందు 4900 శ్లోకములున్నవి. తిక్కన ఈ
పర్వమును మూడాశ్వాసములుగా వ్రాసియున్నాడు.

ప్రథమా శ్వాసము	322	గద్య పద్యములు
ద్వితీయా „	401	„
తృతీయా „	401	„
	<hr/> 1124	

ఇందువలన తిక్కన మూలమున నాల్గవవంతు
మాత్రమే రచించినాడని మనము గ్రహింపవచ్చును.
ఇట్లు సంఖ్యా మూలమున గానవచ్చుచున్నను తెలుగున
కర్ణ పర్వముతో మూలమునగల కథలన్నియు గాన
వచ్చుచున్నవి. మఱియు రసపోషణమున నీ పర్వము
యంద్ర పంచకమున తృతీయవైనను అద్వితీయవై
యున్నది. (సశేషం)

వెనుకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధి

డా॥ ఎన్. ఎల్. కాంతారావు

ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని వెనుకబడ్డ ప్రాంతాలను అభివృద్ధి పరచాలని కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు సంకల్పించి ఉన్నాయి. ఈ ప్రాంతాల ఆర్థిక అభివృద్ధికి కేంద్రప్రభుత్వం, రాజ్ యే 5 సంవత్సరాల్లో 90 కోట్ల రూపాయలు ఇవ్వడానికి సిద్ధంగా ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. ఈ డబ్బును తెలంగాణ, రాయల సీమ, కోస్తా ప్రాంతాలలో 5:3:2 నిష్పత్తిలో ఖర్చుపెడతారనికూడ తెలుస్తున్నది. ఈ సందర్భంలో మనం ఏ ఏ జిల్లాలు వెనుకబడి ఉన్నాయో తెలుసుకోవటం అత్యవసరం. ఎందుకంటే ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో, అభివృద్ధి కార్యక్రమాలకు, జిల్లా చాలా అనువైన యూనిట్ గా కనిపిస్తుంది. తాలూకా లేదా బ్లాకు ఇంకా అభిలషణీయవైన యూనిట్. అయినప్పటికీ తాలూకా స్థాయిలో వివిధ రంగాలకు సంబంధించిన గణాంక వివరాలను సేకరించడం కష్టం. అంతేకాక షట్పూత్ర ప్రణాళిక ననుసరించి జిల్లా ఒక ప్రముఖమైన యూనిట్ గా పరిగణన పొందింది. ప్రాంతీయ అభిమాన, దురభిమానాలు కొంతవరకు తగ్గొలన్నాకూడా జిల్లాను ప్రాతిపదికగా తీసికోవటం వాంఛనీయంగా కనిపిస్తుంది.

అభివృద్ధినిగాని, వెనుకబడినతనాన్నిగాని కొన్ని అక్షణాలద్వారానో, సూచికలద్వారానో తెలుసుకోవాలే గాని మరో రకంగా తెలుసుకోవటం కష్టం. తలసరి ఆదాయం, అభివృద్ధి సూచికల్లో ముఖ్యమైన సూచిక. కాని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం ఇటీవల జిల్లాల వారీగా తలసరి ఆదాయం లెఖలను ప్రచురించలేదు. కాబట్టి వివిధ రంగాల్లో అంటే వ్యవసాయరంగం, పరిశ్రమలరంగం, విద్యుత్ రంగం, సాంఘిక సేవలరంగం, బాంకింగ్ రంగం, జనాభారంగం

మొదలైన వాటిలో ఒక్కొక్క జిలా సాధించిన అభివృద్ధిని తెలుసుకొంటే, దాన్ని బట్టి, తులనాత్మకంగా, జిల్లాల అభివృద్ధిని తెలుసుకోవచ్చు. అంటే ఈ పద్ధతి ప్రకారం జిల్లాలన్నిటినీ అని సాధించిన అభివృద్ధిని బట్టి వరసక్రమంలో పేర్కొనవచ్చు. అప్పుడు రాష్ట్రంలో ఏ జిల్లాలు అభివృద్ధి చెందాయో, ఏవి వెనుకబడి ఉన్నాయో తెలుసుకోవడం సులభం అవుతుంది. కాని ఇక్కడ అభివృద్ధి అన్నది కేవలం సాపేక్షమే. అంటే అభివృద్ధి చెందిన జిల్లాలు అనేవి, రాష్ట్రంలోని ఇతర జిల్లాలతో పోల్చినప్పుడు వాటికంటే మెరుగైన వనేగాని, సర్వోత్తముఖాభివృద్ధి పొంది, సమస్త సంపదలతో తులతూగుతున్న జిల్లా అని మాత్రం కాదు.

రాష్ట్రంలోని ఏ జిల్లాలు అభివృద్ధి చెందాయో, ఏవి వెనుకబడ్డాయో గుర్తించడానికి ప్రస్తుతం ఇక్కడ అవలంబించిన పద్ధతిని వివరించడం అవసరం. ఒక జిల్లా వ్యవసాయకంగా, అభివృద్ధి చెందిందా లేదా అని తెలుసుకోవడానికి కొన్ని సూచికలు ఉపయోగకరంగా ఉంటాయి. ఉదాహరణకు పంట పొలాల్లో ఎక్కువశాతం భూమికి, నీటిసాగుదల సౌకర్యాలు ఉంటే ఆ ప్రాంతం అభివృద్ధి చెందినట్లు పరిగణిస్తాం. ఆదేవిధంగా జిల్లాలో ఒక్కో వ్యవసాయ దారుడికి ఉన్న సగటు పంటపొలం విస్తీర్ణం, ఇతర ప్రాంతాల్లోకంటే, హెచ్చుగా ఉంటే, అది అభివృద్ధికి మరో సూచిక. జిల్లాలోని సాగు సరిసగటు వర పాతం మరియొక సూచిక. జిల్లా జనాభాలో ఎక్కువశాతం వ్యవసాయంమీద ఆధారపడిఉంటే, అది ఆర్థికంగా వెనుకబడినతనానికి ఒక గుర్తు. సాగుబడికి ఉపయోగకరమయిన పొలాన్ని

దం వెనకబడ్డతనానికి మరో గుర్తు. అందువల్లా గ్రామీణులకు ఒక్కొక్కజిల్లాలో లభించే స్థానాలు సరిసగలు ఆదాయం అభివృద్ధికి వేరొక గుర్తు. ఇదేవిధంగా పారిశ్రామికాభివృద్ధిని సూచించేదానికి మరికొన్ని సూచికలున్నాయి. జిల్లా జనాభాలో, కర్మాగారాల్లో (Factories) పని చేసేవాళ్ళ శాతం ఎక్కువగా ఉంటే అది పారిశ్రామికంగా అభివృద్ధి చెందినట్టు తెక్కించవచ్చు. పరిశ్రమలకోసం ఉపయోగించే తలసరి విద్యుత్ వినియోగం హెచ్చుగా ఉంటే అది పారిశ్రామికాభివృద్ధికి మరో గుర్తు. ఈ విధంగా ప్రతిరంగంలోనూ అభివృద్ధిని తెలియచేసే కొన్ని సూచికలు ఉన్నాయి. కాబట్టి రాష్ట్రంలోని జిల్లాలసాపేక్ష ఆర్థికాభివృద్ధి తెలుసుకోనే ఉద్దేశ్యంతో, ప్రపథమంగా, ఒక్కొక్క రంగంలోని అభివృద్ధిని స్పష్టంగా, నిస్సందేహంగా సూచించే కొన్ని సూచికలను ఎన్నుకోవడం జరిగింది. సూచికలను ఎన్నుకోసేటప్పుడు, వాటికి సంబంధించిన గణాంక వివరాలు (Statistical data) సులభంగా దొరుకుతాయా లేదా అనేది మనసులో ఉంచుకోవడం జరిగింది. గణాంక వివరాలు లభించని పక్షంలో ఎంతమంచి సూచికైనా, దాన్ని వదలివేయవలసి వస్తుంది. ఒక సూచికను ఎన్నుకోన్నంతర్వాత దాన్ని ప్రాతిపదికగా తీసుకొని 21 జిల్లాల్లో అత్యల్ప అభివృద్ధి గల జిల్లాకు ఒకమార్కు, దానికంటే మెరుగయిన జిల్లాకు అంటే 20 వ స్థానం పొందిన జిల్లాకు 2 మార్కులు, 19 వ స్థానంపొందిన జిల్లాకు 3 మార్కులు ప్రకారం అన్ని జిల్లాలకు మార్కులు ఇవ్వబడ్డాయి. అంటే 21 జిల్లాల్లో సాపేక్షంగా అత్యధిక అభివృద్ధి పొందిన

జిల్లాకు 21 మార్కులు వస్తాయి. ఈ విధంగా సూచికల ప్రాతిపదికపైన ఒక్కొక్క జిల్లాకు లభించిన మార్కులన్నిటినీ కూడి, వాటిని ఇతర జిల్లాలకు వచ్చిన మొత్తం మార్కులతో పోలిస్తే, ఒక్కొక్క రంగంలో వివిధ జిల్లాల స్థాయిని (Rank) తెలుసుకోవచ్చు. ఇదే విధంగా వివిధరంగాల్లో [వ్యవసాయం, పారిశ్రామికాభివృద్ధి, విద్యుచ్ఛక్తి, రవాణా సౌకర్యాలు, బాంకింగ్ సౌకర్యాలు, సాంఘిక సేవలు] ఒక్కొక్క జిల్లాకు వచ్చిన సాపేక్ష స్థానాలనుబట్టి (Relative Ranks) మార్కులను (Reserved Ranks) వేసి, వివిధ రంగాల్లో ఒక్కొక్క జిల్లాకు వచ్చిన మార్కులను కలిపి (Adding), జిల్లాలన్నిటినీ సమీక్షించి మార్కుల (Total Marks of a District) ప్రాతిపదికపై అవరోహణ క్రమంలో వ్రాస్తే, అభివృద్ధి పథంలో స్థూలంగా ఒక్కొక్క జిల్లాలయొక్క స్థానం తెలుస్తుంది. ఇది జిల్లాలయొక్క అభివృద్ధిని ఏ ఒక్క రంగంలోనో గాకుండా, అన్ని రంగాల్లో దానికి ఉన్న సమగ్ర స్థానాన్ని తెలియజేస్తుంది. అంటే, జిల్లాలయొక్క సర్వతోముఖాభివృద్ధికి ఇది ఒక స్థూలమైన సూచిక. ఈ సూచికను తయారు చేయటంలో అన్నిరంగాల సమప్రాముఖ్యమైనవిగా భావించామే గాని, ఒకరంగం ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం గలదిగానూ, వేరొక రంగం తక్కువ ప్రాముఖ్యం గలదిగానూ భావించలేదు. అంటే ఏ ఒక్క రంగానికి ప్రత్యేకమైన గురుత్వాన్ని (Weightage) ఇవ్వలేదు. ఒక్కొక్క రంగంలో ఒక్కొక్క జిల్లా మార్కులను, అన్ని రంగాల్లో సమీక్షిస్తూ జిల్లాలయొక్క మార్కులనూ స్థానాలనూ సూచించే వివరాలను, ఒకటో నంబరు పట్టికలో చూపినాము.

పట్టిక 1: వివిధ రంగాల్లో జిల్లాల

జిల్లా	వ్యవసాయ రంగంలో జిల్లా మార్కులు	విద్యుచ్ఛక్తి, పరిశ్రమల రంగంలో జిల్లా మార్కులు	ట్రాన్స్ పోర్ట్ ప్రసార రంగంలో జిల్లా మార్కులు	సాఫ్ట్ వేరు రంగంలో జిల్లా మార్కులు	బ్యాంకింగ్ రంగంలో జిల్లా మార్కులు	జన సాంప్రదక వస్త్రాలలో జిల్లా మార్కులు	అన్ని రంగాల్లో జిల్లా మొత్తం మార్కులు	జిల్లా యొక్క స్థానం (Rank)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
శ్రీకాకుళం	14.5	4	11	6	5	12	52.5	15
విశాఖపట్నం	14.5	14	11	13.5	17	16	86	6
తూర్పు గోదావరి	17	17	18	18.5	16	17.5	104	5
పశ్చిమ గోదావరి	19	18.5	19	15	18.5	17.5	107.5	3
కృష్ణ	21	18.5	21	18.5	20	20	119	1
గుంటూరు	20	20	20	20	18.5	19	117.5	2
ప్రకాశం	9	16	11	9	9	4	58	11.5
నెల్లూరు	13	9	17	17	14	10	80	7
కర్నూలు	3.5	15	13	13.5	15	13	73	9
అనంతపురం	1	8	8	11	13	14	55	13
కడప	9	6.5	15	12	10	5.5	58	11.5
చిత్తూరు	7	6.5	16	16	12	10	67.5	10
హైదరాబాద్	11.5	21	9	21	21	21	104.5	4
విజాపూర్	18	12.5	14	8	11	15	78.5	8
మేడక్	2	5	5	3	7	7	29.0	19
మహబూబ్ నగర్	5.5	2	4	2	3	1	17.5	21
నల్గొండ	5.5	3	7	5	1	2	23.5	20
పరంగల్	16	10	1	10	8	8	53	14
ఖమ్మం	11.5	1	6	7	5	3	33.5	17
కరీంనగర్	9	12.5	2	1	2	10	36.5	16
ఆదిలాబాద్	3.5	11	3	4	5	5.5	32	18

నూచన : ఒక్కోరంగంలో ఒక్కోజిల్లా మార్కులు అభివృద్ధి సూచికల ప్రాతిపదికపై నిర్ణయించబడింది, గణాంక వివరాలకు ముఖ్య ఆధారాలు.

- (1) STATISTICAL ABSTRACT OF A. P.
- (2) A. P. Five Year Plan -Draft Outline,
- (3) R. B. I BULLETIN April 1973.

వివరించిన పద్ధతిప్రకారం, రాష్ట్రంలోని జిల్లాలను, ఆర్థిక అభివృద్ధి దృష్ట్యా, 4 తరగతులుగా కింద కనపరచిన వరసక్రమంలో వ్రాయవచ్చు. ఒకటో తరగతి :- కిష్టా, గుంటూరు, పశ్చిమ గోదావరి, హైదరాబాద్, తూర్పు గోదావరి.

రెండో తరగతి :- విశాఖపట్నం, నెల్లూరు, నిజామాబాద్, కర్నూలు, చిత్తూరు.

మూడో తరగతి :- కడప, ప్రకాశం, అనంతపురం, వరంగల్, శ్రీకాకుళం.

నాల్గో తరగతి :- కరీంనగర్, ఖమ్మం, ఆదిలాబాద్, మెదక్, నల్గొండ, మహబూబ్ నగర్.

రాష్ట్రంలోని జిల్లాలయొక్క నేటి పరిస్థితిని, ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడినప్పటికీ పరిస్థితితో పోలిస్తే, జిల్లాల సాపేక్షస్థితిలో పెద్ద మార్పులు ఉన్నట్లు కనుపించదు. అసాదు అభివృద్ధి చెందిన జిల్లాలే, ఈ నాటికీ అభివృద్ధి చెందిన జిల్లాలు. ఆ నాడు వెనకబడ్డ జిల్లాలు, ఈనాటికీ వెనకబడి ఉన్నాయి. కాకుంటే విశాఖపట్నం, చిత్తూరులాంటి రెండు, మూడు జిల్లాలు మాత్రం, అప్పటికంటే ఇప్పుడు కొంత మెరుగయిన స్థితిలో ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. ఈ పరిస్థితిలో వింత ఏమీ లేదు. దేశంలో కూడా, ప్రణాళికల ప్రారంభనాటికే పురోగామి రాష్ట్రాలుగా ఉన్నవే, 20 సంవత్సరాల తర్వాత, మరింత అభివృద్ధి చెందిన రాష్ట్రాలుగా బలపడ్డాయి. అసాదు అంతో, ఇంతో వెనకబడిఉన్న రాష్ట్రాలు ఈనాటికీ వెనకబడి ఉన్నాయి. అంటే అభివృద్ధి చెందిన ప్రాంతాలే, అభి

వృద్ధికిగల అవకాశాలను వినియోగించుకొని మరింత అభివృద్ధిని సాధించాయి. వెనకబడ్డ ప్రాంతాలు అవకాశాలను వినియోగించుకోలేక గాని, అవకాశాలు పూర్తిగా లేనందువల్లగానీ, వెనకబడ్డ ప్రాంతాలు గానే మిగిలిఉన్నాయి.

కాబట్టి వెనకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధికి వ్యత్యేకంగా నిధులను కేటాయించి, ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసికోవడే, అవి అభివృద్ధి చెందిన ప్రాంతాల పోటీని ఎదుర్కొని పురోగమనం చెందలేవు. వెనకబడ్డ ప్రాంతాలను అశ్రద్ధ చేయటంవల్లనే, దేశంలోని చాలా ప్రాంతాల్లోను, ఆంధ్రప్రదేశ్ లోను, ఆందోళనలు, అలజళ్లు ఏర్పడ్డాయి. ఈ ఆందోళనలు, అలజళ్లు ఆంధ్రప్రదేశ్ లో అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు మందకొడిగా సాగడానికి, లేదా అభివృద్ధి స్తంభించి పోవటానికి దోహదం చేశాయి. దారిద్ర్యం అన్నది ఏమూల ఉన్నా అది నవంన్నతకు, అభివృద్ధికి ఎప్పుడూ ప్రమాదకరమే.

కాబట్టి వెనకబడినతనంవల్ల, ఆర్థిక అసమానతలవల్లా ఏర్పడే-ఆందోళనలు, అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను మరింత కుంటుపరిచి, రాజకీయ, సాంఘిక అస్థిరతలకు మరింతగా దారి తీయకముందే ఈ వెనకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధికి గట్టి కృషి చేయాలి. అంతేకాదు. ఒక జిల్లా, ఒక రంగంలో సాధించగల అభివృద్ధి, ఇతర రంగాలలో సాధించిన అభివృద్ధిపై కూడా ఆధారపడి ఉంటుంది. ఉదాహరణకు రెండవ నంబరు పట్టిక, ఒక రంగంలోని అభివృద్ధి ఇతర రంగాల్లోని అభివృద్ధిపై ఏవిధంగా ఆధారపడిఉన్నది తెలియ చేస్తుంది. దీనినే కోటి సహసంబంధ మాత్రికల పట్టిక అంటారు. (Rank Correlation Matrices.)

పట్టిక 2: సహసంబంధ మాత్రికలు

	వ్యవసాయము	విద్యుచ్ఛక్తి పరిశ్రమలు	రవాణా సౌకర్యములు వార్తాప్రసారములు	సాంఘిక సేవలు	బ్యాంకింగ్ రంగం	జనాభా సాంధ్రత మొదలైనవి
1. వ్యవసాయం	—	0.931	0.931	0.921	0.919	0.933
2. విద్యుచ్ఛక్తి పరిశ్రమలు	—	—	0.920	0.945	0.964	0.965
3. రవాణా సౌకర్యములు, వార్తాప్రసారములు	—	—	—	0.962	0.956	0.935
4. సాంఘిక సేవలు	—	—	—	—	0.984	0.958
5. బ్యాంకింగ్ రంగం	—	—	—	—	—	0.977
6. జనాభా సాంధ్రత మొదలైనవి	—	—	—	—	—	—

వెనుకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధి

ఒక రంగంలో సాధించగల అభివృద్ధి ఇతర రంగాల్లో సాధించిన అభివృద్ధితో సన్నిహిత సంబంధం కలిగి, ముడిపడి ఉందని, పై పట్టికవలన తెలుస్తుంది. అంటే జిల్లాలు సర్వతోముఖాభివృద్ధిని పొందాలి అంటే, అనేక రంగాల్లో అభివృద్ధి కోసం ఏక కాలంలోనే కృషి చేయడం అవసరమని తెలుస్తుంది.

ప్రత్యేకంగా ఒక్కోరంగంలో, రాష్ట్రంలోని జిల్లాల మధ్య ఉన్న వ్యత్యాసాలను, అంతరాలను పరిశీలిస్తే, వ్యవసాయరంగంలో జిల్లాల మధ్య అసమానత, తక్కువగా ఉన్నట్టు కనుపిస్తుంది. రవాణా సౌకర్యాలు వార్తాప్రసారాల రంగంలోను, బాంకింగ్ రంగంలోను, సాంఘిక సేవల రంగంలోను ఈ అసమానతలు హెచ్చుగా ఉన్నాయి. ఈ వివరాలన్నీ కింద ఇచ్చిన 3 వ నంబరు పట్టికలోనుండి గ్రహించవచ్చు. వీటినే విచలనాంకము లనిగాని విచరణ గుణకాలు (Co-efficient of Variation) అనిగాని అంటారు. గుణకం హెచ్చుగా ఉంటే అసమానత ఎక్కువగా ఉందని తెలుస్తుంది. జిల్లాల మధ్యగల అసమానతలను తగ్గించాలంటే వెనకబడ్డ జిల్లాల్లో రవాణా సౌకర్యాలు, వార్తాప్రసారాల రంగాన్ని, బాంకింగ్ రంగాన్ని, సాంఘిక సేవల రంగాన్ని ప్రత్యేకించి అభివృద్ధిపరచాలని కింద ఇచ్చిన పట్టిక తెలుపుతుంది.

పట్టిక 3 : విచరణ గుణకము

లేనో విచలనాంకము

1) వ్యవసాయం	20.1
2) విద్యుచ్ఛక్తి వరిశ్రమలు	31.8
3) సాంఘిక సేవలు	47.7
4) బాంకింగ్ రంగం	52.8
5) రవాణా సౌకర్యాలు, వార్తా ప్రసార సౌకర్యాలు	69.6

వెనకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధికి, కేటాయించే ధనాన్ని, 3 ప్రాంతాల్లో ఏ నిష్పత్తిలో ఖర్చు పెట్టాలనేది ప్రణాళికా సంఘంవారు నిర్ణయించినట్టు తెలుస్తున్నది. కాని వెనకబడ్డ ప్రాంతాల అభివృద్ధి అన్నప్పుడు, జిల్లాల ఎన్నిక నిధుల కేటాయింపు ప్రాంతాలవారీగా కాకుండా, రాష్ట్రవ్యాప్తంగా చేయడం సబబుగా కనుపిస్తుంది. పైన ఇచ్చిన విచరణబట్టి రాష్ట్రంలో పది జిల్లాలు కొంత మెరుగయిన స్థితిలో ఉన్నట్టు మిగిలిన 11 జిల్లాలు వెనకబడి ఉన్నట్టు

తెలుస్తుంది. కాబట్టి ఈ 11 జిల్లాలు ప్రస్తుతం లకు చెందినవి అనే విషయంతో ప్రమేయం లేకుండా రాష్ట్రంలోని వెనకబడ్డ జిల్లాలు అనే ఉద్దేశ్యంతోనే వీటిని అభివృద్ధిపరిస్తే, ప్రాంతీయ తత్వం కొంతయినా తగ్గడానికి అవకాశముంటుంది. అంతేగాక ఈ 11 జిల్లాల్లో కూడా మరింత వెనకబడ్డ ప్రాంతాలకు ఎక్కువ ధనాన్ని, మిగిలినవాటికి తక్కువ ధనాన్ని కేటాయించడం సబబుగా ఉంటుంది. అట్లాగాక ఈ ప్రాంతీయ తత్వాన్ని మనం అధిగమించలేనప్పుడు, కోస్తా ప్రాంతంలో శ్రీకాకుళం ప్రకాశం జిల్లాలకు, రాయలసీమలో అనంతపురం, కడప జిల్లాలకు తెలంగాణలో మహబూబ్ నగర్ సల్తాండ్ మెదక్ అదిలాబాద్ ఖమ్మం కరీంనగర్ వరంగల్ జిల్లాలకు ప్రత్యేక శ్రద్ధ చూపవలసి ఉంటుంది. ఈ జిల్లాల సత్వర అభివృద్ధికి ఏ ఏ ప్రాజెక్టుల్ను, ఏ ఏ స్కీములను అమలు జరపాలి అనే విషయాన్ని, జిల్లా అభివృద్ధి బోర్డులు, ప్రాంతీయ అభివృద్ధి బోర్డులు నిరయించాల్సి ఉంటుంది. కేవలం ధనం ఖర్చు చేయడమే ఉద్దేశ్యం గాక, ఏ స్కీములవల్ల జిల్లాలో ఉత్పత్తి, ప్రజల సగటు ఆదాయం పెరుగుతూ ఉండటానికి అవకాశముందో వాటిని మాత్రమే ఎన్నికచేయాల్సి ఉంటుంది. మాత్రంగా చేకూరిన ఆదాయం విలాసవస్తువుల వినియోగంకోసం వృధాగాకుండా, పన్నుత్పత్తికై తిరిగి ఉపయోగపడేట్టు చూడాల్సిన బాధ్యతనుకూడ అభివృద్ధి బోర్డులు చేపట్టాలి. అప్పుడే మొదటపెట్టిన పెట్టుబడికి సార్వకల చేకూరి అది అనేకమార్లు ఉత్పత్తిని పెంచటానికి ఉపయోగపడి జిల్లాయొక్క సత్వర అభివృద్ధికి దోహదం చేయగలదు.

వెనకబడ్డ జిల్లాల అభివృద్ధి అనగానే, సాపేక్షంగా అభివృద్ధిపొందిన ప్రాంతాలను ఉపేక్ష చేయాలనిగాని, విస్మరించాలనిగాని అర్థంకాదు. అర్థికంగా ఎంతో వెనుకబడిఉన్న ఆంధ్రప్రదేశ్ లో అభివృద్ధిచెందిన జిల్లాలనండేవికూడ, దేశంలోని అభివృద్ధిచెందిన రాష్ట్రాల్లోని జిల్లాలతో పోల్చినప్పుడు ఎంతో వెనకబడిఉన్నట్టు తెలుస్తుంది. కాబట్టి అన్ని జిల్లాల్లోను అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను మామూలుగానే సాగిస్తూ వెనకబడ్డ జిల్లాల అభివృద్ధికి మరింత ప్రాధాన్యత ఇవ్వడం అవసరం.

ఊగు పలుకుబడిలో పరిహాసము

“సుచంద్ర”

‘వద్యా సా సాహితీ విద్యా భావార్థ పదనాదినీ
లభ్యతి యత్కటాక్షేణ వివేకానంద వాహినీ’

సృత్యశివసుందర సమ్మిశ్రితమైనది సాహిత్యము. అందలి ప్రక్రియలో శతకము శతభా రసానంద సంధాయి. శతక మనగా నూలు పద్యముల కూడిక. ప్రతి పద్యంతమున మకుటము నిర్బంధము కాకపోయినను నియమము. ఇట్టి శతక వాఙ్మయమున హేళన శతకము లొక కొన్ని సంప్రదాయ సిద్ధముగ నిలచి యున్నవి. హేళనమన తెగడిక. వ్యక్తిలో, సంఘములో, సంస్కారేచ్ఛమై నలుపు తిరస్కారము హేళనము. కొండొకచో హాస్యము పరిహాసమున కుపాంగమగును. హాస్యముతో బొదిగిన హేళనము తేనెలో ముంచిన ముల్లవలె యొదలో దిగును; సద్యః ఫలితముల నిచ్చును. పరుల సంతసపరచి, తాను సంతృప్తిపడు హేళనము ఎల్లెఱుంగులలో ద్యోతకము. ‘బావా బావా వన్నీరు, బావను పట్టుకు తన్నేరు’ ఇట్లాది హేళనమును సరాగ మనవచ్చును. ఇది పరిహాసమున మంద్రస్థాయి. పురాణ ప్రబంధ కావ్యములందలి హేళనము సాధారణముగ సరాగస్థాయి దాటిపోలేదు. అట్లు గాక హేళన శతక ములు కొన్ని తెలుగు పలుకుబడి పాలపమున వర్తిలి, పరిహాసమునే గాక జాతికి నీతిని బోధించి, ఆ వాఙ్మయమున నేతలైనవి. అట్టి వానిలో కొన్నింటిని సూక్ష్మక్షేపితో బరామర్శింతము.

భక్తకవులు కృష్ణవరముగనో, శంకరవరము గనో వ్రాసిన హేళన శతకములు వ్యాజస్తతులు. స్తుతి గర్భితమైన నింద వ్యాజస్తతి. కాసుల పురుషోత్తమ కవి నూటికి నూలు పాళ్లు ఇట్టి కవియే, అతని ఆంధ్రనాయకశతకము మున్నెన్నదగినది; అందలి నూలు పద్యములు నిట్టివే.

‘అలు నిర్వాహకురాలు భూదేవియై
యఖిలభారకుడన్న యాఖ్య దెచ్చె
నిష్టసంపన్నురా లిందిర భార్యయై
కామితార్థదుడన్న ఘనత దెచ్చె
గమల గర్బుండు సృష్టికర్త తనూజుడై
బహుకుటుంబికుడన్న బలిమి దెచ్చె
గలుష విధ్వంసిని గంగకుమారియై
పతితపానదుడన్న ప్రతిభ దెచ్చె
అంద్రుబిడ్డలు దెచ్చు ప్రఖ్యాతిగాని
మొదటినుండియు నీవు దామోదరుడవె
చిత్రచిత్ర ప్రభావ ! దాక్షిణ్యభావ
హతవిమతజీవ ! శ్రీకాకుళాంధ్రదేవ !

ఇందులకు వ్యతిరేకముగా సైకి స్తుతిగా, గర్భితమున నిందగా దోషింపజేయు సన్నివేశములును సాహిత్యమున కానగును. సంస్కృతమున గల యొక చాటుశ్లోక మిందుల కుపబలకము. భార్య విధేయుడైన యొక ‘శిరస్సాదారు’ గూర్చిన కవితెగడత యిది.

‘ముఖస్థదారోః భగవాన్విధాతః
ఉరస్థదారోః భగవాన్ప్రమేళః
పార్శ్వస్థదారోః భగవాన్మమేళః
శిరస్థదారోత్వ చనత్వ దన్యః’

—శబ్దగత చమత్కార సల్లాపమిది.

ఉత్తమధ్వని కావ్యమగు తిక్కన విరాట పర్వములో సైరంధ్ర నిందాగర్భితమైన స్తుతి యిది.

‘నాదు వల్లభుండు నటుడింత నిక్కంబు
పెద్దవారి యట్లు పిన్నవారు
గాన పతుల విధముగా గాక యేలైలాషి
గాన నలగరాదు కంకభట్ట.’

—‘యద్యతాచరతి శ్రేష్ఠః తత్తదేవే తరేజనాః’

అన్న సూక్తి నమసరించినట్లు జెప్పచు భర్తలోని నటనను (ఎఱుగనట్లుండుట) విమర్శించుచున్నది.

పరిహాసమున్నది పాఠనకు బర్యావృతము. ఆంగ్లమున దీనిని 'Satire' అందురు. తన మొగము తప్ప పెఱుమొగములన్నింటి నగనఱుచు ముకురమే పాఠనమని 'Swift' నిర్వచనము. ముకుళించుకొన్న యంతరాత్మ వికసింపించు సూటిపోటు పాఠనము. మనోవ్యాధిగ్రస్తులకు సూదిమందు. మానవదోషముల జల్లించి బెరుసురాళ్ళుతేర్చు వాఙ్మయపు జల్లేడ పాఠనము. గుణములు దోషములుగ తెగడబడుట పాఠనముకాదు; దూషణము. కవి యావేశ వివశుడైనచో దూషణదోష దప్పడుగును. కనుక పాఠన కావ్యనిర్మాణ మసిధారావ్రతము వంటిది.

భక్తిశతకములలోపలనే పాఠన శతకములలోను లక్ష్యము ధర్మార్థ కామవైరాగ్యబోధ. ఇవి ప్రవృత్తి మార్గమును సంస్కరింప, భక్తిశతకములు నివృత్తి మార్గమును సంస్కరించును. పాఠన శతకకర్త హాస్య కుశలుడు కానిచో 'తిట్టుబోత'ని నిందవడును. ఆంగ్ల రచయితలలో 'డైడన్' పరిహాస శిల్పి కాగా 'హెపు' తిట్టుబోతనిపించుకొనెను. తెలుగు సాహిత్యములో పలుకులో తూనిక, ములుకులో వాడిమిగల వేమ నాదులు పరిహాస కవిబహూలుకాగా, రావణధమ్మీయ, చంద్రరేఖ విలాసకర్తలు లక్ష్యణ, జగ్గకపులు దూషణ కవులుగా యవప్రధ నందిరి. నీలివరుడుకాని రచయిత యవినీతిని చిత్రించవచ్చినచో, దనిచిత్రమే యందులో ప్రతిబింబించి, ఆత్మవంచనకరము, అవపాఠన పాత్ర మగు నాకావ్యము. నవ్వించబోయి నవ్వల పాలగును. లజ్జప్రతిఘటన గు కౌందర బరిశీలింతము.

వేమన : 'నానృషికుతులే కావ్యం' అన్న సూక్తి కచ్చమైన నిధానము వేమన. కావుననే మనకవియై మహాకవియైనాడు. రాగము, విరాగము, భాగము, యోగము నంటియునంటక చేబట్టిన తత్త్వవేత్త. 'ఉత్తముల మహిమ నీటికొలది లామరసుమ్మీ' యన్న కోవ కెనయైనవాడు. హాస్యరస వైచిత్రియందు సర్వాం గీణ పరిష్కరణము నందికొన్నవాడు. ఛలోక్తి, సర్వోక్తి,

సరసోక్తి, నిరసోక్తి, చమత్కృతి, నిరాకృత వేమయ్యకు బుక్కిలింతలు. సన్న్యాసి ముండనము నిత డెంత సరసముగ సలిపివాడో చిత్రగింపుడు.

'సతుల గవయనేల? సుతుల బడయనేల?
వెతులు పడగనేల? వెణ్ణితనము
నేలమీది రాయి నెత్తికెత్తిన యట్లు
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.'

'ఆకులన్నిదిన్న మేకపోతుల కేల
కాకపోయెనయ్య కాయసిద్ధి,
లోకులెల్ల వెణ్ణిపోకిచ్చు బోదురు
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ?'

లోభివాని జేసిన చిత్రపథ చూడదగినది.

'గొడ్డుటాపుర బితుకగుండ గొంపోయిన,
పండ్లరాలదన్న పాలిదు
లోభివాని నడుగ లాభంబు లేదయూ,
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.

పరిహాస సమ్మిశ్రితములై, సంస్కరణాభ్యుదయము గల వేమన పద్యము లన్నియు అక్షరలక్షణ. ఎన్నని యుటంకించుట?

కవి చాడపు:—'బూతాడక దొరకునవ్వు పుట్టు' దన్న కవి చాడపు ధోరణి ధోరణాంకుశము. కవుల కిమ్మని, యిప్పించుమని యితడు మంత్రులకు, రాజులకు వేసిన చురకలే తన్నిదర్శనములు.

'ఇయ్యగ నిప్పించంగల
య య్యకేగాని మీస మందఱకేలా?
యొక్కరు లేదా బారెడు
కయ్యమునకు? గుండవరపు కవి చాడప్పా?'

'ఏమియ్యని దొర పద్యము
నామంబిడి చదువుటెల్ల నాలుక తీటా?
రామకథా భారతమా?
కామింపగ? గుండవరపు గవి చాడప్పా?'

వేమనను దలపించుచు నితడు జేసిన లుబ్ధ నిగర్జణ మిది :

అనుచు వేడబోయిన
వెతనొందుచు వాని మోము వెలవెల బాటున్
అతిసార రోగపీడితు
గతి, నప్పా కుందవరపుఁ గవి చాడెప్పా!

ఇతని సేళనమునకు ముడివస్తువులు. దేవుడు—
దేవాలయము; రాజా—రాజనభ; దాత—లోభి; సంసారి—
వ్యభిచారి; ధనికుడు—నిర్ధనుడు; వేషము—భాష—
ఇత్యాదులు.

అడిదము సూరన:—ఇతని చురకలు వ్యంగ్య
విశిష్టమైన లోకనిగర్హణమునకు జూలినవి. మచ్చున
కొక్కటిఁ దిలకింతము.

‘ఆపన్నరక్ష సేయడుగాని సజ్జన
పీడనం బొనరింపఁ బిడుగుతునక
నయశాస్త్ర గరిచుపూనడుగాని దుర్జయ
వ్యాపారమునకు సిద్ధాంతవేత్త
కాసైనఁ దన సొమ్ము ఖర్చు సేయడు గాని
పరల సొమ్ము హరింప బ్రహ్మకాయ
కలనైన సత్యంబుఁ బలుకనోపడు గాని
యన్యతంబు లాడ సహస్రముఖుడు

అనుచుఁ దనదు చరిత్రంబులవని జనులు
నింద సేయగఁ బ్రదుకు దుర్మతి నృపుని
వైభవం బొరయని మెచ్చువాడె జడుడు
రామలింగేశ! రామచంద్రపురనివాస!

ఇందులో పిడుగుతునుక, సిద్ధాంతవేత్త, బ్రహ్మ
కాయ మున్నగు అవాడుకలోని గుణవాచక నామములే
హేళన కెంతో యుపకరించినవి.

పై రీతిగ సున్నితముగ జక్కిలింతలకు దిగుచు
కొందఱు, చుటుకుచుటుకున తేనె తీపులములు
మొనలు సవరించు నొరవడిన కొందఱు, కేవలము
నిట్టనిలువున జిటుకుచిటుకునఁ గుట్టుకటికతన
మున కొందఱు తెలుగు పలుకుబడిని నవ్వాసారము
విశ్లేషించుచు, బలుతెగల పరిహాసమున రసబ్రహ్మము
నందికొనిన తెలుగు హేళన శతకకవులు సాహితీ
లోకమున చిరస్థాయిలు; చిరంజీవులు.

‘జయంతి సుకృతినోః రససిద్ధాః కపిశ్వరాః
యేషాన్ వాస్తియశః కాయే జరామరణజన్
భయన్.’

కలగూరగంప

“ఈషణ-ఏషణ”

శ్రీ పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్యగారు ఏపిల్ భారతిలో ‘శ్రీ వీరబ్రహ్మాండ చరిత్రము’ను సమీక్షించుచు ‘ఈ షణ తయ’ను పదము వ్యవహారమునుబట్టి ప్రయోగించుట జరిగినదనియు, అది ‘ఏషణతయ’మని యుండిన సాధునియు తెలిపియున్నారు. దానిపై శ్రీ బండి నాగరాజుగారు జూలై భారతిలో లేఖ వ్రాయుచు తాము ఈషణతయమే సాధుని భావించుచున్నట్లును, ఏషణతయ పద సాధుత్వమునుగూర్చి తమకు తెలియదనియు తెలిపియున్నారు. ఈ శబ్దముల సాధుత్వాసాధుత్వ విషయమున నాకు కలిగిన యభిప్రాయమును పాఠకులకు మనవి చేయుచున్నాను.

శ్రీ సుబ్బయ్యగారు చెప్పినట్లుగా ‘ఈషణ’ యనుపదము వ్యవహారమునుబట్టియే ప్రయోగింపబడుచున్నది కాని యది సాణినియము ప్రకారమసాధువే. ఎట్లన తొదాదికమగు ‘ఇష’=ఇచ్చాయాం అను ధాతువుపై యున్ (లేక ల్యుట్) ప్రత్యయమును, దానికి ‘అన’ ఆదేశమును, ‘పుగంత లఘుపదస్య చ’ అను సూత్రముచే గుణమును రాగా ‘ఏషణ’ అనియే సిద్ధించును— ఇటు గుణ మనివార్యమగుటచే ‘ఈషణ’ యన రూపమేర్పడుట కనకశములేదు. గుణము రాకున్నను ఇష్ ధాతువులోని ఇకారమునకు దీర్ఘము వచ్చు. మార్గమును లేదు. కనుక ఇష్ ధాతువుపై ‘ఈషణ’ అరు రూప మేర్పడదు. ఈష్ ధాతువుపై యున్ ప్రత్యయమో, ల్యుట్ ప్రత్యయమో చెప్పి ‘ఈషణ’ పదమును సాధితమన్నను ఇచ్చార్థకమగు ఈషధాతువు లేదు— కనుక ఇష్ధాతువుపై యున్ ప్రత్యయము వచ్చినచో ఏషణ అను స్త్రీలింగ రూపమును, ల్యుట్ ప్రత్యయము వచ్చినచో ‘ఏషణమ్’ అను నపుంసక లింగరూపమును ఏర్పడును. ఇచ్చార్థమున ఈ రెండు పదములే సాణినియములు. ‘ఈషణ’ పద— మిచ్చార్థమున అసాణినియమే. కనుక దారైషణమ్ ఇత్యాదులే సాధువులు.

సుప్రసిద్ధ పండితులు శ్రీ తారానాథ తర్క

వాచస్పతి భట్టాచార్యులు కూర్చిన ‘వాచస్పత్యము’ నందలి ఈ పదమును గూర్చిన వివరములను పాఠకులు గమనింతురుగాక.

ఏషణ:— ఇష ఇచ్చాయాం; ణిన్, భావే యుచ్. ఏషణా పేరణాయాం పుత్రలోక విత్త కామనాయాం చ. స్త్రీ. ‘న కశ్చిదన్యః సంసార ఉక్తా దస్త్యేషణాత్రయాత్ (వేదాం.)’ ‘యాప్యేవం పుత్రైషణా సా విత్తైషణా యా విత్తైషణా సా లోకైషణా భే ప్యేతే ఏషణే భవతః’— శ. బ్రా. 14-6, 4, 1.

—శ్రీ ఆర్. శ్రీహరి.

ఈ ష ణ త్ర య మః—

ఏ ష ణ త్ర య ము

ఏపిల్ నెల భారతిలో ‘శ్రీ వీరబ్రహ్మాండ చరిత్ర’ మను కావ్యాన్ని సమీక్షిస్తూ, నేను అందలి ‘ఈషణత్రయము’ అను ప్రయోగాన్నిగూర్చి ‘ఈషణ త్రయమును వ్యవహారమునుబట్టి ప్రయోగించుట జరిగినది. ఇటు ఏషణత్రయమని యుండిన సాధువు’ అని వ్రాయగా, జూలై భారతిలో శ్రీ బండి నాగరాజుగారు దీన్ని ఆక్షేపిస్తూ బ్రాహ్మణ్యులలో ఈషణ మనియే ఉన్నదనీ, ‘దారైషణ’ ఇత్యాదుల్లో పదచ్చేద మెట్లో తెల్పవలసినదనీ వ్రాసినారు. అందులకు సమాధానము:—

ఇది సంస్కృతపదము. కనుక దీని సాధుత్వాసాధుత్వాలను ఆ భాషానియమాలవల్లనే నిర్ణయించవలసియున్నది. సంస్కృత నిఘంటువులందెచ్చటను ‘ఈషణ’ శబ్దము ‘కోరిక’ అనే అర్థంతో కన్పట్టదు. గురుజాలప్రబోధికలో ‘ఇచ్చా’ శబ్దవ్యుత్పత్తివద్ద ‘ఏషణమిచ్చా’ అనియే కలదు. అంతేగాని ‘ఈషణ మిచ్చా’ అని లేదు. శ్రీ మామిడి వేంకటార్యులవారి ‘శబ్దార్థ దీపిక’లో ‘ఏషణ’మే ఈ యర్థంతో ఇవ్వబడింది. కాని తెలుగు నిఘంటువులైనవానిలో

బ్రాహ్మణము ఈషణ, ఇషణములను, అంధ్ర వాచ సృత్యము వీనికితో ఏషణమును; శబ్దరత్నాకరము మొదట ఇషణమును, అనుబంధమున ఈషణమును— 'కోరిక' అను నర్థంలో పేర్కొనియున్నది. కాగా తెలుగు నిఘంటువుల ప్రకారం ఇచ్చార్థమున ఇషణ, ఈషణ, ఏషణము లున్నవనుట ఫలితాంశం.

ఇకపై వాని రూపనిష్పత్తి, సాధుత్వములను పరిశీలిద్దాం. (1) ఈషణ, ఈషణమ్—అను రూపములు 'కోరిక' అనే అర్థంలో సంస్కృత ప్రయోగాల్లో లేవు. అర్థాంతరమునమాత్రమే ఆ యర్థమును వుదుర్చుకోవాలి. 'ఈషగతి హింసాదానేషు' అను ధాతువుపై 'హేతు మణ్ణిచ్—యుచ్— చేసినచో 'ఈషణ'రూపము సిద్ధించును. కాని అప్పుడు దీనికి 'కోరిక' అనే అర్థాన్ని సంస్కృత ప్రామాణికములు తెల్పులేదు. కనుక ధాతువులకు అనేకార్థములు చెప్పవచ్చుననే సంప్రదాయాన్ని ఆశ్రయించాలి. ఇది అగతిక గతికము!

ఇషధాతువులు మూడు కలవు. (1) 'ఇష' లేదా 'ఇష'—ఇచ్చాయాం (తుదాది) దీనికి ల్యుట్ ప్రత్యయము, 'అవ' ఆదేశము, లఘూపధగుణము రాగా 'ఏషణమ్' అను నపుంసక రూపం వస్తుంది. అట్లే ణిచ్ ప్రత్యయము, యుచ్ ప్రత్యయము, ణిజ్ నమరాగా 'ఏషణా' అగును. అప్పుడు 'కోరిక'—అని అర్థం.

(2) దివాదులలోని 'ఇష=గతా'; (3) క్ర్యాదులలోని 'ఇష—ఆభిక్షేప్య అను వానికిని 'యుచ్' రాగా 'ఏషణా' అనే స్త్రీలింగ రూపం వస్తుంది.

ఇందులకు ప్రమాణాలు. (1) లలితా త్రిశతిలో 'ఏషణా రహితాదృతా' అని నిర్నివాదంగా ఉన్నది. ఇచ్చట శాంకరభాష్యంలో, 'ఏషణా=ఇచ్చా. సా త్రివిధా. ఏతల్లోక జయాయ పుత్రైషణా; పితౄ లోక జయ సాధన కర్మ సంపాదనీయ విత్తైషణా; ఉపాసనాదినా జయసాధనం లోకః తస్మిన్నేషణా లోకై షణా'—అని కలదు. పై నామము కాది విద్యలోని రెండవ అక్షరమగు 'ఏ'తో ప్రారంభింపబడింది. ఇటు 'ఈషణా' అనేందుకు వీల్లేదు. (2) బృహదారణ్య కోపనిషత్-5 అధ్యాయ-5 బ్రాహ్మణమున 'ఏతంవై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణా యాశ్చ, విత్తైషణాయాశ్చ, లోకైషణాయాశ్చ

వృత్తాయ అథ భిక్షాచర్యం చరన్తి. యాహ్యేవ పుత్రైషణా, సావిత్తైషణా, యావిత్తైషణా సా లోకైషణా—ఉభేహ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః' అని కలదు. ఇక్కడ శాంకర భాష్యమునను, ఆనందగిరి వ్యాఖ్య యందును, 'ఏషణా' అను రూపమే గ్రహింపబడినది. మరియు, 'ఏషణా=కామః' అని శాంకరభాష్యంలో కలదు. ఇటు రంగరామానుజభాష్యమున 'ఏషణా' అను రూపమే సాధింపబడియుండగా, వావిళ్లవారు 'పుత్రైషణా, విత్తైషణా, లోకైషణా' అని గుణసంధి రూపములతోనే ముద్రించినారు. మరి, 'ఈషణా' రూపమే రామానుజుల-అభిప్రాయమైతే, అటు వారిచ్చిన ప్రక్రియ వారికే విరోధిస్తుంది.

'ఇష' ధాతువులపై, ఏ యర్థములందునూ 'ఈషణ' రూపం సిద్ధింపదు. ఇది ముద్రాపకదోషం. ఇలాంటి వానిని చూచియే బ్రాహ్మణులు దారేషణ, ధనేషణ, ఇత్యాది గుణ సంధి రూపాలనే ఉదహరించాయి. ఇక వేమన ప్రయోగమునను (471) 'ఏషణ త్రయము' అనుటయే ఉచితము. కాదేని, 'ఈష=గతి హింసా దర్శనేషు' అను ధాతువునకు ల్యుడంత రూపము 'ఈషణమ్' గనుక, దీనిని గ్రహించి, 'కోరిక' అనే అర్థం సరసంగా కుదురుకున్నా—ఎలాగో సరిపెట్టుకోవాల్సివస్తుంది. ఈ అర్థంలో ప్రత్యేక ధాతువు లున్నపుడు—ఈ గొడవ వృధా గదా!

మరియూ, మల్లినాథాదులందరూ ప్రామాణికునిగా గ్రహించిన 'నారార్ధార్థ సంతేష' నిఘంటుకర్త కేశవుడును, 'నారాచే పునరేషణః, నారాచ్యాం త్వేషణీ స్త్రీస్యాత్, కుస్తు మ్బుర్యాంతు సైషణా; ఇచ్చాయాం క్లీచ్చతే, ర్జేతు వ్యాపారే, నవ్ స్త్రీ యోర్యదా. ఏషణం చైషణా చేతిస్యాత్' అన్నాడు. దీనింబట్టి 'ఏషణః=ఇనుపబాణము; ఏషణీ=నారాచీత్రము; ఏషణా (ఇష=గతా) కొత్తిమిరి; ఏషణమ్, ఏషణా (ఇష=ఇచ్చాయాం)=కోరిక అనే అర్థాలు సిద్ధిస్తున్నాయి. ఇక 'ఈష=ఉంచే—(భృరి) ధాతువుంది. ఇది 'ఈషణమ్' అవుతుందిగాని 'ఉంచన' మని అర్థం.

కనుకనే సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువున, (1) 'ఈషణము=సం. వి. ణ. (అ, ఆ, అ) త్వర పడునది; త్వరపెట్టునది; వి. అ. న. త్వర. (2) ఏషణ=సం. వి. ఆ, స్త్రీ; (దారపుత్ర ధనాదులందరి) కోరిక;

(ఉదా॥ దారైషణ, పుత్రైషణ, ధన్వైషణ); కొత్తిమిరి; యాచన (3) ఏషణము=సం. వి. అ. పుం. ఇసుక అమ్మ; వణ వివరణ వ్యాపార విశేషము, (4) ఏషణి=సం వి. ఈ (స్త్రీ; నారాచి, త్రాసు, శలాక-అనియు గలవు. అంతేగాని 'ఇషణ' రూపము లేదు.

శ్రీ నాగరాజుగారు 2-8-'74 నాటి వారి లేఖలో (నాకు వ్రాసిన) సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువులో రెండు రూపాలూ వున్నవి. మరి ఒకటి సాధువేమిటి? మరొకటి అసాధువేమిటి? అని వ్రాసినారు. అచ్చట రూపాలున్నా యవ్వారు గాని, అచ్చట అయీ రూపాకు వారిచ్చిన అర్థాలు గమనింపక పోవుట ఆశ్చర్యంగా వుంది. కనుక 'ఏషణ' మున్నగు సంస్కృత శబ్దముల రూపాలు, అర్థాలు నిర్ణయించటంలో ఆ భాష నిఘంటువులు, వ్యాకరణాలు, మహాకవుల ప్రయోగాలు ప్రామాణ్యము. అంతేగాని, తెలుగు కావ్యంలో ప్రయోగించబడిన సంస్కృత శబ్దాలగూర్చి తెలుగు ఆచారం ప్రకారం వర్ణించడం న్యాయం. దాన్ని సిద్ధాంత కౌముది సులోచనాల్లో చూచి, సాధువుకాదని కొట్టివేయుడం సరియైన సమీక్షా పద్ధతీకాదని తలంచే పక్షంలో, ఇక దాన్ని సంస్కృత శబ్దమని వ్యవహరించాల్సిన పనేముంది? 'ఈ షణము' అనేది అర్థాంతరమున 'కోరిక' అనే అర్థంలో లోకరూఢి అయింది కాబట్టే తెలుగు కవులు, తెలుగు నిఘంటుకారులు గ్రహించారు. అంతమాత్రాన అదే సాధునని తలంచితే, మరి లోక వ్యవహారంలో 'కమండలము' వంటి అసాధు శబ్దాలు ఎన్నో ఉంటాయి. ఇక అన్నీ సాధువులు కావలసిందేనా? లోకవ్యవహారం, రూఢి వున్నది కాబట్టే నా సమీక్షలో 'వ్యవహారమును బట్టి ప్రయోగించుట జరిగినది' అని అంటూ 'అది' 'ఏషణ'మని యుండిన సాధువు' అని వ్రాసినాను.

కనుక 'ఈష' ధాతువునుండి వచ్చిన 'ఈషణ' శబ్దానికి 'కోరిక అనే అర్థం ప్రామాణికముగ సమ్మత మగుచో నా కభ్యంతరం లేదు. 'ఇష' ధాతువునుండి అయితే మాత్రం లఘాపథ గుణం విధిగావచ్చి, 'ఏషణ' రూపమే సిద్ధిస్తుంది.

ఈ, ఇషణ, ఈషణ, ఏషణ శబ్దాల సాధుత్వా సాధుత్వాల్లోగల నా సందేహాలను లేఖద్వారా తీర్చిన

'అభినవ నన్న పాఠ్య' బ్రహ్మశ్రీ పిళ్ళవేటి విశ్వస్థి శాస్త్రి (నెల్లూరు) గారికి నేనెంతయో కృతజ్ఞుడను ఇన్ని విషయాలు తెల్పుకొన్నాను అవకాశం కల్పించిన శ్రీ బండి నాగరాజు గారికిని కృతజ్ఞుడను.

— శ్రీ పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య.

గుణాధ్యుడు-హర్షుడు

భారతి జూన్ 1974 సంచికలో 'నాగానందము గుణాధ్యుడు-హర్షుడు' అను వ్యాసం ప్రకటించబడింది. ఈ వ్యాస రచయిత డా. ముదిగొండ శివ ప్రసాద్ గారు. ఈ వ్యాసంలో కొన్ని లోపాలు కన్పిస్తున్నాయి. వాటిని చూపడం ఈ వ్యాసముయొక్క ఉద్దేశం.

1. గుణాధ్యుడు రచించిన బృహత్సూత్రంలోని జీమాతవాహనుని కథను హర్షుడు తన నాటకానికి ఇతివృత్తంగా తీసుకున్నాడు. హర్షుడు అమూలకమైన కొన్ని కల్పనలు చేశారు. అలాగే మూలాన్ని మరికొన్ని చోట్లు వదిలివేశారు. 'ఆ తులనాత్మక పరిశీలనాన్ని ఈ వ్యాసంలో వివరిస్తాను. చిత్రగించండి.' అనారు శివప్రసాద్ గారు. వదిలి వేసినవి అని మూడు విషయాలు చెప్పారు. అందులో మొదటిది ఇలా ఉంది. 'మూలంలో జీమాతకేతువు ఉద్ఘాటననంలో ఒక కల్ప వృక్షం వుంది. దానిని జీమాతవాహనుడు మానవాళి కోసం దానం చేస్తాడు. హర్షుడు ఈ వృక్షాంతాన్ని వదిలివేశాడు' ఈ వృక్షాంతాన్ని హర్షుడు వదిలివేసినట్లేలా అవుతుంది. గత ఇరవై సంవత్సరాల నుండి నాగానందాన్ని ఏదో ఒక రూపంలో ప్రతి నిత్యమూ చదివే అదృష్టాన్ని పొందిన డా. శివప్రసాద్ గారికి హర్షుని పైవాక్యం కంటబడలేదో - లేక - మూలంలోవలె ఆ వృక్షాంతాన్ని యథాతథంగా వ్రాస్తేనే వదిలివేయనట్లే తెలియదు.

2. మూలమూ నాగానందమూ రెండూ చదివితే ఇరువురూ మహాకవులనేనిస్తుంది మనకు - అని ఒక చోట, 'మూలకథ అనే బంగారాన్ని హర్షుడు

సువర్ణ కమలంగా దృశ్యంగా తీర్చిదిద్దాడు' అని వ్యాసంతమున చెప్పిన శివప్రసాద్ గారి మాటల్లో వైరుధ్యం కానవస్తుంది.

3. హర్షుడు వదలి వేసినవి, కల్పించినవో అని చెప్పిన పదవ రచయిత ఇలా వ్రాశారు. 'ఇలా హర్షుడు ప్రశంసాపాత్రమైన మార్పులు కొన్ని చేసిన మాట వాస్తవమే! అయితే హర్షుడు తన్నుగూర్చి తాను 'నిపుణుడైన కవి'నని సూత్రధారుని ముఖతః చెప్పుకున్నాడు...మూలం మూచేవరకూ నేనూ నిజమేననుకున్నాను. కాని ఇదంతా గుణాధ్యక్ష కథలోనే వున్నది కదా! అమూలకంకాని ఈ కథా కౌశలానికి హర్షుడెలా ప్రశంసాపాత్రుడు? 'వైదిక—బౌద్ధమతాల మధ్య సామరస్యం సాధించటంలో హర్షుడు కల్పించినదేది లేదు. అదంతా మూలంలో ఉన్నమాట నిజమే. మూలంలో ఉన్నదన్నట్లుగా విషయాన్ని చెప్పటం వల్లనే ఒక కవి నిపుణుడినిపించుకుంటాడు. మూలకథ ఆధారంగా స్వశోల కల్పితమైన చమత్కారాలు, కవితా సౌందర్యాలుచేస్తూ ఆ కథను రసానుగుణంగా నాటకీకరించడమే ఒక గొప్ప నైపుణ్యం కాదా!

4. 'తన గొప్పతనానికి లోపం వస్తుందనే భయంతో గుణాధ్యక్షుడు వాడిన ఎన్నో అలంకారాలను పూర్తిగా హర్షుడు వదిలివేశాడు' అని చెప్పి నాలుగు అలంకారాలను ఉదాహరించి 'ఇవేనీ నాగానందంలో లేవు. అందుకు కారణం గుణాధ్యక్షుని అలంకారాలు యథాతథంగా వాడుకున్నాడని ఆక్షేపిస్తారేమోనన్న హర్షుని భయమే కారణం కావచ్చు. అంతే కాని ఈ గుణాధ్యక్షులంకార చమత్కృతులు వచ్చక పోవడం కారణం కాదు.' అని డా. శివప్రసాద్ గారన్నారు. దీనిని బట్టి శ్రీ శివప్రసాద్ గారు శ్రీ హర్షుని ప్రతిభాహీనునిగా లెక్కించవల్సి తోస్తుంది. అనువాదకుడైన ఒక కవి మూలకథను కథలోని భావాలను, అలంకారాలను యథాతథంగా వ్రాస్తేనేకాని అతడొక కవిగా నిపుణుడుగా లెక్కించబడడేమో డా. శివప్రసాద్ గారి

దృష్టిలో. సంస్కృత మహాభారతాన్ని తెనిగించిన కవి త్రయం మూలంలోని ఎన్ని అలంకారాలను వదలలేదు. ఎన్నిటిని కల్పించలేదు. అలాగే హర్షుడునూ. మూలకథాకారుడైన గుణాధ్యక్షుని రచనా పద్ధతి వేరు. హర్షుని రచనా పద్ధతి వేరు. కథాకథనము మూలకారుని ధ్యేయం. మూలకథను ఆధారంగా మాత్రం తీసుకొని తన ప్రతిభచేత దానిని రసవత్పరంగా నాటకీకరించడం హర్షుని ధ్యేయం. అంతేకాని మూలకారుని అలంకారాలను వదలడం వదలకపోవడం హర్షుని భయాభయాలతో సంబంధం లేదు.

హర్షుడు వదలివేసినవి శ్రీ శివప్రసాద్ గారు దాహరించిన నాలిగింటిలో మొదటి అలంకారాన్ని గురించి కొంత వివరించాలి. 'సౌపర్ణోపాఖ్యాన కథలో అచ్చుతనం నాకదలచిన నాగుల నాలుకలు చీల్చాయని చెప్పతూ 'మిక్కిలి లోలగుణం కలవారు పరిహసం' పాలుకాకుండా ఎలా వుంటారు?' అని అర్థాంతరన్యాసాలంకారంలో గుణాధ్యక్షుడు చెప్తుాడు' అని వ్రాశారు. వ్యాసం మొదట్లో హర్షుడు 'వదలివేసినవి' అని మూడు విషయాలను తెలిపారు డా. ప్రసాద్ గారు. అందులో మూడవది ఇలా ఉంది. 'మూలంలో సౌపర్ణోపాఖ్యాన గాథ వుంది. దీనిని వివరంగా శంఖచూడుడు జీమూత వాహనునికి చెప్తుాడు. హర్షుడు ఈ గాథను మొత్తాన్ని వదిలివేశాడు.' హర్షుడు 'సౌపర్ణోపాఖ్యాన గాథను మొత్తాన్ని వదిలేశాడని చెప్పి అందులోనిదే ఒక అలంకారాన్ని తీసుకొని దానిని హర్షుడు వదలివేశాడని చెప్పడంలో అర్థమేమింది. ఇది 'తలకాయే పోగా చెవుల పోల కేడ్చిన' సామెతలా' ఉంది.

'మూలకథ అనే బంగారాన్ని హర్షుడు సువర్ణ' కమలంగా 'దృశ్యంగా తీర్చిదిద్దా'డని అన్నప్పటికీ శ్రీ హర్షునియెడ డా. శివప్రసాద్ గారు నిరదరణ భావాన్ని కలిగియున్నట్లు ఆయన వ్యాసంవల్ల తెలుస్తుంది. ఇది సరియైన దృక్పథం కాదు.

— శ్రీ ఎ. భూమయ్య.

గ్రంథవిమర్శలు

స్వ విషయం

(రెండవ భాగము)

(రచన : శ్రీ లింగం వీరభద్రదయ్యచౌదరి బి. వి. (ఆక్జన్) ఐ. ఆర్. ఎస్. బారిష్టర్—ఎల్ లా. రిటైర్డ్ ఇన్ కమ్ ట్యాక్సు కమిషనర్. పంజీషీయర్లు : త్రివేణీ పబ్లిషర్స్, మచిలీపట్నం—1, మదరాసు—60001. మూల్యం : రు. 9.)

ఈ గ్రంథం మొదటి భాగంకంటే ఎక్కువ ఆసక్తికరమయినది—ప్రయోజనకరమయినది రెండవ భాగం. 393 వ పుటతో ప్రారంభమై 764 వ పుటతో పూర్తవుతుంది. 27-7-1973 న పూర్తి చేశారు ఈ భాగాన్ని.

ప్రాజెక్షనరీ ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ ఆఫీసరు, యాక్టింగు ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ ఆఫీసరు, ఖాయండిన ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ ఆఫీసరు, ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ అప్పిలేట్ అసిస్టెంటు కమిషనరు, అనే నాలుగు పెద్ద అధ్యాయాలున్నాయీ ఈ భాగంలో. 1 ఉపశీర్షికలున్నయీ.

ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ ఆఫీసర్లలో ఒకరు ఒకానొక వృథు 'మీరు సమ్ములను గురించి ఎక్కువగా అనుకొనుచున్నారు.' అన్నాడట. దానిమీదట చౌదరి గారికి చిర్రై 'నేను గొప్పవాణనుకుంటే, ఈ చిన్న ఉద్యోగములో ప్రవేశించి ఉండేవాడనేకాను. నేను ఆక్స్ ఫర్డ్ గ్రాడ్యుయేట్ను. బారిష్టరును అయినా, దురహంకారిని కాను' అని సమాధానం చెప్పారట. ఈ వాక్యంలో 'అయినా' అనే పదానికి బదులు అయినప్పటికీ అని ప్రయోగించివుంటే ఇంకా ఎక్కువ జాచిత్యం వచ్చి ఉండేది. ఈ సమాధానం చౌదరిగారి స్వతంత్ర ప్రవృత్తిని సుతారంగా నూచిస్తుంది. 374 వ పుటలో శ్రీ చౌదరిగారు ప్రస్తావించిన పరిస్థితి యీనాటి కయినా మారలేదు. కొంతకాలంగా ఒక శాఖలో పని చేస్తున్న వ్యక్తులు, తమ శాఖలో ప్రవేశించే కొత్త అభ్యర్థులను ఈనాడు కూడా కొంచెం ఇంపుమించుగా ఇదే విధంగా తిప్పలు పెడుతుంటారు. తమంటే అధిక విద్యావంతులూ, నిపుణులూ తమ దగ్గర పని

చెయ్యడానికి వస్తే, అప్పటికే ఆ శాఖలో పాతుకుని పోయినవారు అది వారి సామాజ్యం అని భాించి, కొత్తవారుచేసే పనులలో తప్పలను వెద డం పరిపాటి. ఈ గ్రంథంలో సాంఘికమయిన సార్వజనీనత కలదన డానికి మాత్రమే యీ వాక్యాల నుదహరించడం జరిగింది.

గంజాం జిల్లాలో పనిచెయ్యడానికి వెళ్లి, ఆ శాఖ జరిపే ఉత్పత్తిభాషా పరీక్షలో చౌదరిగారు కృతార్థులయిన పద్ధతిని చమత్కారంగా చెప్పారు చౌదరిగారు.

వ్యక్తిశీల పరిశీలన :

తనవద్ద పని చేసిన గుమాస్తాలూ, తన పై ఆధికారులూ, తనతో పనిచేసిన వ్యక్తులు ఎటువంటి వారయినా నిశితంగా పరిశీలించి, వస్తునిష్ఠంగా చిత్రించారు ఈ మేధావి. 'ఇన్ కమ్ ట్యాక్స్ ఆఫీసరు ప్రసాదరావుగారు మంచి హృదయం కలవారు.' 398 వ పుట. 'చిన్నపని అయినను తు. చా తప్పకుండా మిక్కిలి జాగ్రత్తగా పరిశీలించేవారు. ప్రతి చిన్ని విషయం కాగితంమీద ఎక్కువలసిందే' 398 వ పుట. ఈ వాక్యంలో కాగితం మీదికి అని ఉంటే సుష్టంగా ఉంటుంది. అయినా ఇది వ్యాకరణ దోషం కాదు గదా యీ రోజులలో. అసలు సంగతి—మనశ్శీల పరిశీలనపట్ల ఈ గ్రంథకర్త శక్తిని నిరూపించుతావి ఇటువంటి వాక్యాలు. ఇంకా చాలా ఉన్నాయీ ఇట్టి ఉదాహరణలు ఈ గ్రంథంలో. వీరి తరువాత వచ్చిన తురగా రామచంద్రరావుగారు మిక్కిలి చురుకైన మెదడు కలవారు: వారు కూడా శ్రద్ధాభక్తులతో పని చేసేవారేకాని, ప్రసాదరావుగారి వలె అంతగా స్తనశల్య పరీక్ష చేసేవారు కారు' 399 వ పుట. పైన చెప్పిన మనశ్శీల పరిశీలనా దృష్టికి వస్తునిష్ఠమయిన చిత్రణకు ఇది మరొక ఉదాహరణ. అయితే ఒక మనవి. 'మిక్కిలి చురుకైనవారు' అంటే చాలదా? 'మెదడు కల' అనవసరమేమో ననిపించుతుంది. అదేవిధంగా 'స్తనశల్య పరీక్ష' అనే బదులు శల్య పరీక్ష అంటే చాలదా ఇక్కడి సందర్భాన్నిబట్టి 'వాక్యం తీరమ

బట్టి. 'ఎంత స్నేహితిగా, విశాలహృదయముగా వుడినా ప్రసాదరావుగారు ఆచార పరాయణుడు' 400 వ పుట. ఆ రోజు లటువంటివి. ద్వంద్వ మహాప్రస్థానిల వ్యక్తులు ఈనాడు మాత్రం ఎంత మంది లేరు కనుక.

షాకార్జానకి, కృష్ణకుమారి, వారి తండ్రి వెంకటగిరిలో 1949 నుంచి శ్రీ చౌదరిగారికి పరిచయం కలదు (402 వ పుట).

హస్తశాల చరిత్ర :

గుంటూరు 2 వ సర్కిల్లో ఇన్ కవ్.టాక్స్ ఆసీసరుగా పనిచేసే రోజులలో శ్రీ చౌదరిగారు గుంటూరు తాలూకాలోని అమరావతిని చూచి వచ్చారు. అక్కడి బౌద్ధస్థూపం, అమరేశ్వరాలయం, శ్రీ వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినామ గుడిగారి కంచు విగ్రహాలను పర్యవేక్షించారు 405 వ పుటలో. ఈ కాలపు యువకులలో ఎంతమందికి తెలుసో యీ విశేషాలు. రచయితలలో యెంతమందికి తెలుసో మరి! వీటిని గురించి ఆవేశ పూరితమయిన గేయాలు కొన్ని వెలువడిన మాట నిజమే.

ఆ తరువాత 406 వ పుటలో సత్తెనపల్లి విశేషాలను పరిచయం చేశారు. 'అయ్యా మీరు వచ్చారు, బాబో తాడువేసి నీళ్లు తోడుకున్నారు. అంతే' అన్నాడుట ఆ గ్రామ మున్సిఫ్ (407) ఈ వాక్యం అర్థం వివరించనవసరం లేదనుకుంటాను గానీ శ్రీ చౌదరిగారి నిజాయితీకిది మరొక నిదర్శనము.

ఇక ఆ తరువాత మాచెర్ల గ్రామం వర్ణన. 1931 లా మాచెర్ల ఒక పెద్ద గ్రామం మాత్రమే. బ్రహ్మనాయుడి కథను, వీరభద్రస్వామి దేవాలయాన్ని పరిచయం చేశారు. 407 వ పుటలో చరిత్ర యందాసక్తి గలవారూ చారిత్రక పరిశోధకులూ పరిశీలించదగిన అంశాలు కావాలి?

'క్రొత్త బిచ్చగాడు పొద్దెరుగడని అనుభవజ్ఞుడైన శ్రీ నారాయణ అయ్యంగారు పన్ను విధించిన రెండుమూడు చిన్నకేసుల్లో ఏవో కొద్ది పారపాట్లు జరిగినవని నేను మునుమునకు చూడక ఆ పన్ను విధింపులను మార్చి పెంచాను.' 409 వ పుట. ఇది ఈ గ్రంథకర్త నిజాయితీకి నిదర్శనంలో ఒకటి. స్తన శత్యపరీక్ష! అనే పదాన్ని శ్రీ చౌదరిగారు ఈ

గ్రంథంలో అన్ని ఎక్కువసార్లు ప్రయోగించడంలో సజేష మేమిటో?

'సదాశయ ములతోనూ, వర్ణవివక్షత లేకుండా అన్ని తరగతులకు అన్ని కులాలవారిని చేర్చుకొని ఆ స్కూలు (శాందా నికేతనం) నడుపబడుచున్నా కొంత కులపక్షపాత ముండినదా అని పించింది' 411 వ పుట. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు గుంటూరులో నిర్వహించిన శారదా నికేతనం గురించిన అభిప్రాయం మిది. ఈ రచయిత పరిశీలనా దృష్టిని సూచించుతుంది.

పాడుదేశం వెంకటస్వామినాయుడుగారి కుమారులు వెంకటకృష్ణయ్యనాయుడు, చెంగల్వరాయ నాయుడుగారితో తమ స్నేహాన్ని 414, 415 పుటలలో వివరించారు. ఈ సందర్భంలో ఒక మనవి 415 వ పుటలో 'స్వసామాన్య' 'ఎలెక్షన్లు' అనే పదాన్ని ప్రయోగించారు. ఈ మాటలు తప్పుకాదు. లోంలో వాడుకలో ఉన్నవే. కానీ శ్రీ చౌదరిగారి వంటి పండితులు 'సాంస్కృతిక ఎన్సికలు' అని ప్రయోగించితే బాగుండి ఉండేదనుకుంటాను.

అనుభవజ్ఞు లయినప్పటికీ చిన్న ఉద్యోగాలలో పనిచేసే కొంతమంది వ్యక్తులు ఈర్ష్యతో తమపై అధికారులను ఇరుకున పెట్టాలని వివిధంగా యత్నించేది 419 వ పుటలో సామివాదఅయ్యర్ ఉదంతం సూచించుతుంది. ఇటువంటి వ్యక్తులు ఈనాడు మాత్రం లేరా? తమ! పారపాట్లను నిస్పృహిగా భేరిజ లేసుకునే సమస్తాన్ని ఈ గ్రంథకర్తకు కలదని 423 వ పుటలో మదనపల్లి క్యాంపులో జరిగిన సంఘటనను వివరించిన రీతి విశదం చేస్తుంది. సాహిత్య లక్షణాలలో రీతి ఒకటి గదా.

చిత్తూరు, మదనపల్లి, వాయిల్ పాడు, తిరుత్తణి, పుంగనూరు, కలగుండికుప్పం వంటి పట్టణాలను గురించి శ్రీ చౌదరిగారు చేసిన వర్ణనలు ఈ తరం యువకులూ, యువ రచయితలూ చదివి ప్రేమించదగినట్టివిగా ఉన్నవి.

'ఒకచోట ఒక యువకుని కలుసుకొనుట తటస్థించింది. అతనితో మాట్లాడి మీరు ఏకాగ్రతతో చదువుచున్నారని అడిగాను. ఆయన చిరునవ్వు నవ్వి 'నేనిక్కడి సబ్ కలెక్టరు' అన్నాడు. 480 వ పుట.

చౌదరిగారి నిర్మోగమాటాని కొక ఉదాహరణ. అయితే యీ వాక్యంలో 'కలుసుకొనుట తటస్థించింది' అనే బదులు సంస్కృతభాష పరిజ్ఞానంగల చౌదరిగారు కలుసుకున్నాను అనే సలహార్ని క్రియను సయోగించి ఉండవచ్చు. కలుసుకొనుట—తటస్థించింది అనుట తప్పు కాదు వ్యాకరణరీత్యా, కానీ వాక్యం ఇంపుగా ఉండాలి గదా. 'బెజవాడ కాదు బ్లెజ్వాడ' అన్న శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి ముచ్చటకు పాత్రుడయిన ఈ గ్రంథకర వ్రాసిన పుస్తకం గురించి మరో పుస్తకం వ్రాయాలనిపించేట్లున్నది ఈ రచనా పద్ధతి.

'దగ్గగావున్న శ్రీ రంగాచారిని విగా పేరేపటి' అడిగినారట. తత్తర డి కాబోలు 'మిస్టర్ రంగాచారి' అన్నాడు. కమిషనర్ గారూ తనకు తానే మిస్టర్ అన్నాడని కాబోలు. కనుబొమలు పైకెత్తి హో అన్నాడు 435 వ పుట. చతుర సంభాషణలో, గర్భితంగా వుండే విమర్శను ధ్వనిపజేస్తుంది ఈ వాక్యం.

ఇన్ కమ్ టాక్స్ ఆఫీసరుగా 1932 అక్టోబరు 31 నుంచి 1936 మార్చి 31 వరకూ పనిచేసిన చౌదరిగారు బరంపురం విశేషాలను హృద్యంగా చూపించారు ఒకటిగల పాతకులకు. అనాడు ఉదయం వారు ఇండ్లు కట్టుకునే పద్ధతిని 447 వ పుటలో పరిచయం చేశారు.

'చిన్న మూలధనంతో' అని ప్రయోగించారు చౌదరిగారు 448 వ పుట 4 వ పేరాలో. 'తక్కువ పెట్టుబడితో' అంటే హాయిగా ఉంటుంది గదా? అదే విధంగా 449 వ పుటలో 'పెద్దగా వ్యాపారం చేసే వారు' అన్నారు. 'ఎక్కువగా, భారీగా' అనే పదాలో ఏదో ఒకటి ఉపయోగించవచ్చు. 'ఏజెన్సీ ప్రాంతపు గ్రామాదుల్లో' అన్నారు 452 వ పుటలో. గ్రామాదుల్లో అనే పదం వాడుకలో ఉన్నదే. కానీ వాడుకలో ఉన్నంతమాత్రాననే అది ఒప్పు అని అంగీకరించి గ్రంథస్థం చెయ్యవలసరాలేదు. గ్రామాలలో అంటే చాలు. గ్రామాదుల్లో అనగా పల్లెలూ. శివార్లూ, పెద్ద గ్రామాలవంటివన్నీ చేరుతయ్యే.

ఆటవికులకు గంజాంజిల్లా వడ్డీ వ్యాపారస్తులు మోసంచేసిన తీరును 453 వ పుటలో యీవిధంగా వర్ణించారు ఈ గ్రంథకర్త. 'నేను నీకు ఒకరూపాయి అప్పు ఇచ్చాను కదా! కాబట్టి ఒకరూపాయి, నీవు ఒక

రూపాయి తీసుకున్నావు ఇంకొక రూపాయి. మొత్తం రెండురూపాయలు' అనేవాడట.

బరంపురం వస్త్రపరిశ్రమను 453 వ పుటలో పరిచయం చేశారు— అక్కడి ఇతర పరిశ్రమలను వివరించారు.

గంజాంజిల్లా విశేషాలు:

గంజాంజిల్లాలోని ఆస్కా, 'రసుల్ కొండ, సూసూరు, ఉదయగిరి, తిక్కాబల్లి, ఛత్రపూరు, సురదా, గోపాలపురి, ఇచ్చాపుగం, బారున, టెక్కలి, కలింగపట్టణం. నేపాడ, ఫలాసా, మీర గండలం. శ్రీకాకుళం, నరసన్నపేట, పల్లాకిమిడి, మందసా, సన్నకిమిడి (బుగడ), రంభ మొదలయిన పట్టణాల విశేషాలను యాత్రాదర్శివలె, భాగోళశాస్త్రంలోవలె 455 వ పుటనుంచి 491 వ వరకూ వివరించారు. ఆ వివరణలో వ్యక్తం అతో పరిచయం, వారివారి మనశ్శీల పరిశీలన జరిగినయ్యే. 468 వ పుట 3 వ పేరాలో 'ముట్టుకొనలేదు అనే పదం బదులు తాళలేదు అంటే దృఢద్వంద్వ దోషానికే ఆస్కారం ఉండేది కాదు. అదేవిధంగా 480 వ పుటలో తీవ్ర డి అనే మాటకు బదులు ఆవేశాడిఅని లేదా నాకు కోపం వచ్చి అని ప్రయోగించివుంటే బాగుండేది. సర్వశ్రీ వరదా కామేశ్వరరావునాయుడు, వారాయణరావు పాత్రుడు, సి. నరసింహం ప్రభృతులతో తమ పరిచయ స్నేహాంతరాలు వారివారి స్వభావాల వైవిధ్యాన్ని కూడా చిత్రించారు.

492 వ పుటలో 'ఈ కలకత్తా క్యాంపులోనే నా భార్యను డాక్టరు మేరీ షెప్పుడు అనే వారితో తనిఖీ చేయించాను' అన్నారు. ఈ వాక్యంలో అనిఖీ

ఉ ప యో గ క ర మై న
సరికొత్త గ్రంథములు

వ్యవసాయము—మిరి—కోళ్ల పెంపకము—ఆడవులు—
తొటమి—యంజిరింగ్—చైత్రము—వివిధ సాంకేతిక
మయములపై గ్రంథములు గలవు. కలుకాగు ఉచితము
ఇంకొకటి వ్రాయండి.

N. K. PAUL & SONS,
P. B. No. 12202, Calcutta—5.

అనే పదానికి బదులు వైద్యురీక్ష అని ప్రయోగించి వుంటే బాగు డేది. ఈ ఫీ అనే పదం ఉపయోగించ వలసిన సందర్భాలు విజ్ఞలయిన శీ చౌదరిగారికి తెలియవని ఈ వ్యాస రచయిత అపోహ పడడంలేదు. శ్రీ పద్మతనేని పీఠయ్యచౌదరిగారిచేత బరంపురంలో పాటకచేరిలను ఏర్పాటుచేయి చారు ఈ గ్రంథకర్త. 50 వ పుటలో 'తోపింపచేసెనారు కాదు' అని ప్రయోగించారు. ఇక్కడ తోచేట్లు చేసేనారు కాదు అంటే బాగుండదా? అదేవిధంగా 501 వ పుటలో 'మంచిది' చూచుకుని అన్నారు 'మంచిరోజు చూచు కొని' వుంటే ఇంకా స్పష్టంగా వుంటుంది.

బరంపురం సర్కిల్లో శ్రీ శేషాద్రి ఐ. సి. ఎన్; శ్రీ విశ్వనాథశర్మ ఐ. సి. ఎన్. పోలీసు అసిస్టెంటు కమిషన్ శ్రీ సుబ్బారాయన్ ప్రద్యుతులతో పరిచయ మయింది ఈ గ్రంథకర్తకు. ఒకరా ఇద్దరా సమకాలీ నులలో ఉన్నత పదవులలో ఉన్న చాలామందితో పరి చయ మయింపుటకీ, విశేష మేమిటంటే శీ చౌదరి గారు తమ వ్యక్తిత్వాన్ని కించపరుచుకొనలేదు.

రాష్ట్రపతి శ్రీ వి. వి. గిరితో తమ తొలి పరిచయాన్ని 505 వ పుటలో వివరించారు. 506 వ పుటలో 'అతిథ్య' అనే పదానికి బదులు సత్కారం అంటే బాగుంటుందేమో.

'1933-34 సంవత్సరంలో తలగుడ్డోపు పూర్తి దొరకేషంలో ఉండిన శ్రీ గిడుగు సీతాపతికి 1953-54 సంవత్సరంలో నేను నీలుగా బుష్ షర్టు, లాగు మేసుకోవటం గిట్టుకొనెయింది. గంగి రెడ్డివేషం అన్నాగనిపించింది. 'వక్కనున్న శ్రీ నీలం రాజు వెంకటశేషయ్యగారు చకితులై తీసి అసమ్మతించి తెలిపారు. కాలమసూయే లేక వ్యక్తి కుంచిత త్యాగమా?' అన్నారు 507 వ పుటలో. ఈ రెండూ కాదనుకుంటాను. తనకే తెలియని అనూయ ఒక వ్యక్తివేత అట్లా అనిపించుతుందని ఒక పాశ్చాత్య శాస్త్రవేత్త అభిప్రాయం.

దివాన్ బహదర్ శ్రీ బండి శ్రీహరిరావునాయుడు గారితో తన పరిచయాన్ని 509 వ పుటలో వివరించారు. 511 వ పుటలో 'నేను బరంపురం విడిచిపెట్టే సమయం దగ్గరకు వచ్చింది' అన్నారు. 'వదిల వెళ్లవలసిన రోజులొస్తున్నాయ్' అని ఉంటే బాగుండేది. అయినా ఎవరిపద్ధతి వారిది! ఎవరికై వారిది!

అనంతపురం సర్కిల్ :

అనంతపురం సర్కిల్లోని అనంతపురం, తాడి పర్తి, పెనుగొండ, మడకకిర, అమరావతి తదితర పట్టణాల విశేషాలనూ అక్కడనుండే పండ్లనూ, అక్కడి పరిశ్రమలనూ 520 వ పుటనుంచి యాత్రా దర్శినివలె చి తించారు. ధర్మవరం పట్టుచీరల పరి శ్రమను పరిచయం చేశారు. తాడిపర్తి, కదిరి, కళ్యాణదుర్గము, గుత్తి. గుంతకల్లు, పామిడి, పట్టణాల విశేషాలను పరిచయం చేశారు.

ఆ తరువాత 6-5-1940 నుంచి విజయవాడ సర్కిల్లో తమ అనుభవాలను 'పరి చయం చేశారు. విజయవాడ సమీపంలోని గొల్ల పూడిలో జరిగే కోడిపందెముల విశేషాలను 582, 583 పుటలలో చి తించారు. గమనించదగిన వాక్యం ఒకటి. 'నేను పందెం పుంజులను పెంచడం మానినా చాలాకాలంవరకూ నాకు కోడిపందలమీద మోజే 583 వ పుట. ఎంత బారిష్టరయ్యా, ఎ త పెద్ద ఉద్యోగించేసినా యీ గ్రంథకర్త తెలుగురైతు బిడ్డ గనా మరి!

విజయవాడలోని డాక్టర్లు కంభంమెట్టు విష్ణువర్ధనరావు. టి. వి. యస్. చలంతిరావుగార్లతో తమ అనుభవాలను 587 వ పుటలో వేశారు.

'నాకూ మంచి నయస్సు వున్నది. స్త్రీ మీద బుద్ధితేని వాడను కాను' అన్నారు 590 వ పుటలో శీ చౌదరిగారు. వారి సహజ విష్ణుపట్టానికి ఇది మరొక నిదర్శన. అయితే 'స్త్రీమీద బుద్ధి' అనే బదులు కొరిక' అని వుంటే సందర్భచితింగా ఉండే దనుకుంటాను.

శ్రీ ప్రత్తిపాటి సత్యనారాయణరావుగారితో- ప్లాకోర్టు న్యాయమూర్తి-లా కమిషన్ అధ్యక్షులు తమ అనుభవాన్ని 592, 593, 594 పుటలలో చిత్రీకరించారు.

అప్పటి బెజవాడ సర్కిల్లోని కంచీకవర్ల, నంధిగామ, జగ్గయ్యపేట, పేర్మహమ్మదుపేట, కంకిపాడు. ఉయ్యూరు, వీరంకిలాకు గుడివాడ, గన్నరం, నూజివీడు, మైలవరం, తిరువూరు, విస్సపేట, ముక్కావల, గుడివాడ విశేషాలను 597 వ పుట నుంచి 637 వ పుటవరకూ పరిచయంచేసి ఆయా

పట్టణాలలోని జమిందారులూ, భూస్వాముల ప్రక్కలనూ సంప్రదాయాలనూ చిత్రించారు.

ఆ తరువాత కాకినాడ నిర్మిల్లో తమ అనుభవాలనూ, తాము కలుసుకున్న వ్యక్తుల జీవితాలనూ చిత్రించారు. తరువాత నెల్లూరు, 3 వ సర్కిల్ మద్రాస్ లో ఉద్యోగ నిర్వహణ పనిచాలను చిత్రించారు.

హైదరాబాద్ సర్కిల్ లోని వరంగల్లు జైరంగాబాద్ విశేషాలను చరిత్రకారునివలె 729 పరికూచిత్రించారు.

'సంగీతానికి శ్రీమతి మున్. యస్. సుబ్బలక్ష్మి, సత్యానికి శ్రీమతి కమలా లక్ష్మణ్ నా అభిమాన తాగలు. సినిమా విషయంలో నాకు శివాజీ జేకన్ నచ్చడు. జిమినీ గజేట్ ఫర్వాలేదు. తెలుగువారిలో కొన్ని ప్రాంతాలలో శ్రీ ఎన్. టి. రామారావు అందరికంటే నాకు ఇష్టం అంటారు 762 వ పుటలో. ఈ ఆభిప్రాయాలతో మనం ఏకీభవించినా ఏకీభవించకపోయినా ఈ గ్రంథకర్త కళాభిజ్ఞుడను సూచించు తయ్యం వాక్యాలు.

30-10-1953 న శ్రీచాదరిగారు ఉద్యోగ నిరమణ చేశారు. 'బాల్యం, యౌవనం, ఒంటరిగా మున్నప్పుడు సామాజిక పరిస్థితుల ప్రోత్సాహంవల్ల సంభవించిన మొదటి భాగంలోని చర్యలను వివరాలు పోలికలతో అని పోల్చుచున్నాను. అయితే, పెద్దవాడు, ఉద్యోగ బాధ్యత అలాడు అట్టి చర్యలకు తోడ్పడడం ఏవగించుకొనరా? అనలుకుంటే ఎక్కువగా లేనిపోనివి ఊహించుకుని అభాండాలు వెయ్యరా?

'నే నుద్యోగం నిర్వహించిన 25 సంవత్సరాల నడివయస్సులో నేను బొత్తిగా నిష్క్రమణమగు నుంటేనని చెప్పలేను. కాని, ఒకటి గట్టిగా చెప్పగలను. నేన్నెప్పుడూ ఒకరిని బాధపెట్టిగాని, ఒకరిని అన్యాయంచేసేగాని, ఒకరికి ద్రోహంచేసేగాని ఎరుగను. ఈ ధైర్యమే నా మనోశాంతికి, ఇన్ని సంవత్సరాలు ఏ మనోవ్యధలేక సుఖజీవనం చేయటానికి మూలం' అంటారు ముగింపులో. ఈ గ్రంథకర్త అదే ఈ రెండుభాగాలలోని విశేషం. మరి మూడోభాగాన్ని త్వరలో పూర్తిచేసి పెడనగల్గుతో రైతుగా తమ అనుభవాలను ఈ తగం రచయితలకూ, మేధావులకూ యువకులకూ త్వరలో అందజేస్తారని ఆశించుదాము.

-శ్రీ వి. ఎస్. అనధాని.

భారత సాహిత్య నిర్మాతలు :

(Makers of Indian Literature)

1. డాక్టర్ సి. ఆర్. రెడ్డి
(రచన : శ్రీ డి. ఆంజనేయులు)

2. నాజర్ అక్బరబాద్
(రచన : శ్రీ మహమ్మద్ హసన్.)

(ఒక్కొక్కటి 75 పేజీలు. రు. 250).
(వచనరణ : సాహిత్య అకాడమి, న్యూఢిల్లీ)

పలు భాషలలో నిరాజితే రమణీయమున ఉద్యమం, మనదేశం. ఒక్కొక్క ప్రాంతీయ భాషకు కుంతలో పాండితీలో విజ్ఞానంలో నిష్ణాతులైన మణి పూలున్నారు. వారిని లోకం తెలుసుకోవడం ఎలా? ఇందుకు ఒక్కటే సాధనం-చంద భాష అయిన ఇంగ్లీషులో వారిని గురించి చెప్పడం.

ఈ యధార్థాన్ని గుర్తించిన సాహిత్య అకాడమివారు మన భారతీయ సాహితీవేత్తల ప్రతిభనూ ప్రజ్ఞా ప్రాభవాలనూ ఇంగ్లీషులో చెప్పవలసి, ఇప్పుటికి ఇరవైమంది ప్రముఖుల దివ్య జీవిత చరిత్రలను సకటించారు. అందులో ఇరువురు మహామహుల చరిత్రలు ఇప్పుడు మనకు పరిచయ మవుతున్నాయి—
1. శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, 2. శ్రీ నాజర్ అక్బరబాద్, ఉభయులూ అధ్యాపకులు, కవి సంగవులు, మేధా సంపన్నులు, మించి విమర్శకులు.

విదేశాలలో విద్యాభ్యాసంచేసి వచ్చిన రామలింగారెడ్డి మైసూరు-ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాల ఉపాధ్యక్షులుగా, మాతృభాషాభివృద్ధిగా సుప్రసిద్ధుడు, మన పురాణాలంటే ఆయనకు ప్రాణం, సంఘ సంస్కర్త, విరేశలింగం పంతులు ఆదర్శ గురుతుల్యుడు. 'మన లమ్మ మరం' ఆయన కవితా ప్రతిభగా, 'కవిత్వ తత్వ విచారము' నిశిత విమర్శకూ నిదర్శనాలు. రాజకీయవేత్తగాకూడ రాణగాంచిన 'కట్టమంచి' ఆంధ్రుల హృదయంలో అత్యీయుడై నిత్యస్మరణీయుడైనాడు.

ఈ చరిత్ర రచించిన ఆంజనేయులుగారి మనోహర శైలి ఎవరిచేతనైనా పుస్తకాన్ని చదివించగలదు.

ఢిల్లీ అగ్రా ప్రాంతాలకు చెందిన ఉర్దూ మహాకవి నాజర్ అక్బరబాద్. అనునిత్యమూ ఉత్సాహ

లకూ వేడుకలకూ అటపట్టయిన ఢిల్లీ నగరం ఆయన కనితకు సాధన సామగ్రిని కూర్చింది. హిందూ ముస్లిం కలయికను కాంక్షించే నాజర్ మన కృష్ణణ్ణి గురించి కనిట్లు చెప్పాడు. ఇది ప్రజాయుగమని చాటి, ప్రజా కనిగానే చెలామణి అయిన నాజర్ కి గేయాలను జన సామాన్యం ఉత్సాహంతో ఉత్తేజంతో ఇంటింటా పాడుకుంటారు.

కోట్లాది భారతీయుల హృదయం నాజర్ కనితో ప్రతిబింబిస్తున్నదన్నాడు ఒక ఫ్రెంచి మహా కవి. 'ధర్మమృతి అయిన ఈనాడుకూడా హాయిగా సార్థకంగా జీతం గడపగలం' అనే సుత్రాన్ని నాజర్ కనితో స్పష్టంగా చూస్తామని ఆయన ఎంతో మెచ్చుకున్నాడు.

భారత ప్రముఖల యశశృంధికలను ఖండంత రాలకు వ్యాపింపజేసే మహోద్యమాన్ని వేకొన్న సాహిత్య అకాడమికి అభినందనలు.

నాటక కళాకోవిదులు :

1. ఉర్దూ రంగమకృష్ణమాచార్యులు

రచన: డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావు.

2. కోలాచలం శ్రీనివాసరావు

రచన: డా॥ ఎస్. గంగప్ప.

(ఒక్కొక్క గ్రంథం— సాదాపతి: రెండేసి రూపాయలు. రైబ్రరీ ఎడిషన్: రు. 4/- ప్రతులు: ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీతనాటక అకాడమీ, కళాభవన్, హైదరాబాదు—500004.)

అర్థశతాబ్దికిందట ఆబాలగోపాలాన్ని ఆకర్షించిన ఒక నాటకం ఇప్పటికీ గుర్తువస్తుంది. ఆ నాటకాన్ని మళ్ళీమళ్ళీ చూడటం— అక్షరశక్తి చాలని పిల్లవాళ్ళలా, పాలంపని చేసుకునే పాలేళ్ళలాకూడా అవద్యలూమట్లా ఆహ్లాదకరంగా పాడుకుని ఆనందించటం మరువలేము అదే 'చిత్రనీయం' ఇలాంటి జనరంజకమైన ముప్పయి నాటకాలు రచించి, తనే నటించి, ఒక కొత్తబాణీ సృష్టించిన బళ్లారి కృష్ణమాచార్యులకు 'ఆంధ్రనాటక కళా పితామహ' డనే బిరుదు ఏమంత పెద్దదికాదు.

'కృష్ణమాచార్యుల అభినయం, వాచికం, ఉచ్చారణమూ నేను వారికి ఏకలవ్య శిష్యుణ్ణి' అన్నాడు.

అని తమిళనాటక పితామహుడు పి సంబందమొదలి యార్ ప్రకటించడమే చెప్పతగ్గ కితాబు. అయ్యాములయిన ఇంత చక్కటి నాటకాలలో ఇంకా ఎదిసేడు అముదితాలుగా ఉండిపోయాము. కళాభిలాషులు వీటిని వెలుగుకి తెచ్చేది ఎప్పుడకో ?

కృష్ణమాచార్యో సమంగా కృషిచేసి నాటక రంగాన్ని ఉద్ధరించిన సమకాలికుడు 'కోలాచలం' బహుముఖ ప్రతిభాశాలి. స్వయంగా భూమికలు ధరించకపోయినా, సుమారు ముప్పయి నాటకాలూ ప్రహసనాలే గానీ, ఆంగ్లంలో 'ప్రపంచనాటక చరిత్ర' అనే పరిశోధక గ్రంథమూ, మరెన్నో నాటకేతర రచనలూ చేశారు. వీరి నాటకాలు హెచ్చుగా పండితాదరణ పొందాయి. ఆయన సంఘ సంస్కర్త, మంచి వక్త.

బళ్లారికి భ్యాతితెచ్చిన ఉగయులూ పోటా పోటీలపై నాటక సమాజాలు స్థాపించి, సంచార ప్రదర్శనలు జరిపి, తెలుగు నాటకరంగానికి గొప్ప సేవ చేశారు. వీరి రచనల్లో సన్నివేశ కల్పన, ప్రాతచిత్రణ, సంభాషణా వలమ హెచ్చుస్థాయిని అందుకున్నాయి.

నాటి తెనుగు రంగస్థలిని గురించి మరపురాని— మరువరాని మధురస్మృతులెన్నో గ్రంథస్థం చేసి అమరత్వాన్ని కూరుస్తున్న సంగీతనాటక అకాడమీ వారి పూనిక అమోఘమైంది.

—రవి.

భావ ప్రకాశనము

(మూలము : శారదా తనయ విరచితము. శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మ రచించిన 'భావ లోకము' అను ఆంధ్ర వివరణముతో కూడినది. రాయల్ సైన్స్ ఫులులు 4 + 12 + 33 + 733. వెల 10. రూ. ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ. ప్రతులక—ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ, కళాభవన్, హైదరాబాదు—50000 +.)

శారదా తనయ రచితమైన సుప్రసిద్ధమైన 'భావప్రకాశం' సాహిత్య శాస్త్ర గ్రంథాలలో ఉత్తమ శ్రేణికి చెందినది. ఇది ప్రధానంగా రసతత్వాన్నీ, నాట్యతత్వాన్నీ తెలియజేస్తుంది. 1929 లో

బరోడాలోని గైక్వాడ్ ఓరియంటల్ సీరీస్లో ప్రకటించబడిన చిరస్థితే ఇది ప్రచారానికి వచ్చినది.

భావప్రకాశమున్నా, భావప్రకాశనమున్నా, భావప్రకాశిక అన్నా ఒకటే అని మాధవరామశర్మగారు రంటున్నారు. వాస్తవమే! అయినా బరోడావారు 'భావప్రకాశ' నామంతోనే దీన్ని ప్రకటించారు. గ్రంథకర్త 'భావప్రకాశనం నామ సంబంధ మకరో'త్తని చెప్పట బట్టి దీనికి ఈ నామం ఉచితమయి ఉన్నది.

భరతముని నాట్యశాస్త్రమే నాట్య ప్రతిపాదక గ్రంథాల్లో ప్రాచీనం. దాని తర్వాత వచ్చిన గ్రంథం ఇదే అని తెలుస్తున్నది. రామచంద్ర గుణచంద్రులు రచించిన నాట్యదర్శణం దీని తర్వాతదే!

ఈ గ్రంథకర్త సరస్వతీదేవి అనుగ్రహంవల కలిగినాడట! అందువల్లనే యితనికి 'శారదా తనయు' డనే పేరు వచ్చింది. మహాప్రతిభాశాలి అయిన యితడు వేదవేదాంగాలలో గొప్ప విద్వాంసుడు. ఒకప్పుడు శారదాదేవిని ఉపాసించుచు పోయి, అచటి చైత్రయాత్రా మహోత్సవ సందర్భంలో ముప్పయి రకాల రూపకాలను చూడడంతో నాట్యశాస్త్రంపై ఆసక్తి కలిగింది. నాట్యశాస్త్రాధిపతియైన దివాకర పండితునివల్ల నాట్యవేదాన్ని సమగ్రంగా అభ్యసించాడు. అందులో సదాశివ-పార్వతీ పరమేశ్వర-గార్గీ-వాసుకి-వాగ్దేవి-నారదముని-అగస్త్య-వ్యాస-అంజనేయుల మతాలనూ, భరతముని శిష్యుల మతాలనూ తుణ్ణంగా తెలుసుకుని ఈ నాట్యశాస్త్ర గ్రంథాన్ని రచించాడు. పయి విషయాలు ఇతని గ్రంథంవల్లనే తెలుస్తున్నవి.

దీనికి ఆంధ్ర వివరణం వ్రాసిన సుప్రసిద్ధా లంకార శాస్త్రవేత్తలు జమ్మలమడక మాధవరామ శర్మగారు-శారదా తనయుడు ఇందులో చూపిన విషయాలను సంగ్రహిస్తూ

'సదాశివ వ్యాస నారదాది రసనాట్య సమాలోచకుల భావపారములను శారదా తనయుడు నిరూపించెను. భరతుని నాట్యవేద ప్రణాళికను తాననుసరించెను. భరత వినంవాదుల వాదములను నిరూపించెను. ఆరంభముననే భావములను ప్రతిపాదించి, అవి రసాస్వాదనమునకు సహకరించు నీతిని నిరూపించెను. భరతుడు ముందుగా రసములనే యుల్లేఖించి, పిమ్మట భావముల ప్రతిపాదించెను. దశవిధ భావకములను జెప్పి యవి రసభావాస్వాదనమునకు

సహకరించు విధానమును సూచించెను. నటుని చతుర్విధాభినయములచే ననిమిషప్రకాశము లగుటను భరతుడు ప్రతిపాదించెను. శారదాతనయుడు ఇరువది ఉపరూపకములు మువ్వయోగించుటను నిరూపించెను. ధనిక భోజాభినవగుప్తుల ప్రామాణ్యమును ప్రదర్శించెను. ఉపరూపకముల స్వరూప నిర్వచనముల నిరూపించి యుండలి లక్ష్యముల నిరూపించి, నాట్యోపయోగి గీతార్థము నిరూపించి తన వ్యాసంగ విశిష్టతను నిశ్చయ మొనరించెను.'

అని తను 'భావనివేదనము'లో చెప్పియున్నారు. దీనివల్ల శారదాతనయుడు వేటిని నిరూపించాడో, భరతముని గ్రంథానికి దీనికి గల తేడా ఏమిటో సంగ్రహంగా తెలుస్తున్నది.

రచయిత సదాశివాదుల మతాలను గ్రహించి నట్లు తెలుస్తున్నదే కాని, వారి గ్రంథా లేవో తెలియడం లేదు. అంజనేయుడు వ్రాసిన 'హనుమద్భరతం' ఒకటి ఉండినట్లుగా, దానికోసం యత్నించినట్లుగా శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు అంటూ ఉండే వారు. అదయినా ఇంతవరకూ లభ్యమైనట్లు లేదు.

ఈ గ్రంథం పది అధికారములుగా విభజించబడింది. వాటిలో క్రమంగా భావనిర్ణయం, రస స్వరూపాశ్రయ వృత్తి నిర్ణయం, రసభేద తత్వకార స్వరూపనిర్ణయం, శృంగారాలంబన నాయక-నాయికాది స్వరూప నిర్ణయం, నాయక నాయికాభేద-తత్త్వ దవ స్థాది నిరూపణం, శబ్దార్థ సంబంధ తద్వేద ప్రకార నిర్ణయం, నాట్యోపవృత్త శరీరలక్షణాభిధానం, దశ రూపక లక్షణకథనం, నృత్యభేద స్వరూప ప్రకార నిర్ణయం, నాట్యప్రయోగ భేదప్రకార నిర్ణయం వాటి వాటికి చెందిన విశేషాలతో వివరించబడినవి. దీనిని బట్టి యిందులో నాట్య శాస్త్రానికి, అలంకార శాస్త్రానికి సంబంధించిన పెక్కువిషయాలు ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది.

మూల గ్రంథం శ్లోకరూపంగా ఉన్నది. దానికి శ్రీ మాధవరామశర్మగారు సులభంగానూ, సంగ్రహంగానూ వివరణ వ్రాశారు. ఆయా సందర్భాల్లో ఉదాహరించబడిన కావ్య నాటకాదుల్లోని శ్లోకాలకు ఆకరాలనిస్తూ చక్కగా వివరించాడు. కావలసిన స్థలాల్లో శృంగార ప్రకాశాదుల్లోని విషయాలను స్పష్టపరిచారు. ఇందులో రఘువంశ, కుమార సంభవ, మేఘ

దూత కావ్యాలనుండి, శాకుంతలం, విక్రమోర్వశీయం, వేణీసంహారం, ఉత్తరరామచరిత్ర, మాలతీ మాధవం, రత్నావళి, నాగానందం, మహానాటకం, అనర్హరాఘవం, ముద్రారాక్షసం మున్నగు నాటకాలనుండి ఉదాహరణలు గ్రహించబడినవి.

ఏతద్వివరణ రచనలోనూ, ముద్రణ నిర్వహణ లోనూ శ్రద్ధ చూపబడింది. కాని, కొద్దిచోట్ల మరి కొంత శ్రద్ధ చూపితే బాగుండేది. 321 వ పుటలో

‘లాక్షాగృహానల విషాన్న సభాప్రవేశైః
ప్రాణేషు విత్తనిచయేషు చ సః ప్రహృత్య’

అని వేణీసంహారంలోని శ్లోకం ఉన్నది. ఇదే శ్లోకం లోని రెండవ పాదం 492 పుటలో

‘మానేషు విత్తనిచయేషు చ సః ప్రహృత్య’
అని కానవస్తున్నది. ‘ప్రాణేషు’ అన్నదే సరియైనది. ‘మానేషు’ సరికాదు. తొందరపాటువల్లనే ‘మానేషు’ పడి ఉండవచ్చు. ఇట్టివి చాలా స్పల్పమైనవి.

ఈ మహాగ్రంథంలోని విషయాన్ని సంగ్రహంగా తెలుసుకుందికీ గ్రంథాదినీ 33 పేజీలలో ‘భావ ప్రకాశనసారము’ కూర్చబడినది. ఇది ఎంతో ఉపయుక్తం.

రసాన్నిగూర్చి, భావాలనుగురించి, నాట్యతత్త్వాన్ని గురించి తెలిసికొనగోరేవారు దీనిని తప్పక చదవవలసి యున్నది.

దీనిని ప్రకటించిన ఆం. ప్ర. సంగీతనాటక అకాడమీవారు, వివరణకర్త శ్రీ మాధవరామశర్మ గారును అభినందనీయులు.

ఉదయం నా హృదయం

(వచన కవితలు. కవి : డాక్టర్ సి. నారాయణ రెడ్డి, డెమ్మీ 6+63 పుటలు ప్రతులకు—ఆంధ్ర ప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్, సికిందరాబాదు—మద్రాసు, వెల శాలుగు రూపాయలు.)

కాలానుగుణంగా క్రమపరిణామం స్వాభావికం. అది సాహిత్యంలో బాగా చోటు చేసుకుంది. సాత కవిత్వంపైని గౌరవంతగ్గి, నవ్యకవిత్వంపై మోజు పాల్పింది. దీనికి విద్యాధికులూ అమోదముద్ర వేస్తున్నారు. ఆ పద్ధతిలోనే రచనలు సాగిస్తున్నారు. వారు చాలామంది యువకవులకు మార్గదర్శకులయి ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగానూ అసంఖ్యాకంగా ఇప్పుడు

వెలువడుతున్న నవ్య, పద్య, గేయ, వచన కవితలకు కారకులవుతున్నారు. కాని, ఎన్ని రచనలు, వెలువడుతున్నా, విద్యావేత్తల రచనలవలె తదితరుల రచనలు—పెద్దల అమోదముద్రను వేసుకుంటున్నా ప్రశస్తంగా కానరావడం లేదు.

విద్యావేత్తలు, విశ్వవిద్యాలయోపన్యాసకులు అయిన డాక్టరు నారాయణరెడ్డిగారు ఉదాత్తభావాలతో కవిత్వంలో క్రొత్తదనాన్ని చూపుతూ వివిధ రంగాల్లో కవితా ప్రదర్శనచేసి, అందరి ప్రశంసలనూ అందుకున్నారు. వారి గేయనాటికలు, గేయ కావ్యాలు, గేయసూక్తులు, కవితా సంపుటాలు, వచన కవితలు చాలా ప్రకటితాలయినవి. వాటిలో ఈ వచన కవితల సంపుటి ఒకటి. నవీనం. 1973 లో రచించబడిన వచన కవితలు ముప్పయి ఈ పుస్తకంలో ఉన్నవి.

‘ముక్కోటి గుండెలను

ముడివేసే సూత్రాన్ని

ముల్లోకాలను వడబోసే

నేత్రాన్ని.

సంప్రదాయాన్ని జీర్ణించుకున్న

ప్రయోగాన్ని’

అనే ప్రస్తావనా కవితనుబట్టి కవిహృదయం ఎట్టిదో అవగత మవుతున్నది. నేటి వచన పద్య కవిత్వంతో సామాన్యంగా కాననస్థూ వున్న విశ్వవభావాలు ఈ కవితల్లో కానరావు. అరస, విరసాలకు అతీతమైన సరసకవితార్థితులే ఇందులో గోచరమవుతాయి. పదాలు సరళంగా వున్నా, భావం మాత్రం సులభంగా అవగాహన కాదు. దానికి కొంత పరిశీలన, నిదానం అవసరం.

‘ధరిత్రి సాగిపోతున్నా

చరిత్ర మాగిపోతున్నా

ప్రతి రోజూ పాడుస్తాయి

మృతిలేని ఉదయాలు

ఆ ఉదయమే నా ద్యేయం

ఆ హృదయమే ఈ గేయం.’

కవి ఉదారాశయాన్ని వ్యక్తపరచడానికి ఈ కవితా ఖండికను ఉదాహరిస్తే చాలు.

భారతీయ సంస్కృతి

(రచయిత : శ్రీ అంబటిపూడి వెంకటరత్నం ఎం. ఏ. (సాహితీ సమితి) క్రాసు సైజు 13+94 పుటలు. భారతీయ సాహితీ సమితి ప్రచురణ—వెల రూ. 2—50. ప్రతులకు: శ్రీ ఎ. వి. సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి, హౌస్ నెం. 6—1—89 జి. రామగిరి, నల్గొండ.)

ప్రపంచంలోని యితర దేశాలు. వస్త్రధారణం కూడా ఎరుగని అనాగరకస్థితిలో ఉన్నకాలంలోకూడా భారతీయ నాగరకత అత్యున్నత స్థితిని చెంది ఉండి నడి. చరిత్రాధారాలవల్లనే ఈ విషయం పుష్టంగా తెలుస్తున్నది. కాని పాశ్చాత్య విద్యా సంపర్కంవల్ల కొందరు యువకులకు భారతీయులు అనాగరకులనీ, పాశ్చాత్యులే విజ్ఞానాది విషయాల్లో ఎంతో అభివృద్ధి పొంది, తమ నాగరకతను ప్రపంచమంతటా వ్యాపింప జేస్తున్నారనీ దురభిప్రాయపడుతున్నారు.

భారతీయ సంస్కృతి బహుపురాతనమైనదనీ, భారతీయ విద్వాంసులు బహుశాస్త్ర విష్ణుతులై చాలా పురాతన కాలంనుంచీ మనం సంస్కృతిని ప్రపంచంలోని వివిధ దేశాల్లోనూ వ్యాపింపజేశారు. ఆయా ప్రాంతాలలో పీఠాలనూ, దేవాలయాలనూ ఏర్పాటు చేశారు. ఈ విషయాలను విదేశీయులే సమ్మతిస్తున్నారు. ఈ విషయాలనున్నీటిని వివరిస్తూ శ్రీ శిశిర్ కుమార్ మిశ్ర “The Cultural Empire of India” అనే గ్రంథాన్ని వ్యాసరూపంగా రచించారు. దాన్ని అధారంగా గ్రహించి సుప్రసిద్ధ విద్వాంసులు అంబటిపూడి వెంకటరత్నంగారు ‘భారతీయ సంస్కృతి’ అనే యీ గ్రంథాన్ని రచించారు.

భారతీయసంస్కృతిని నలుగురికీ సాధ్యమైనంతవరకూ తెలియజేసి, దానికి విస్తృతప్రచారాన్ని కలిగించే ఉద్దేశంతో స్థాపించబడిన నల్లగొండలోని భారతీయసాహితీసమితి దీనిని ప్రకటించింది.

శ్రీ వేంకటరత్నంగారు ప్రాచ్యవిద్యలోనే కాకుండా పాశ్చాత్యవిద్యలోనూ ఆరితేరినవారు. ఉభయ సంప్రదాయాలనూ బాగా ఎరిగినవారు. ఇటువంటి గ్రంథాన్ని రచించడానికి తగిన సామర్థ్యం ఉన్నవారు. ఆయన సులభమైన గ్రంథికభాషలో భారతదేశంలోని బౌద్ధ, జైన, కైవ, వైష్ణవ మత సంప్రదాయాలు ఆసియాఖండంలోనూ చీనదేశంలోనూ, ఇతరప్రాంతాల

లోనూ ఎలా వ్యాపించి పరిణామాలని చెందినదీ, అమెరికా మున్నగు ఇతరఖండాలలోనూ విస్తృతిని పొంది ఎలా పరిణామాన్ని పొందినదీ వివరించారు.

భారతీయసంస్కృతి పురాతనకాలంనుంచీ ప్రపంచంలో వ్యాప్తిని పొందిన విధాన్ని గ్రహించడానికి ఈ పుస్తకం ఎంతో ఉపయుక్తమైనది.

దీనిపై తమ ఉదారమైన అభిప్రాయాన్ని తెల్పిన డాక్టర్ ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తిగారు (నల్లగొండ నాగార్జునకళాశాల తెలుగుభాషాధిపతి) శ్రీ వెంకటరత్నంగారి జ్ఞానాన్ని బహుముఖ దేశ సేవనూ వెల్లడించారు.

తిమిరంతో సమరం

(మహాంధ్ర ప్రచురణ, రచయిత శ్రీ దాశరథి. డెమ్మా సైజు 100 పుటలు. వెల 5 రూ. ప్రతులకు పైదరాబాదు—1 లోని ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తుకుగాని, విజయవాడ—2 లోని విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయానికిగాని, సికిందరాబాదు—3 ఆంధ్ర ప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్సుకుగాని వ్రాయవలెను.)

కవితారంగంలో శ్రీ దాశరథి సవ్యసాచి. అటు సంప్రదాయ కవిత్వంలోనూ, ఇటు వచన, గేయ కవిత్వాలలోనూ పేరెన్నికగన్న విద్యుత్కవి. ఏది చెప్పినా శ్రవణపేయంగానూ, హృదయానికి హత్తుకునేట్లా రచనలు సాగించగల చాలకొద్దిమందిలో వీరికరు. తెలంగాణ విమోచనోద్యమంలో, రణరంగంలో ఉరకలు వేసిన వారికి అగ్రగామి. ధైర్యసాహసాలకు నిలయం. అందువల్లనే తిమిరంతోకూడా సమరం చెయ్యడానికి పూనుకున్నారు. వీరి ఉద్దేశం ఎంతో మెచ్చదగింది. అజ్ఞాన నిలసితాలైన లోకంలోని మూఢత్వాన్నీ, మూఢభావాన్నీ, తిరోగమనాన్నీ నశింపజేసి, విజ్ఞానంతో ప్రగతిని సాధించాలనీ, ప్రబోధమూలంగా ప్రగతిని సాధించవచ్చుననీ, సమరంలో వీరుని కృపాణంవలెనే కవి హస్తంలోని కలం పని చెయ్యగలదనీ శ్రీ దాశరథి ధృఢ విశ్వాసం.

ఈ విషయాలే వీరి తొలివాక్కు ‘ఈ సమరం అనింతం’ అనేదానిలో ‘దురంతమైన తిమిరంతో అనంతమైన సమరం యిది. మూఢత్వానికీ. మూఢభావానికీ, తిరోగమనానికీ తిమిరం ప్రతీక. ఈ తిమిరంతో సమరంచేసే సైనికుడు కవి. విజ్ఞానానికీ, అజ్ఞానానికీ జరిగే హోరాహోరీ పోరాటంలో మేధాని

వర్గానికి చెందిన ప్రతివ్యక్తి సైనికుడై 'పాల్గొనక మానడు' మున్నగు వాక్యాలు ముచ్చటిస్తున్నాయి.

ఇప్పుడు కోకోల్లులుగా వెలువడుతున్న విప్లవ కవితలు కూడా ఈ ఉద్దేశంతో వెలువడుతున్నవే! అయితే, ప్రబోధాలలోని పద్ధతులు వేరు. చాలామంది తాము కవులమని అనుకుంటారు. వారు తమ కలా లతో పోట్లు పొడుస్తారు. కాని ఈ కలానికి వున్న శక్తి వాటికి కానరాదు. మాటల్లో కాకుండా — అంటే వాచ్యంగా కాకుండా వ్యంగ్యంగానే సమాజాన్ని హెచ్చరించే శక్తివున్న కవిమాత్రమే కవి కాగల్గుతాడు.

శ్రీ దాశరథి ఉభయభాషల్లోనే — సంస్కృతాంధ్రాలలోనే కాకుండా ఉరుదూ మొదలైన ఇతర భాషల్లోనూ విద్వాంసులు. ఉభయకవిత్వాలలోనూ — అంటే సంప్రదాయ, నవ్యకవిత్వాలు రెండింటిలోనూ సమర్థులు. అందువల్లనే నవ్యకవులకున్నట్లు సంప్రదాయకవిత్వంపై ఈయనకు ద్వేషం లేదు. ఆదరమే కానవస్తుంది. తిమిరంతోచేసే యీ సమరంలో ఈయన కవిత రెండు పద్ధతులలోనూ — రెండు వైపులా వాడిగల తరవారివలె పని చేసింది.

'రావమ్మా శాంతమ్మా' అనేది మొదలుకొని, 'తిమిరంతో సమరం' అనే తుది శిర్షికవరకూ — నలభైయేడు కవితలు ఇందులో చేర్చబడినవి. ఇవన్నీ ఇదివరలో వివిధపత్రికలలో అచ్చుపడినవీ, ఆకాశవాణి ప్రసారం చేసినవిన్నీ.

'మనీషింకా అంధకార
మహాజలధి నున్నాడు
అందుకే నిశాచరుల
ఆటలు కట్టించలేడు.

.....
తిమిరంతో ఘన సమరం
జరిపిన బ్రతుకే అమరం
కవితా తేజోవలయం
అవనికాంతి కిది నిలయం'

మున్నగు కవితల్లో వెల్లడి అవుతున్న భావాలతో ఆందరూ ఏకీభవించవలసినదే!

ఇందులోని కవితలన్నీ అందర్నీ ఆకట్టుకొంటాయి తప్పకుండా.

'తిమిరంతో సమరంచేసే మహావీరుడికి సహాయంగా 'కాంతి కవాటాన్ని తెరిచి, అతని పోరాటం నిరాఘాటంగా సాగడానికి దోహదమిచ్చిన విద్యత్కవి,

విమర్శక వతంసులు విద్వాన్ విశ్వంగారున్నా, దాశరథి గారితోపాటు అభినందించదగినవారు!

—“అంగీరస”

భారతీయ కళాపరిణామ చరిత్ర

(కళ—ఆరవ సంపుటి. వెల రు. 5 — సంపాదకుడు : శ్రీ చలసాని ప్రసాదరావు. ప్రాప్తి స్థానం : భారత కళాపరిషత్, 70/2 R. T. ప్రకాశం నగర్, హైదరాబాద్—16.)

ఈ సంపుటిలో సంపాదకులు శ్రీ చలసాని ప్రసాదరావుగారి ప్రవేశిక, శ్రీ పి. ఆర్. రాజాగారి ఆరవ మజిలీతో కలిపి మొత్తము 13 వ్యాసాలు పొందుపరచారు.

మనదేశంలో ధనిక శ్రామికవర్గ పోరాటములతో సంబంధములేని కళలు ముందు ముందు వస్తాయని నేటి ప్రజలు కలలు కనాలి. గతమంతా మతకలుషితము - దోష భూయిష్టము—దేముడు లేడు—దేమ్యము లేనని—వర్తమానము—భవిష్యత్ అంతా మన చేతు లోనే ఉందనుకోవడము ఒక విధంగా మంచిదే. దాని వల్ల ప్రజల స్వశక్తి విజృంభించవచ్చు. శ్రామిక వర్గము అనగా శిల్పులు చిత్రకారుల ఆర్థిక పరిస్థితి బాగుపడవచ్చును. ప్రజలుకూడా సుఖపడవచ్చును.

కాని త్రిదోష రహితమైన తిప్పతీగవంటి మానవ సమాజము ఒకటి ఎప్పటికైనా ఏర్పడితే పరిపీడన పరాయణత్వము సమసిపోయి తదనుగుణ్యమైన లలిత కళలు ఉంటాయని ఆశించవచ్చు. లోకంలో అందరు ఎరిగిన సామెత ఒకటి ఉంది. అది 'అంధరికి నేను లోకువైతే నాకు నంబి కొండయ్య లోకువ' అని. మానవ సమాజము కళలు, ఆ సామెతకు దిగజారకండా ఎప్పటికప్పుడు అంతా జాగర్ర పడాలి.

మరో ముఖ్యవిషయము ఏమిటంటే గతంలో విభిన్న మతాలు సమస్త లోకకల్యాణముకోసము ప్రయత్నించాయి. వాటి పెరుగుదలకోసము కొంత అనివార్యమయిన రక్తపాతము జరిగిందని ఆనాటి మంచి నంత టిని నేటి చారిత్రిక పరిశీలకులు తొలగించలేరు. కళల గౌరవాన్ని పాడిగించనులేరు. మృతుడైన వానిని తిట్టి నిరసిస్తే ఎంత ప్రయోజనము ఉంటుందో మత వ్యాప్తికోసం జరిగిన చెడ్డను నేడంత విమర్శించినా అంతే ప్రయోజనము ఉంటుంది. నేటి ప్రజానీకము ఆనాటి చెడుగును విస్మరించి మతాల్లోని మంచిని

కమ్మని లలితకళలను పోగుపోసుకుని పురోగమించుటకు ప్రయత్నిస్తోంది కదా!

ఒక విధంగా నేటి సాంఘిక వృక్షము పెరుగుతోంది. ఆ కొమ్మ వంకరగా ఉంది ఈ కొమ్మ వంకరగా ఉందని తెగనరకడము ఆరంభిస్తే మానవ సమాజానికే దెబ్బ కదా! ప్రజలు శాస్త్రదృష్టికి—చరిత్రకు—విమర్శకు విముఖులై చిరకాలము ఒక్కలాగే ఉండరు. అంత దృష్టితో మారుతూనే ఉంటారు. మాతన యుగకర్తలు జన్మించినపుడల్లా ఆయా మార్పులు శతాధికంగా జరుగుతాయి.

సామ్యవాద సిద్ధాంతాలు గొప్పవే. వాటిని దేశాను గుణ్యంగా మలుచుకొనడంలో ఉంది నేర్పు. ప్రస్తుతము ఏ ఏ దేశాల్లో సామ్యవాదము అమల్లో ఉందో ఆయాదేశాల శిల్ప చిత్రకళలు ఏదేశాల్లో పనిచేస్తున్న శిల్పిని చిత్రకారుల్ని తమ తమ వలయాల్లోకి లాక్కొగలిగేటంతటి శక్తివంతంగా కనిపించవు. ఆయా దేశాల్లో కళాశ్రామికులకు తగినంత స్వేచ్ఛకూడా లేనట్లు దైనందిన వార్తలవల్ల మనకు విశదమే.

ప్రస్తుతము మన దేశంలో యంత్రయుగ స్థాపన జరుగుతోంది. ఆ విధంగా సంఘంలో శ్రామిక వర్గము సంఖ్య పెరుగుతోంది. అదలా ఉండగా మానవ సమాజము కూడా ఒక విచిత్రమయిన యంత్రము మామూలు యంత్రాలు ఒకదాన్ని ఇంకొకటి దోచుకోవు. యంత్రభాగాలు అరిగిపోతే వాటి స్థానంలో కొత్తవి వస్తాయి. నట్టులు స్కూలు ఎక్కడ ఉండవలసిని అక్కడ ఉంటాయి.

కాని మానవ సమాజ యంత్రంలో మనుష్యులు ఎవరి పనులు వారు సరిగా నిర్వర్తించరు. వర్గ సంఘర్షణలను అనే పేరుతో మానవసమాజ యంత్రము అగుతూ కుంటువడుతూ — ఒక్కొక్కసారి మృత ప్రాయముగా కూడా తయారవుతుంది. ఇదంతా చూడగా చూడగా ప్రచారాలతో ఏవిధమయిన సంబంధము లేకుండా శిల్పచిత్ర కళలను వాటి మానాన్ని వాటిని బ్రతుకనిస్తే బాగుండునని తోస్తుంది.

గతంలో ఆవిర్భవించిన లలిత కళలు చాలా గొప్పవని అంతా ఏకగ్రీవంగా ఒప్పుకుంటారు. కాని వాటిని పెంచి పోషించిన మతాలు, ప్రభువులు, సోమరులని—సంఘ నిద్రోహులని అంటారు. అదంతా విచిత్రమయిన వాదన. ఏ కొత్త రాజకీయ సిద్ధాంతాన్ని కళలనెత్తిన 'రుద్దడానికే తారుమార్లు?

ఈ రోజుల్లో శ్రామికవర్గాన్ని దోచుకోవాలని ఎవరు అనరు. శ్రామికులకు ఎంతపని—ఎంత వేతనము—ఎంత విరామము ఇవ్వాలో అంతా ఇన్నూ వారు దేశంలోని విద్యల్ని లలిత కళల్ని అర్థం చేసుకుని చూచి ఆనందించే పరిస్థితులు ఏ దేశాని కాదేశమే కల్పించాలి. వచ్చేమార్పులు శాంతియుతంగా రావాలి. అన్నివర్గాలవారు సుఖంగా ఆ మార్పుల్లో ఇమిడి పోవాలి. అంతేకాని రామాయణ మహాకావ్యాన్ని విదేశీయులు కేవలము చారిత్రక దృష్టితో చూచినట్లు మనవాళ్లు చూడడము హాస్యాస్పదము. ఆ విధమైన వ్రాతలు నిష్ప్రయోజనము.

కాగితము కరువు కాలంలో వ్యయ ప్రయాసల కోర్చి భారత కళాపరిషత్తువారు ఆరవ కళా కుసుమాన్ని ప్రజాసేవానికి సమర్పించుట ముదాపహమయిన సంగతి. ఆరవ సంపుటి చరిత్రకు సంబంధించినది కనుక స్వల్పంగానయినా శిల్ప చిత్ర కళల మార్పులకు చెందిన బొమ్మలు ప్రచురించి ఉంటే ఈ పుస్తకము ఇంకా సర్వాంగసుందరంగా ఉండేది. కళలతో పరిచయము లేని సామాన్యమయిన ప్రజలకు చారిత్రిక స్వరూపాన్ని అవగాహన చేసుకుందుకు ఆ బొమ్మలు ఎంతైనా తోడ్పడేవి. లేవాక్షి చిత్రముతో పుస్తకము వెలువలి కూర్చు బాగుంది. ఎవరెత్తుకుంటే వారి చంకనే కూర్చునే చిత్రకారులే లోకంలో ఎక్కడ చూచినా కనిపిస్తారు. అదరగాకోసం చేతులు చాచుతారు. వారిని మాత్రము ఎవరేమి అనగలరు.

—శ్రీ పిలకా లక్ష్మీనరసింహమూర్తి.

హస్తసాముద్రక సర్వస్వం

(రచన: 'శార్వరి', ప్రచురణ: శార్వరి పబ్లికేషన్స్, 68, అమ్మన్కోవిల్ వీధి, కోడంబాకం, మదరాసు-24. క్రాస్ 1/8 సైజులో 264+8 పుటలు, ధర: రూ. 10.)

మానవుడు నాగరకత పెంపొందించుకొన్నకొద్దీ, అతని ఆలోచనలు కూడా పెంపొందాయి. 'భవిష్యత్తు' మానవుణ్ణి కలవరపెట్టింది. 'రేపు'ను రూపొందించుకొనే ప్రయత్నాలతోబాటు 'రేపుకు రూపం' ఏమిటో కనుక్కొనే ప్రయత్నమూ చేయసాగివాడు. ఫలితంగా జ్యోతిషశాస్త్రం, హస్తసాముద్రకం, సంఖ్యా శాస్త్రం వంటి విధానాలకు రూపకల్పన జరిగింది. జాతకాలను

బట్టి, చేతులమీది రేఖలనుబట్టి. పుట్టిన తేదీల లెక్కలనుబట్టి భవిష్యత్తుతో మనుష్యులు ఏమవుతారో, ఎట్లా ఉంటారో చెప్పడానికి వీలుఉన్నదనగానే ఆయా విధానాలపట్ల ప్రజాదరణ కూడా పెరిగింది.

ఒక 'హస్తసాముద్రికం' గురించి ఇన్ని పుటల పుస్తకం వ్రాయడానికి వీలుకలిగిందనే విషయాన్నిబట్టి ఈ విధానం ఎంతగా విస్తరించిందో, ఈ విధానానికి ప్రజలలో ఎంత పలుకుబడిఉందో గ్రహించవచ్చు. హస్తసాముద్రికాన్ని శాస్త్రమనాలా, లేక కొన్ని అభిప్రాయాలతో రూపొందిన విధానం అనాలా అనేది వివాదాస్పదమైన ప్రశ్న. శార్వరి వ్రాసిన 'హస్తసాముద్రిక సర్వస్వం' అనే ఈ పుస్తకం చదివిన తర్వాత, హస్తసాముద్రికాన్ని కొనడం తప్పకాదనిపిస్తుంది.

'హస్తసాముద్రిక సర్వస్వం' అనే ఈ పుస్తకం పేరుకు తగిన పుస్తకం. ఇన్నాళ్లుగా హస్తసాముద్రికం గురించి ప్రాచుర్యంలో ఉన్న ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పుస్తకాలలో కనిపించే విషయాలతోబాటు, వాటిలో లేనివి కూడా ఇందులో కనిపిస్తాయి. ఆ విషయాలు ప్రయోగాత్మకంగా పరిశీలించినపుడు సత్యసమ్మతంగా ఉండడం 'శార్వరి'కి 'హస్తసాముద్రికం'లో గల ప్రతిభకు గుర్తు.

వివిధ హస్తాలు, ఆయా హస్తాలలోని వ్రేళ్ళా, వ్రేళ్ల మధ్యభాగాలు, వీర్యాలు, గోళ్ళ, గోళ్లలో గీతలు, క్షేత్రాలు, రేఖలు మొదలైన వివిధ అంశాల గురించి చక్కగా వివరించారు రచయిత. హస్తసాముద్రికంపట్ల అభిరుచి కలవారు, హస్తసాముద్రికం చేప్పడం వ్యావత్తిగా పెట్టుకొన్నవారు తప్పక చదవవలసిన పుస్తకం ఈ 'హస్తసాముద్రిక సర్వస్వం'.

నాటక లక్షణములు

(రచయిత: శ్రీమతి ముదిగంటి సుజాతా రెడ్డి, లెక్చరర్, ఆర్. బి. వి. ఆర్. ఆర్. మహిళా కళాశాల, నారాయణగూడ, హైద్రాబాదు. క్రాన్ 1/8 సైజులో 84+8 పుటలు. వెల : ఒక రూపాయి)

కళాశాలలలో తెలుగు చదువుకొనే విద్యార్థులకు ఉపయోగపడవలసిన ఉద్దేశంతో రచయిత ఈ గ్రంథంలో నాటక లక్షణములను గురించి వివరించే ప్రయత్నము చేసినారు.

ఈ గ్రంథం పది అధ్యాయాలతో విస్తరించింది. మొదటి అధ్యాయం 'నాటకముల చరిత్ర'లో నాటకాల ఉత్పత్తి వికాసాలను వివరించి, సంస్కృతాంధ్రాల

లోని ప్రసిద్ధ నాటకకర్తలను పేర్కొన్నారు రచయిత. రెండవ అధ్యాయంలో 'రూపక భేదములు' అనే శీర్షికక్రింద దశవిధ రూపకాల లక్షణాలను, ఉపరూపకాలనూ ఉదాహరణలతో వివరించారు. నాందీ ప్రస్తావనల గురించి మూడవ అధ్యాయంలో పేర్కొన్నారు. నాలుగవ అధ్యాయంనుండి ఏడవ అధ్యాయంవరకు అంక స్వరూపాన్ని; సూచ్యవస్తు సూచనకోసం వ్రాయాగించే విష్కంభం మొదలైన అర్థోపన్యేపకాలను; బీజాది అర్థప్రకృతులను; ఐదు కార్యావస్థలను, వాని సమ్మేళనంవల్ల ఏర్పడే ఐదు సందులను, సంధ్యంగాలను; నాటకాన్ని మంగళాంతం కావినూ, కార్యవసంహరణకన్నీ పూర్వకంగా ఉండే భరత వాక్యాన్ని వివరించారు. ఎనిమిదవ అధ్యాయంలో నాయికా నాయక భేదాలను, వారి సాత్త్విక గుణభావాదులను వివరించడానికి పూనుకొన్నారు. తొమ్మిదవ అధ్యాయంలో విమాషక పాత్రగురించి విపులంగా చర్చించారు. పదవ అధ్యాయంలో రసస్వరూపం గురించి వివరించారు.

ఇటువంటి పుస్తకాలు విద్యార్థులకు ఉపయోగపడుతాయనే విషయం గురించి సందేహం ఏమీ లేదు. అయితే ఈ పుస్తకం చదివినప్పుడు నిరాశ కలిగింది.

ఒక పుస్తకం వ్రాసిన రచయిత ఒక కళాశాలలో అధ్యాపకత్వం నెరపుతున్నట్లు పుస్తకం ముఖ ప్రతాన్నిబట్టి తెలుస్తున్నది. అధ్యాపకత్వం నెరపుతున్న వారు తమ విద్యార్థులకు మార్గదర్శకులు కావలసిన వారు. వారే తమ మార్గంలో తొట్రుపడితే, విద్యార్థుల సంగతి చెప్పనక్కరలేదు.

ఈ పుస్తకంలోని కొన్ని వాక్యాలు చదివినపుడు ఎంతో బాధ కలిగింది. తెలుగులో శాస్త్రీయ గ్రంథాలు వ్రాస్తున్నవారే ఇటువంటి వాక్యరచన చేయడం దుస్సహమైన విషయం. కొన్ని ఉదాహరణలు పరిశీలిస్తే విజ్ఞులు నా మాట కాదనరనుకొంటాను :

'భరతులను వారిద్దరు గలరని విమర్శకుల యభిప్రాయము. అది భరతుడు లేక వృద్ధభరతుడు మరియు కేవలము భరత నామధేయుడు.' (పుట 3)

'ప్రకరణమున నాయిక కులీనురాలైన స్త్రీయైన లేక వేశ్య ఎనితయైన యుండును.' (పుట 13)

'పాశ్చాత్యుల దుఃఖాంత (Tragedy) నంటి

నాటకములు సంస్కృతమున వ్రాయబడలేదు.' (పుట 10)

'నటి సూత్రధారుని భార్యయై యుండును. మారీషుడు, పారిపార్శ్వకుడు బావమఱిది యగుదురు.' (పుట 23) [మారీషుడు మారీషుడు అయినా ఫరశాలేధుకాని మారిష పారిపార్శ్వకులు పరస్పరం బావమరదులో, సూత్రధారుని బావమరదులో మనకు స్పష్టంగా తెలియకపోవడం విచారకరం.]

'నాటకమున నాయకుడు...కలీనుడు, స్థిర చిత్తుడు, యువకుడూ యైయుండవలెనని లాక్షణికులు చెప్పిరి.' (పుట 46)

ఈ పుస్తకంతో అచ్చు తప్పలు కుప్పలుతెప్పలు. శాస్త్రగ్రంథాలలో తప్పలు దొర్లితే కలిగే ఇబ్బందులు ఎన్నో. ఈ పుస్తకం అందుకు నిదర్శనం. రచయిత్రైలిలో వైద్యం ఎక్కువగా కనిపిస్తున్నది.

ఈ పుస్తకానికి 'ఆధునికాంధ్ర సాహిత్య చార్యులు' దివాకర వేంకటావధానిగారు 'ముందు మాట' వ్రాశారు.

—శ్రీ పి. ఎన్. గోపాలకృష్ణ.

దాదర్ వంటెన-పిల్లలు.

(మూలం: కిషన్ చందర్, అనువాదం: జా నేంద్ర, $\frac{1}{4}$ క్రాన్ పైజు, 86 పే+105 పే, వెల: రూ. 6. ప్రచురణ: విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, ఏలూరు రోడ్డు, విజయవాడ-2.)

కిషన్ చందర్ తెలుగువారికి కొత్తగా చెప్పుకోవలసిన రచయిత కాకపోయినా, గొప్పగా చెప్పుకోదగ్గ పాఠుగు రచయితల్లో ఒకరు. ఒక ప్రతిభావంతుడైన రచయిత ఒక భాషకే పరిమితంకాడు. అతణ్ణి అన్ని భాషలవారూ అనువదించి తమ సొంతం చేసుకుంటారు. శరత్ సాహిత్యాన్ని ఏ అకాడమివారు అనువదించారు? అట్లాగని శరత్ సాహిత్యం ఏ భాషలో లేదు? మన మట్టుకు మనం శరత్ తెలుగు రచయితే అని కొంత మంది నమ్మేదాకా అతని సాహిత్యాన్ని మన సొంతం చేసుకోవడమేకాదు అతని పేరునూ మన బిడ్డలకు పెట్టుకునేదాకా శరత్ అంటే ప్రేమనేకాదు, పెద్ద వ్యామోహాన్నే పెంచుకున్నాము. కిషన్ చందర్ ఉర్దూ రచయిత అయినా అన్నిభాషల్లోనూ ఆయన రచనలు లభించి, భావాలు వ్యాపించి భారతీయ రచయిత అన్న కీర్తి నెచ్చడో గడించాడు.

'దాదర్ వంటెన-పిల్లలు' అన్న ఈ రచన 'దాదర్ ఫుల్ కెబచ్చే' అన్న ఉర్దూనవల కనువాదం. ఈ పుస్తకంతోనే 'ఆధోముఖ పుష్కం' అనే మరొక నవలిక కూడా ఉన్నది.

'దాదర్ వంటెన-పిల్లలు' నవలతో మనకు పరిచితమైన వాతావరణంలో అపరిచిత పాత్రల పరిచయం జరుగుతుంది. 'అధోముఖ పుష్కం'లో అపరిచిత వాతావరణంలో పరిచిత పాత్రల పరిచయం జరుగుతుంది.

భగవంతుడు మానవావతారమెత్తి అంటే పిల్లవాని రూపంలో వచ్చి తన సృష్టి అయిన ఈ లోకం పోకడలను సమీక్షించడం 'దాదర్ వంటెన-పిల్లలు'లో వస్తున్న. రచయిత కూడా ఇందులో పిల్లవాడుగా అవతరించి భగవంతుడికి 'గైడ్'గా వ్యవహరిస్తాడు.

ఈ కథా వస్తువంతా బొంబాయిని కేంద్రం చేసుకుని నడుస్తుంది.

నవల చివర నవలకంటా ఆయువు పట్టులైన 'భగవంతునికి రచయితకి జరిగిన' సంభాషణ పరిశీలించదగ్గది.

'ఏం, పిల్లలతో మీకింకా తనివి తీరలేదా?' (అని రచయిత భగవంతుని అడుగుతాడు)

'లేదు. ఎవణ్ణియితే చూడాలని నేను వచ్చానో, ఆ పిల్లవాడు నాకింకా దొరకలేదు...ఇవాళ ఆఖరి దినం. బహుశా ఇవాళ దొరకవచ్చు'

'ఆ పిల్లవాడు మీకు బహుశా బొంబాయిలో దొరకడు...ఆ పిల్ల వాడెక్కడున్నాడు? నానిని నేను మీకెలా చూపించగలను? మీరెంత అమాయకులు, భగవాన్! శబ్ది, అనే ప్రతిబింబాన్ని మీరు మీ హృదయంలో దాచుకొని వచ్చారే అది మా సమాజంలో వుండడమే అసంభవమైనప్పుడు మా జీవనంలో ఎక్కడ లభ్యమౌతుంది మీకు?' ఒక్కపవిత్రత మేనా (?) వుండేది మీవద్ద? మీ పిల్లవాడు! అతడొక్కడే జాతికి అమాయకమైన పెన్నిధి జెలాడు... దాని పిల్లవాడు...మీరు ఎందుకు దానికి కళంకం తెచ్చిపెద్చున్నారు?' (ఈ వాక్యాలిట్లాగే ఉన్నాయి పుస్తకంలో! కొన్నింటికి అర్థమేమిటో మనకర్థం కాదు.)

'మూలధనాన్ని లోకులు వడ్డీకి ఇచ్చుట లేదా? దానిమీద వారు లాభం పొందటం లేదా? మరి పిల్లల్నికూడ మేము బొంబాయిలో లాభమనే చక్రా

నకి బంధిస్తే మీరాశ్చర్య పడటం దేనికి? 'మీ స్వర్గానికి తిరిగి వెళ్లిపోండి. మీకా పిల్లవాడు ఇక్కడ దొరకడు!'

ఈ మాటలీ నవలకు భరత వాక్యాలవంటివి.

అయితే నవల ఇంకా ఎనిమిది పేజీలు సాగుతుంది. తర్వాత వీరిద్దరికీ ఒక ఖిక్షగాళ్ళ ముఠాలో పరిచయం కలుగుతుంది. భగవంతుడు చూడాలని కోరుతున్న పిల్లవాడు అక్కడే నా లభిస్తాడేమోనని వీరి ఆశ. ఆ ముఠాలో చేరాల్సి అంగ లోపం ఉండాలి. వీరిద్దరినీ తమ ముఠాలో చేర్చుకోవడానికి ఆ ముఠా నాయకుడు 'దాదా' పిల్లల రూపంలో ఉన్న భగవంతుడికి కళ్ళ పీకించమనీ, రచయితకు కాళ్ళ విరగొట్టమనీ గూండాలకు ఆజ్ఞాపిస్తాడు. వీరిద్దరూ తప్పించుకొని పారిపోవడానికి ప్రయత్నిస్తారు. గూండాలు భగవంతుణ్ణి పట్టుకుని కొలమిలో కాలిన ఎర్రని ఇనుప కడ్డీలతో రెండు కళ్ళూ పాడీచేస్తారు. సరిగ్గా అదే సమయానికి ఆ దృశ్యాన్ని చూడలేక కళ్ళ మూసుకున్న రచయితకు బాధతో కూడిన ఓ కంఠధ్వని వినిపించింది—'నేను చూచేశా...నేను చూచేశా...!' అని.

ఇది పిల్లలను ఆనందింపజేసే నవల మాత్రమే కాదు, పెద్దల్ని ఆలోచింపజేసే వ్యంగ్య హాస్యరచన.

కాల్పనికమైన నవస్తుప్రతీ అనుభవాన్ని వ్యంగ్యంగా విమర్శించే నవలా ప్రహసనం 'అధో ముఖవృక్షం.'

నిరుపేద యూసుఫ్ యిందులో నాయకుడు. రాజు యూసుఫ్ పూలతోటను, రాకుమారి అతని (మంచినీటి)బావిని ఆక్రమించుకోగా, మిగిలిన ఆవును అమ్మి పొట్టపోసుకోవాలనుకుంటాడు. ఆవును గ్రామ గ్రామపెద్దకు బేరం చేస్తాడు. గ్రామపెద్ద మూడు రూపాయలు, మూడు విత్తనాలు చూపించి—'ఇవి ఐంద్రజాలికమైన విత్తనాలు. మూడింటినీ ఒకేసారి ఎత్తితే, వానినుండి ఒక వృక్షం పుట్టి, ఆకాశమంత ఎత్తు పెరుగుతుంది. ఆవు ఖరీదుగా మూడు రూపాయలు కావాలా? మూడు విత్తనాలు కావాలా?' కోరుకొమ్మంటాడు. యూసుఫ్ విత్తనాలు తీసుకువచ్చి విత్తబోయే సమయంలో రెండు విత్తులు పకులు

ఎత్తుకుపోతాయి. భిన్నుడై మిగిలిన ఒక విత్తు నాలు తాడు. ఆ రాత్రి తుఫానులో విత్తినచోట పిడుగుపడి, భూమి వ్యయతై పెద్ద సారంగ మేర్పడుతుంది. ఆ సారంగంలో 'విత్తు మొలిచి, పెద్దవృక్షమై తల కిందులుగా పెరిగిఉంటుంది. యూసుఫ్ ఆ చెట్టు బోదె పట్టుకుని సాతాళంవైపు పయనిస్తాడు. ఆ ప్రయాణంలో అతనికి అనేక చిత్ర విచిత్రాలు ఎదురవుతాయి. ఫిలిం డైరెక్టర్ల గుడ్ల గూబలూ, నల్లరాక్షసుడూ; యంత్రాల నగరం, మాంత్రికుడూ, ప్రవక్తవంటి వృద్ధుడూ, సులేమాన్ టోపీ, ఎగిరే దండమూ మొదలైన ఎన్నో విచిత్రాలు కనిపిస్తాయి.

'కాని బాబా నేనీ చెట్టును పూర్తిగా ఎక్కలేదు'. అని యూసుఫ్ అంటాడు—

'నేను దాని కొనను చూడలేదు. దాని కొనను చూడాలని నాకు మెండగు కోర్కె వుండినది.'

వృద్ధుడు మందహాసంచేసి అన్నారు. 'పుత్రా, యిదేమీ సామాన్యమైన వృక్షంకాదు. ఇది మానవాభ్యుదయమనే వృక్షం. దీని కొనను నేటివఱకూ ఎక్కరా చూడలేదు.

ఈ మాటలు ఈ నవలిక పేరులోని అంత రార్థాన్ని, ఉద్దేశ్యాన్ని మనకు వ్యక్తం చేస్తున్నది.

ఈ రెండు నవలలను 'జ్ఞానేంద్ర' అనునదింపారు. 'అత్యంత చెడ్డతిట్లు' 'అమిత దురుకుగా' మొదలైన విడ్డూర ప్రయోగాల విషయం అలా వుంచినా, మిగతా రచన కూడా ఇది అనువాదం అనే సంగతి మరసించ లేకపోతున్నది. అదినుంచి మనది అనువాద సాహిత్యమే అయినా, అనువాదాన్ని అనువాదంగా రాయటంకానీ, అనువాదాన్ని అనువాదంగా చదవటంగానీ—అలవాటులేని జాతి మనది. రెండు నవలలనుంచి పైన ఉదహరించిన కొన్ని సంభాషణలనే ఈ అనువాదకుని రచనా ధోరణికి ఉదాహరణగా గ్రహించవచ్చు.

—శ్రీ మాతలపాటి.